Anadolu İmam Hatip Lisesi

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ

ANADOLU İMAM HATİP LİSESİ

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ

YAZARLAR
Enver ÇAKMAK
Dr. Nurullah ABALI
Vahdettin IŞIK
Dr. Şeref AKBABA
Mahmut AYTEKİN
M. Cüneyt ANCIN

MİLLÎ EĞİTİM BAKANLIĞI YAYINLARI ....
DERS KİTAPLARI DİZİSİ..

EDİTÖR
Dr. Ahmet İŞLEYEN

DİL UZMANI
Ahmet POLAT

GÖRSEL TASARIM
Barış CAN

PROGRAM GELİŞTİRME UZMANI
Hasan TOPAL

REHBERLİK UZMANI
Esra DEMİR

ÖLÇME-DEĞERLENDİRME UZMANI
Mehmet Akif KARAKUŞ

İSTİKLÂL MARŞI

Korkma, sönmez bu şafaklarda yüzen al sancak;
Sönmeden yurdumun üstünde tüten en son ocak.
O benim milletimin yıldızıdır, parlayacak;
O benimdir, o benim milletimindir ancak.

Çatma, kurban olayım, çehreni ey nazlı hilâl!
Kahraman ırkıma bir gül! Ne bu şiddet, bu celâl?
Sana olmaz dökülen kanlarımız sonra helâl.
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl.

Ben ezelden beridir hür yaşadım, hür yaşarım.
Hangi çılgın bana zincir vuracakmış? Şaşarım!
Kükremiş sel gibiyim, bendimi çiğner, aşarım.
Yırtarım dağları, enginlere sığmam, taşarım.

Garbın âfâkını sarmışsa çelik zırhlı duvar,
Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var.
Ulusun, korkma! Nasıl böyle bir imanı boğar,
Medeniyyet dediğin tek dişi kalmış canavar?

Arkadaş, yurduma alçakları uğratma sakın;
Siper et gövdeni, dursun bu hayâsızca akın.
Doğacaktır sana va'dettiği günler Hakk'ın;
Kim bilir, belki yarın, belki yarından da yakın

Bastığın yerleri toprak diyerek geçme, tanı:
Düşün altındaki binlerce kefensiz yatanı.
Sen şehit oğlusun, incitme, yazıktır, atanı:
Verme, dünyaları alsan da bu cennet vatanı.

Kim bu cennet vatanın uğruna olmaz ki feda?
Şüheda fışkıracak toprağı sıksan, şüheda!
Cânı, cânânı, bütün varımı alsın da Huda,
Etmesin tek vatanımdan beni dünyada cüda.

Ruhumun senden İlâhî, şudur ancak emeli:
Değmesin mabedimin göğsüne nâmahrem eli.
Bu ezanlar -ki şehadetleri dinin temeli-
Ebedî yurdumun üstünde benim inlemeli.

O zaman vecd ile bin secde eder -varsa- taşım,
Her cerîhamdan İlâhî, boşanıp kanlı yaşım,
Fışkırır ruh-ı mücerret gibi yerden na'şım;
O zaman yükselerek arşa değer belki başım.

Dalgalan sen de şafaklar gibi ey şanlı hilâl!
Olsun artık dökülen kanlarımın hepsi helâl.
Ebediyyen sana yok, ırkıma yok izmihlâl;
Hakkıdır hür yaşamış bayrağımın hürriyet;
Hakkıdır Hakk'a tapan milletimin istiklâl!

Mehmet Âkif Ersoy

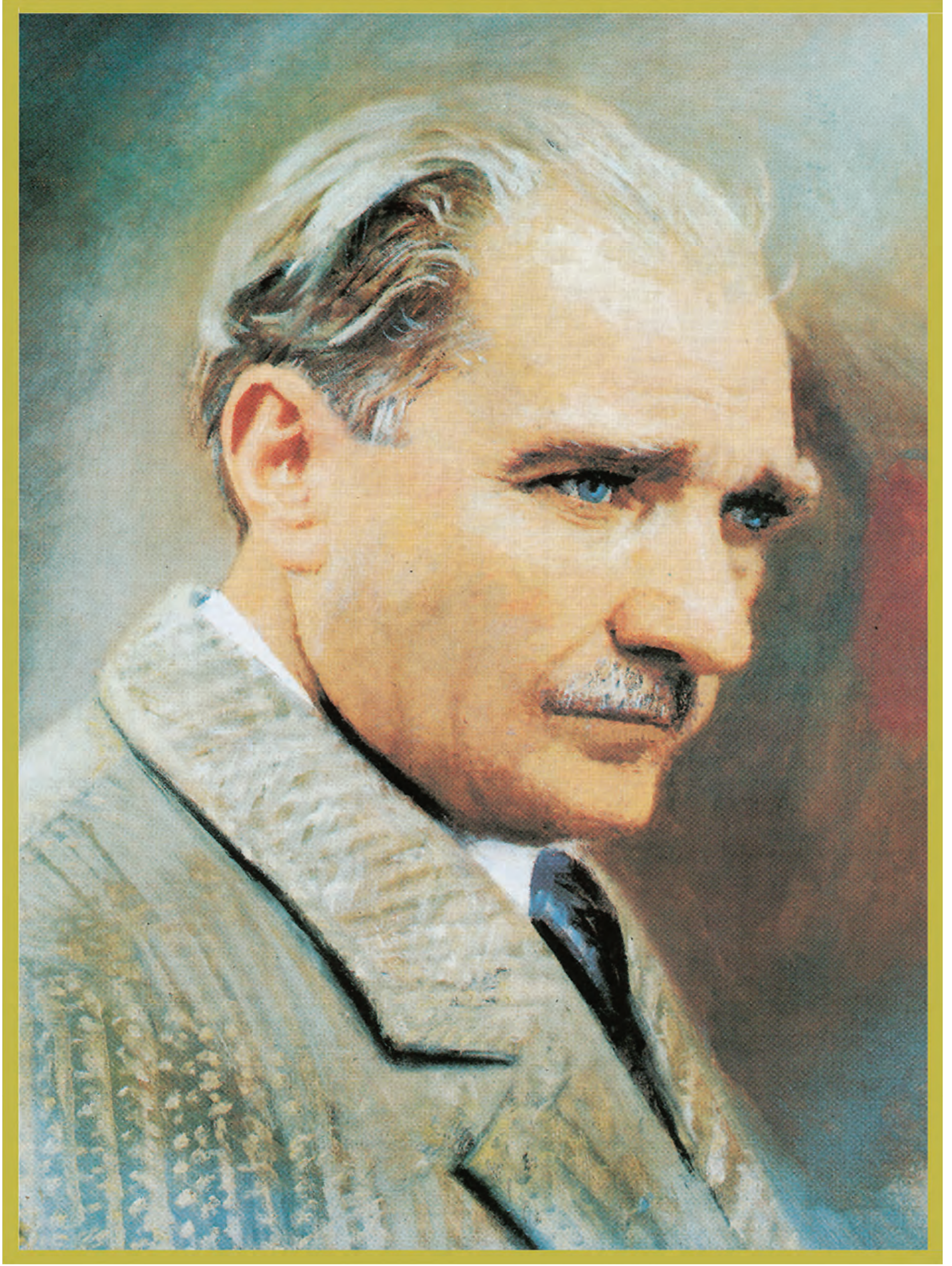
ATATÜRK'ÜN
GENÇLİĞE HİTABESİ

Ey Türk gençliği! Birinci vazifen, Türk istiklâlini, Türk Cumhuriyetini, ilelebet muhafaza ve müdafaa etmektir.

Mevcudiyetinin ve istikbalinin yegâne temeli budur. Bu temel, senin en kıymetli hazinendir. İstikbalde dahi, seni bu hazineden mahrum etmek isteyecek dâhilî ve hâricî bedhahların olacaktır. Bir gün, istiklâl ve cumhuriyeti müdafaa mecburiyetine düşersen, vazifeye atılmak için, içinde bulunacağın vaziyetin imkân ve şeraitini düşünmeyeceksin! Bu imkân ve şerait, çok namüsait bir mahiyette tezahür edebilir. İstiklâl ve cumhuriyetine kastedecek düşmanlar, bütün dünyada emsali görülmemiş bir galibiyetin mümessili olabilirler. Cebren ve hile ile aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir. Bütün bu şeraitten daha elîm ve daha vahim olmak üzere, memleketin dâhilinde iktidara sahip olanlar gaflet ve dalâlet ve hattâ hıyanet içinde bulunabilirler. Hattâ bu iktidar sahipleri şahsî menfaatlerini, müstevlîlerin siyasî emelleriyle tevhit edebilirler. Millet, fakr u zaruret içinde harap ve bîtap düşmüş olabilir.

Ey Türk istikbalinin evlâdı! İşte, bu ahval ve şerait içinde dahi vazifen, Türk istiklâl ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Mustafa Kemal Atatürk

MUSTAFA KEMAL ATATÜRK

İÇİNDEKİLER

4. ÜNİTE

İSLÂM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE İLİM

5. ÜNİTE

İSLÂM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE SANAT

6. ÜNİTE

İSLÂM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE ŞEHİR

7. ÜNİTE

İSLÂM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

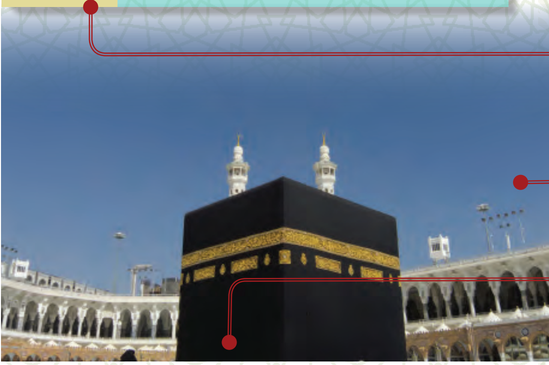
ORGANİZASYON ŞEMASI

1. ÜNİTE

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN DOĞUŞU

ÜNİTE İSMİ

ÜNİTE NUMARASI

ÜNİTE KAPAK RESMİ

ÜNİTE KONU ve KAVRAMLARI

KONULAR	TEMEL KAVRAMLAR
1. Kültür ve Medeniyet Kavramları	● Kültür
2. Kültür ve Medeniyetin Doğuşu ve Gelişimi	● Medeniyet
3. İslam Kültür ve Medeniyetinin Kaynakları	● Kültür Havzası
	● İslam Medeniyeti

1. ÜNİTE
İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN DOĞUŞU

ÜNİTE NUMARASI VE ADI

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

ÜNİTE DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

C Aşağıda verilen ifadelerden doğru olanları (D), yanlış olanları (Y) harfleri ile işaretleyiniz.

1. [....] İslam Medeniyeti tamamen vahiy kaynaklıdır.
2. [....] İslam Medeniyeti, diğer medeniyetlerden etkilenmiştir.
3. [....] Kültür, ihtiyaç giderici bir özelliğe sahip değildir.
4. [....] İslam Medeniyetinin önemli bir unsuru olan bilimler her zaman aynı kalmıştır.

D Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun kelimelerle tamamlayınız.

(kültür - tevhid - örf - medeniyet - hikmet)

1. .... insanın kendini ve tabiatı idare etme yoluyla meydana getirdiği eserlerdir.
2. Erol Güngör'e göre "Bir .... her şeyden önce bir değerler, inançlar sistemidir."
3. Toplumda kabul gören ve sürekliliği olan sosyal davranış biçimleri ile yerleşik uygulamalara .... denir.
4. İslam Medeniyetinin özü, ... ilkesidir.

Bu Ünitede Neler Öğrendim?

....
....
....
....

....
....
....
....

23

SAYFA NUMARASI

KONU BAŞLIĞI

KONULAR İLE İLGİLİ GÖRSELLER

KİTAPTA YER ALAN KONULAR

KONU İÇİ ETKİNLİK TÜRLERİNİ GÖSTEREN BAŞLIK

KONU İÇİ ETKİNLİKLER

DİPNOTLAR

2.2. Kardeşlik

İnsanlar Hz. Âdem'in (a.s.) soyundan geldiği için kardeş sayılırlar. Erdemli toplumun oluşması için kardeşlik ahlakı ve kardeşlik hukuku gereklidir. Müslümanlar inanç, amaç ve davranış birliği açısından birbirinin kardeşleridir. **"Mü'minler ancak kardeştirler..."**[13] ayet-i kerimesi, nerede ve ne zaman yaşadığına, ırkına, cinsiyetine ve kabilesine bakılmaksızın, bütün Müslümanların kardeş olduğunu ilan eder. İslam kardeşliği İslam toplumlarını birleştirecek en kuvvetli bağ olarak görülür.

Müslümanlar Çanakkale'de eşsiz bir kardeşlik dayanışması sergilemiştir.

Müslümanlar birbirini yalnızca Allah (c.c.) rızası için severler. İyi komşuluk ilişkileri, sevinç ve üzüntünün paylaşılması, yardımlaşma, dayanışma ve işbirliği kardeşliğin gereğidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Müslüman kardeşlerin birbirlerine zulmetmemesini, kardeşini zalimin eline bırakmamasını, birbirlerini yalanlamamasını, küçük görmemesini, birbirlerine ihanet etmemesini daima Müslüman kardeşinin yanında olmasını tavsiye etmiştir.[14]

TARTIŞALIM

➔ Din kardeşliğinin günümüz İslam toplumları için önemini yorumlayınız.

Modern dünyanın toplum dayanışması olarak nitelediği ve aradığı oluşum, asırlar öncesinde Medine'de tesis edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Ensar ile Muhacir'in kardeş ilan edilmesiyle ortaya çıkan kardeşlik hukuku, İslam toplumunu diğer toplumlardan ayıran önemli unsurlardan biridir. Müslümanların kardeş olduklarını hatırlamaları, birbirine arka çıkmaları, birbiriyle kenetlenmeleri, dünyadaki adaletsizliklerin ve insan hakları ihlallerinin giderilmesi için önem taşımaktadır.

2.3. Yardımlaşma ve Dayanışma

Müslüman toplumu oluşturan fertler arasındaki yardımlaşma ve dayanışma ruhuna dayalı bağlılık, bir vücudun organları arasındaki irtibat gibidir.[15] Muhtaç insanların ve mağdur edilen grupların mağduriyetinin giderilmesi Müslümanlar üzerine yüklenmiş bir borçtur. İslam toplumunda;

- *Müslümanlar iyilik ve takva üzerine yardımlaşmaya davet edilir.*[16]
- *İhtiyaç sahiplerinin gözetilmesinde aile fertleri, akrabalar, komşular vb. yakın olandan başlanılması esastır.*[17]
- *Çalışma gücü olmayan, çalıştığı halde ihtiyaçlarını karşılayamayan fakir ve yetimlerin, muhtaç ve düşkünlerin temel ihtiyaçları toplum tarafından karşılanır.*[18]
- *Karşılıksız yardım esastır.*[19]

13 Hucurat suresi, 16. ayet.
14 bk. Buhari, Mezalim 3, 4; Müslim, Birr 32.
15 bk. Buharî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.
16 bk. Maide suresi, 2. ayet.
17 bk. Nisa suresi, 36. ayet.
18 bk. Zariyat suresi, 19. ayet.
19 bk. Bakara suresi, 262, 264. ayetler; Müslim, Îmân 171.

42

FARKEDELİM

YORUMLAYALIM

FARK EDELİM

YORUMLAYALIM

3.4. Örf ve Âdetler

3.3. Beş Duyu (Havâss-ı Selîme)

1. ÜNİTE

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN DOĞUŞU

KONULAR

1. Kültür ve Medeniyet Kavramları
2. Kültür ve Medeniyetin Doğuşu ve Gelişimi
3. İslam Kültür ve Medeniyetinin Kaynakları

TEMEL KAVRAMLAR

- Kültür
- Medeniyet
- Kültür Havzası
- İslam Medeniyeti

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Tarih boyunca hangi medeniyetlerin kurulduğunu araştırınız.
2. "Kültürlü insan", "kültür-fizik hareketleri" ve "kültür bitkisi" kavramları hakkındaki bildiklerinizi sıra arkadaşınızla paylaşınız.
3. "İslam Medeniyeti" kavramının sizin için neler ifade etmektedir?
4. İslam Medeniyetinin kaynaklarının neler olabileceğini tartışınız.

1. KÜLTÜR VE MEDENİYET KAVRAMLARI

Kültür, insanın tüm faaliyet alanlarını kapsadığından farklı şekillerde tanımlanabilecek bir kavramdır. Bu tanımlardan bazıları şunlardır:

- *Bir milletin dinî, ahlaki, hukuki, iktisadi, lisani, akli birikimlerinin bir bütünüdür.* (Ziya Gökalp)
- *İnsanın kendini ve tabiatı idare etme yoluyla meydana getirdiği eserlerdir.* (A. Young)
- *Toplumsal olarak öğretilip yeni kuşaklara aşılanan davranışlardır.* (Alfred Tozzer)
- *Kültür aslında herhangi bir toplumun dininin vücut bulmuş şeklidir.* (Thomas Stearns Eliot)
- *Refleks ya da içgüdü haricinde insanın yaptığı gözlenebilir her davranış, doğada ve toplum hayatı içinde meydana getirdiği her türlü eserdir. Kısaca insan ürünü olan her oluşum kültürdür.* (Yılmaz Özakpınar)

Kültür farklı unsurlardan meydana gelir.

Kültür kavramı, günlük hayata dair bir davranışı açıklamak için kullanıldığı gibi hayatı şekillendiren ilkeleri ifade için de kullanılır. Örneğin misafire ikramda bulunmak, kültürümüzün temel ilkelerindendir. Misafire çay ikram etmek ise kültürümüzdeki bu ilkenin, günlük hayata dair bir davranış olarak ortaya çıkmasıdır. Temel kültürel ilkeler bazı toplumlarda ortak olabilir ancak günlük hayattaki uygulamaları farklıdır. Örneğin evlilik ve nikâh, İslam kültüründe hayatı şekillendiren temel kültürel ilkelerdendir. Farklı İslam toplumlarındaki nikâh merasimleri ve evlilik gelenekleri kültürün hayat içindeki değişik uygulamalarıdır.

Kültürün özellikleri şunlardır:

- *Kültür, tabiatta kendiliğinden bulunmaz; insan ürünüdür.*
- *Özü itibarıyla zihnî ve manevidir. İnsan zihninin görüş, anlayış ve değerlendirme tarzını yansıtır.*
- *Tarihî süreçte oluşur.*
- *Toplumun olmadığı yerde kültür de yoktur.*
- *Her toplumun bir kültürü vardır, kültürsüz insan topluluğu olmaz.*
- *Kültürü oluşturan unsurlar arasında sürekli etkileşim vardır.*
- *Kültür kendi içinde bir bütünlük ve tutarlılık gösterir.*
- *Dışarıdan aldığı unsurlar konusunda seçicidir.*
- *Sabit değil, değişkendir.*
- *İnsanın ihtiyaçlarına göre şekillenir. Sürekliliği, temel ihtiyaçları karşılayabilmesine bağlıdır.*

FARK EDELİM

Kültür tanımlarının çoğunda ortak bir nokta dikkati çekmektedir: "Bir topluluğun kendine has davranış ve yaşayış tarzının olması." Bu durumda şöyle denilebilir: Kültür, şahsi düşünce ve davranışları da şekillendiren örf ve âdetlerden, değer anlayışlarından ve inançlardan, üretim tarzlarından ve kurumlardan meydana gelen bütünlüklü bir sistem olup toplumun tarihî serüveninin neticesi olarak meydana gelmiştir.

➔ Sizce kültür kavramının tanımlarındaki benzerlik ve farklılıkların sebepleri nelerdir?

Kültür Unsurları: Kültürel miras, insanların biyolojik, psikolojik ve sosyal alanlardaki ihtiyaçlarının karşılanmasında topluma katkı sağlar. İnsan ihtiyaçlarının karşılanmasında rol oynayan etkenlere kültür unsuru denir. Kültür, manevi ve maddi unsurlardan meydana gelir. Kültürün manevi unsurları inanç, dil, değerler, gelenekler, sanat anlayışı ve dünya görüşüdür. Kültürün maddi unsurları ise mimari, her türlü araç-gereç, giysi ve yazılı eserlerdir.

Medeniyet Kavramı: Medeniyet, Arapça **m-d-n** kökünden türemiştir. **Et-temeddün** kelimesi Türkçedeki medeniyet kelimesinin karşılığıdır. Ayrıca medeniyet anlamında **el-hadâre** kavramı da kullanılmaktadır. Medeniyet, Osmanlı Dönem'i'nde **umrân, ma'mûr ve i'mâr** gibi farklı kelimelerle ifade edilmiştir. Medeniyet ilk defa İngilizcedeki **civilisation** kelimesine karşılık 1838 yılında kullanılmıştır.[1] Kelimenin kullanımı zamanla yerleşerek terim hâline gelmiştir. Günümüz Türkçesinde aynı anlamda **uygarlık** kelimesi de kullanılmaktadır.

1 Norbert Elias, Uygarlık Süreci, C 1, s. 114.

Medeniyet kavramı, Müslüman filozoflar ve âlimler tarafından da kullanılmıştır. Farabi'nin **Medinetü'l-Fâdıla** ve İbn Haldun'un **Mukaddime** adlı eserlerinde **medeni** kavramı yer alır. İbn Haldun'a göre insan, doğası gereği medeni bir varlıktır. İbn Haldun **umran** kavramını ele aldığı Mukaddime adlı eserinde bir medeniyet teorisi kurar. Ona göre medeniyetleri kuran, inşa eden insandır. Aklıyla kültürü ve medeniyeti inşa eden insan organik bir varlıktır. Organik bir varlık olan insan nasıl ki doğar, büyür ve ölürse insanın inşası olan medeniyetler de doğar, büyür, gelişir ve ölür. Bir medeniyetin ölmesi, yerine bir başkasının geçmesi demektir. Hâkim medeniyetin iktidarını ve meşruiyet gerekçesini kaybetmesi, mevcut insan ihtiyaçlarına kurum ve kuruluşlarıyla artık cevap veremez hâle gelmesindendir.[2]

Medeniyet Kavramının Tanımları

- *"Medeniyet, kültürün yükselmesiyle oluşan ve evrensel nitelik taşıyan olgudur."*[3] *(Ziya Gökalp)*
- *"İnsanlığın çalışarak ortaya koyduğu teknik eserlerin bütününden ibarettir."*[4] *(Nurettin Topçu)*
- *"İnsan, toprak ve zaman arasında onarıcı bir bağ kurma yeteneğidir. Bu dinamik süreci başlatması için bir kıvılcım veren temel unsur ise dindir."*[5] *(Malik bin Nebi)*
- *"Medeniyet, tanımı itibariyle bütün insanlığa hitap eden tarih olgusudur. Tek kişi ya da insanlığa dönük cephesiyle medeniyet, insanın sadece fiziki ya da fizyolojik ihtiyaçlarına cevap veren bir sistem olmakla kalmaz. Aynı zamanda manevi-ahlaki, metafizik ve kültürel isteklerini de karşılamak amacını taşır. İnsanı bütün cepheleriyle ele alır."*[6] *(Sezai Karakoç)*

İbn-i Haldun

Nurettin Topçu

Sezai Karakoç

YORUMLAYALIM

"Günümüzde 'modernleşme' ile 'medeniyet' kavramlarının eş anlamlı olduğu algısı oluşmuştur. Bu nedenle medeniyet kavramı, 'ileri ve model alınması gereken toplum' anlamında kullanılmaktadır. Batı merkezli bu yeni anlayışa göre toplumlar, 'gelişmiş ülke', 'az gelişmiş ülke' ve 'gelişmekte olan ülke' gibi tanımlarla sınıflandırılmaktadır. Bu yaklaşımda medeniyeti Batı'ya mahsus bir olgu olarak sunma çabası görülmektedir."

Norbert Elias, Uygarlık Süreci, C 1, s. 327-333

➔ Toplumların "gelişmiş", "az gelişmiş" ve "gelişmekte olan" şeklinde sınıflandırılmasının amaçlarını ve nedenlerini yorumlayınız.

Kültür ve Medeniyet Arasındaki Farklar

Kültür ve medeniyet kavramlarının farklılığına dair çeşitli görüşler vardır. Sosyolog ve antropologların bir kısmı **kültür** ve **medeniyet** kavramlarını eş anlamlı olarak kullanır. Ancak iki kavramın farklı anlamlarda kullanımı daha yaygındır.

2 İbn Haldun, Mukaddime, C 1, s. 202.
3 Ziya Gökalp, Hars ve Medeniyet, s. 15.
4 Nurettin Topçu, Yarınki Türkiye, s. 196.
5 Malik bin Nebi, Şurutu'n-Nahda, s. 56.
6 Sezai Karakoç, Düşünceler ve Kavramlar I, s. 7.

Ziya Gökalp'e göre kültür ile medeniyet ayrı ayrı kavramlardır. Kültür, hars demektir. Hars millidir, medeniyet ise evrenseldir. Kültür, bir toplumun yaşadığı ve paylaştığı müşterek değerlerdir. Medeniyet ise milletlerarası seviyeye yükselmiş bir kültürün veya birbirine yakın kültürlerin oluşturduğu anlayış, tutum, bilgi, teknoloji, sosyal faaliyetler ile müesseselerin bütünüdür.[7]

Erol Güngör'e göre kültür; inanç, bilgi, his ve heyecanların bütünüdür.[8] Medeniyetin ürünü olan müesseseler, bu değer ve inançların eserleri olarak ortaya çıkar.[9]

Nurettin Topçu'ya göre medeniyet, insanlığın çalışarak ortaya koyduğu teknik eserlerin bütününden ibarettir. Kültür ise bir toplumun kendi tarihi içinde meydana getirdiği değer hükümlerinin bütünüdür. Bunlar ilim, sanat, ahlak ve dine ait değerlerdir.[10]

Yılmaz Özakpınar'a göre kültür ve medeniyet, doğada kendiliğinden bulunmaz; insan ürünüdür. Doğada veya toplum hayatı içinde meydana getirilen her türlü eser, kültürdür. Medeniyet; kültür eserlerini doğurtan, onların hedefini, istikametini, niteliklerini belirleyen seçici, sınırlandırıcı, değerlendirici bir inanç ve ahlak nizamıdır. Kültür, eser ve ürünlerdir. Medeniyet, onların arkasındaki inanç ve ahlak nizamıdır.[11]

TARTIŞALIM

"Ahmed Cevdet Paşa'ya göre 'medeniyet' toplu halde yaşamanın gereğidir ve insan, doğası gereği zaten medeniyete yatkındır. Medeniyet, toplumların göçebelik ve yerleşik aşamasından sonra üçüncü ve son aşamasını oluşturur. Bu merhaleye ulaşmanın temel şartı insanın kemale erdirilmesidir ki bu da ancak eğitimle mümkündür... Büyük medeniyetler ulum ve sanayileri, maarifleriyle kıtaat-ı arzda yer değiştirirler.' Medeniyeti geline benzetiyor Paşa, diyar diyar dolaşan bir geline."

Cemil Meriç, Umrandan Uygarlığa, s. 81

➔ Yukarıda verilen metne göre medeniyet bir yerden başka bir yere nakledilebilir mi? Arkadaşlarınızla tartışınız.

2. İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Bir inanç sistemi olarak İslamiyet, İslam Kültür ve Medeniyetinin kaynağıdır. Bu medeniyet, Hz. Âdem'e (a.s.) vahyin gelişiyle başlar. Hz. Âdem'le (a.s.) ilgili kıssaya göre Allah (c.c.); dürtülerine ve bencil isteklerine göre değil, Allah'ın (c.c.) emir ve yasaklarına göre aklını kullanması için Hz. Âdem'e (a.s.) uyarılarda bulunmuştur. İlk insan Allah'ın (c.c.) hitabı ile terbiye olmuş ve iman nuru ile aydınlanmıştır. Bu nedenle insanlık tarihi, ilkellikten medeniyete doğru bir ilerleme değil; medeniyetin kaynağından sapma ve ona yeniden dönülmesi şeklinde biçimlenmiştir. Vahyin kaynağına dönmeleri için insanlığa peygamberler gönderilmesiyle medeniyet süreklilik kazanmıştır. İslam Medeniyeti, bu peygamberler halkasının sonuncusu olan Hz. Muhammed'le (s.a.v.) birlikte olgunlaşmış ve kemale ulaşmıştır.

7 bk. Ziya Gökalp, Hars ve Medeniyet, s. 60.
8 bk. Erol Güngör, Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, s. 15.
9 bk. Erol Güngör, İslam'ın Bugünkü Meseleleri, s. 93.
10 bk. Nurettin Topçu, Kültür ve Medeniyet, s. 15.
11 bk. Yılmaz Özakpınar, Kültür ve Medeniyet Anlayışları ve Bir Medeniyet Teorisi, s. 42.

Müslümanlar tebliğ, fetih ve ticaret yoluyla diğer kültür ve medeniyetler ile sürekli ilişki içinde oldular. Farklı toplumların tecrübelerinden ve medeni birikimlerinden -tevhid ilkesine zıt düşmemesi koşuluyla yararlandılar. Onların inançlarını, düşünme biçimlerini, kavramlarını, kurumlarını, ekonomik sistemlerini, siyasi düzenlerini, ilmî miraslarını yakından tanıdılar. Müslümanların önyargısız, iletişim ve etkileşime açık bu yaklaşımları, İslam Medeniyetinin gelişimini kolaylaştırdı. Müslümanların kuşatıcı tasavvur ve tutumu ise İslam Kültür ve Medeniyetinin başka toplumlarda karşılık bulmasını ve kısa zamanda yayılmasını sağladı.

3. İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN KAYNAKLARI

İslam Medeniyeti, İslam dinini kabul eden halkların birlikte oluşturduğu medeniyetin ortak adıdır. Bu medeniyetin gelişiminde özellikle Arapların, İranlıların, Türklerin, Hintlilerin ve Afrikalıların katkısı büyüktür.

İslam Medeniyetinin özü, tevhiddir. Tevhid, Allah'ın (c.c.) birliğine ve her şeyin mutlak yaratıcısı olduğuna inanmaktır.[12]

Vahiy geleneğine göre İslam Medeniyetini oluşturan belli başlı ana unsurlar vardır. İnsan, Allah'ın (c.c.) hidayeti ile kendi akıl ve tecrübesiyle hayatını tanzim eder. İslam Medeniyeti, vahye ve insani faaliyetlere dayalı olarak vücuda gelmiştir. Onu sadece insani çabaların bir ürünü ya da vahyin tabii bir sonucu olarak değerlendirmek doğru değildir.

İslam Kültür ve Medeniyetinin Oluşturan Unsurlar:

3.1. Akl-ı Selim

Akl-ı selim, insanın hüküm ve kararlarında doğruyu yanlıştan, iyiyi kötüden ayırma yetisidir. İnsanın yaratılışındaki temizliği koruyan, onu ilahî emirlere muhatap kılan ve hakikati izlemesinde ona yol gösteren akıldır.

Allah (c.c.), akıl sayesinde insanın kendini kontrol edebileceğini bildirir. Akl-ı selimin, fıtratına yabancılaşmayan insanları koruyacağını vaat eder: **"Ey iman edenler! Eğer Allah'a karşı gelmekten sa-**

12 İsmail Raci el-Faruki, Luis Lamia el- Faruki, İslam Kültür Atlası, s. 89.

kınırsanız; O, size iyiyi kötüden ayırt edecek bir anlayış verir ve sizin kötülüklerinizi örter, sizi bağışlar..."[13] Hz. Peygamber (s.a.v.) de bir hadisinde akıllı bireyi ***"nefsini kontrol altına alan kimse"*** olarak tanımlamıştır.[14]

Akıl, Allah'ın insana verdiği nimetlerdendir.

İslam, sahih bilgiyi belirlemeyi ve buna uygun davranmayı teşvik eder. Doğruyu eğriden ayırabilen akl-ı selim sahibi kişi, vicdanının sesini dinler. Vicdan ise insan tabiatını iyiye sevk eden yetidir. İnsan vicdanı sayesinde ahlaki doğruları kavrar, adalete ve fazilete yönelir. Böylece salih amellerde bulunmaya ve kötülüklerden sakınmaya muvaffak olur, çevresini de ıslaha yöneltir.

Akl-ı selim sahibi insanın özelliklerinden biri de öz güven sahibi olmasıdır. Bu insan, hayatın farklı yönleri ile dengeli ilişkiler kurmayı başarır. Diğer insanların ve kültürlerin birikimlerinden istifade etme konusunda iletişime açık olur. Peygamber efendimizin (s.a.v.) çevre ülkelerin yöneticilerine yazdığı diplomatik mektuplar, akl-ı selime önem verdiğini gösterir.

Akl-ı selim; efsaneleri, çelişkili sözleri ve iddiaları reddeder. Bu nedenle Müslümanlar, ispat ve delillere dayalı bilgiye önem vermişlerdir. Bir yandan araştırmalar sonucu ortaya çıkan yeni bilgilere bir yandan da değişime açık olmuşlardır.[15] Böylece toplumsal, siyasi ve iktisadi hayatta, ilimde ve sanatta başarı elde etmişlerdir.

YORUMLAYALIM

Kur'an'da "ulü'l-elbâb" (Haşr suresi, 2. ayet), "ulü'n-nüha" (Zümer suresi, 9. ayet) ve "ulü'l-ebsâr" (Taha suresi, 54. ayet) ifadeleriyle açıklanan ve Türkçeye "akıl sahibi" olarak çevrilen, akl-ı selim sahibi insanların ortak özellikleri belirtilir. Bu insanlar hayatlarını titizlikle sürdüren, nefislerini temiz tutan, tutkularına yenik düşmeyen, maddi ve manevi hakikatlerin kendilerindeki inkişafına açık olanlar şeklinde sıralanır. Bu bakımdan akl-ı selimin ferasetle ilgisi vardır. "Müminin ferasetinden sakınınız. Zira o, Allah'ın (c.c.) nuru ile bakar." (Tirmizi, Tefsir, 16) hadis-i şerifinde ifade edilen Allah'ın (c.c.) nuruyla bakmak, Allah'ın (c.c.) müminlere bahşettiği bir imkân olarak hakla Batılı ve iyiyle kötüyü birbirinden ayırt etme yeteneğidir.

➔ Akl-ı selimin insana kazandırdığı nitelikler sizce nelerdir?

3.2. Kur'an ve Sünnet

İslam Kültür ve Medeniyetinin ana kaynakları Kur'an-ı Kerim ve sünnettir. Kur'an ve sünnet öğretisinin merkezinde ise her şeyin hâkimi olan Allah (c.c.) vardır. Kur'an-ı Kerim ve sünnetin önemi **" (Ey Muhammed!) Her ümmetin kendi içinden üzerlerine bir şahit göndereceğimiz, seni de onların üzerine bir şahit olarak getireceğimiz günü düşün. Sana bu kitabı; her şey için bir açıklama, doğru yolu gösteren bir rehber, bir rahmet ve Müslümanlar için bir müjde olarak indirdik."**[16] ayeti ile ifade edilmiştir.

13 Enfal suresi, 29. ayet
14 bk. Tirmizi, Kıyamet 25.
15 İsmail Raci el-Faruki, Luis Lamia el- Faruki, İslam Kültür Atlası, s. 126
16 Nahl suresi, 89. ayet.

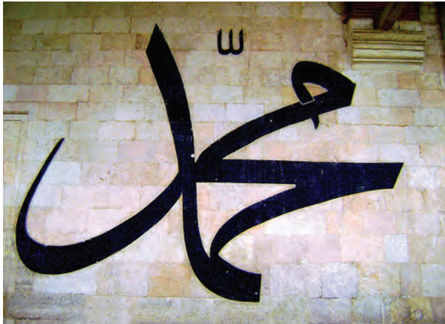
FARK EDELİM

"Kur'an ve sünnetin ilkeleri, bilginin önemini ve işlevini yeniden şekillendirdi. Böylece ilim, insanı Allah'a (c.c.) götüren faydalı bir araç hâline geldi. Müslümanların bu çabaları sadece şer'i ilimlerle sınırlı kalmadı. Matematik, tıp, coğrafya, astronomi, kimya ve dil bilimleri gibi alanlarda da mevcut medeni birikimi miras olarak aldı. Bu ilimlere yenilerini ekleyerek medeniyet mirasına yeni boyutlar kattı. İlmî faaliyetler insanlığa, kültüre ve medeniyete hizmete, toplumun mutluluğuna yardımcı olmaya yöneltti."

Ebu'l-Hasen Ali en-Nedvi, Dünya Kültür ve Medeniyetinde İslam'ın Etkileri, s. 80-81

Kur'an ve sünnet bize insanın varoluş nedenini, aklın önemini ve işlevini, toplumsal kuralları açıklar.[17] İnsanın Allah (c.c.) ile kendi cinsiyle ve diğer mahlûkatla ilişkilerinin ölçülerini belirler. Aile, toplum ve devlet düzeni gibi hayatın her alanında insana rehberlik eder. Kur'an ve sünnet, ideal insan modelini tanımlar. Bu sayede Müslümanlar, ilişkilerinde ifrat ile tefrite düşmekten sakınır ve hayatı ölçülü biçimde yaşarlar.

Kur'an'daki **"Andolsun ki sizin için, Allah'ı ve âhiret gününü ümid eden ve Allah'ı çokça anan kimseler için Resûlullah'ta güzel bir örnek vardır."** [18] ayetiyle Hz. Peygamber (s.a.v.), Müslümanlar için **üsve-i hasene** *(güzel örnek)* olarak tanımlanır. Kur'an'ın hayata tatbik edilmesi olan Hz. Peygamber'in (s.a.v.) fiil ve davranışları, Müslümanların nasıl bir duruşa sahip olması gerektiğini göstermiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) başta aile fertlerimiz olmak üzere diğer insanlarla kuracağımız ilişkilerde tutum ve davranışlarımızın nasıl olması gerektiğini bize yaşantısıyla öğretmiştir. Bu rehberlik, gündelik hayatın sorunlarının somut çözümünde yönlendirici bir işlev üstlenmiştir. Elçi göndermek suretiyle İslam'a davet etme, savaş ve antlaşma yaparak başka inanç grupları ile ilişki kurma gibi farklı konularda Müslümanlara istikamet çizmiştir. Sünnet, İslam Kültür ve Medeniyetinin müracaat kaynağı olarak önemini her dönemde korumuştur.

İslam Kültür ve Medeniyetinin özü Tevhiddir.

3.3. Beş Duyu (Havâss-ı Selîme)

Havâs, his (duyu) kelimesinin çoğuludur. Duyular, görme, işitme, tatma, koku alma ve dokunma olmak üzere beş tanedir. İslam kaynaklarında beş duyu, bilgi elde etme yollarından biri olarak kabul edilir. İnsanın alıcıları olan duyu organları, dış dünyadan sürekli veri aktarır. İnsan duyuları sayesinde maddenin niteliğini ve niceliğini öğrenir, farklılıkları ayırt eder. Deney ve gözlemler yaparak evrendeki oluşumlar, canlı ve cansız varlıklar hakkında sonuçlara ulaşır.

17 İsmail Raci el-Faruki, Luis Lamia el- Faruki, İslam Kültür Atlası, s. 126-127.
18 Ahzab suresi, 21. ayet

Duyular dış dünyayı anlamlı hale getirir.

Duyu organları vasıtasıyla elde edilen bilgiler, İslam Kültür ve Medeniyeti'nde ilim ve sanatın oluşmasına önemli katkı sağlamıştır. Ancak İslam'a göre güvenilir bir kaynak olabilmesi için beş duyunun gerekli şartları taşıması gerekir. Duyu organlarıyla elde edilen bilgilerin, doğru olarak kabul edilebilmesi için duyu organlarının sağlam ve sağlıklı olması gerekir.

Duyu organlarının verdiği bilgiler çeşitli nedenlerle yanıltıcı olabilir. Çünkü duyu organlarının kapasiteleri sınırlıdır. Örneğin gözümüz sadece bazı ışın dalgalarını görebilir, kulağımız sadece belli aralıktaki ses frekanslarını işitebilir. Kur'an-ı Kerim'de, duyuların insanı yanıltabileceğine, bu nedenle duyularla edinilen bilginin vahyin ve aklın denetiminden geçmesi gerektiğine işaret edilir: **"Hakkında kesin bilgi sahibi olmadığın şeyin peşine düşme. Çünkü kulak, göz ve kalp, bunların hepsi ondan sorumludur."**[19] Ayrıca varlıkları algılaması için verilen duyu organlarını doğru kullanmayan insanların kınanacağı belirtilir.[20]

YORUMLAYALIM

➔ Duyuların önemine ve sınırlı olduklarına işaret eden Kur'an ayetlerini tespit ederek bunun nedenlerini yorumlayınız.

3.4. Örf ve Âdetler

Toplumda genel kabul gören ve sürekliliği olan sosyal davranış biçimleri ile yerleşik uygulamalara örf denir. Daha çok hukuki sonuçların belirlenmesinde dikkate alınan normlardır. Âdet ise gelenek hâline gelmiş alışkanlıklar için kullanılır. Bu iki kavram birbirinin yerine de kullanılmaktadır.

Müslümanlar, hâkim oldukları coğrafyalarda farklı örf ve âdetlerle karşılaşmıştır. Bu durum, kültürler arası iletişim ve etkileşimi sağlamıştır. Diğer kültür ve medeniyetlerle etkileşimde neyin alınıp kabullenilebileceği meselesinde seçici bir tutum izlenmiştir. Bu seçimde, belirleyici kriter tabii ki Kur'an ve sünnet olmuştur. İslam'ın kuşatıcı tutumu, farklı geleneklerden insanlara İslam ile ilişki kurma yollarını açık tutmuştur.

İslam, farklılıkları korur.

19 İsrâ suresi, 36. ayet
20 bk. A'râf suresi, 179. ayet; Yûnus suresi, 31. ayet; Nahl suresi, 78, 108. ayetler; Hac suresi, 46. ayet; Yasin suresi 65. ayet; Secde suresi, 9. ayet; Câsiye suresi, 23. ayet.

İslam'dan önceki Arap toplumunda, diğer tüm halklarda olduğu gibi hukuki uygulamaların çoğu örf ve âdetlere göre düzenleniyordu. İslamiyet bu uygulamalardan faydalı olanların devamında sakınca görmemiştir. Nikâh ve boşanma gibi muameleleri yeniden düzenleyerek uygulamaya devam etmiştir. Nukûd denilen külçe veya meskûk denilen altın ve gümüş paraların kullanılmasında sakınca görmemiştir. Ancak içki, faiz, kumar, fal, Kâbe'yi çıplak tavaf gibi cahiliye âdetlerini yasaklamıştır.

İslam hukukunda, hakkında Kur'an ve sünnette doğrudan hüküm bulunmayan, ancak dine, akla ve toplumun faydasına ters düşmeyen örf ve âdetler uygulamada delil kabul edilir. Bu nedenle örf ve âdetlere vâkıf olmak, hâkimin önemli vasıflarından biridir.

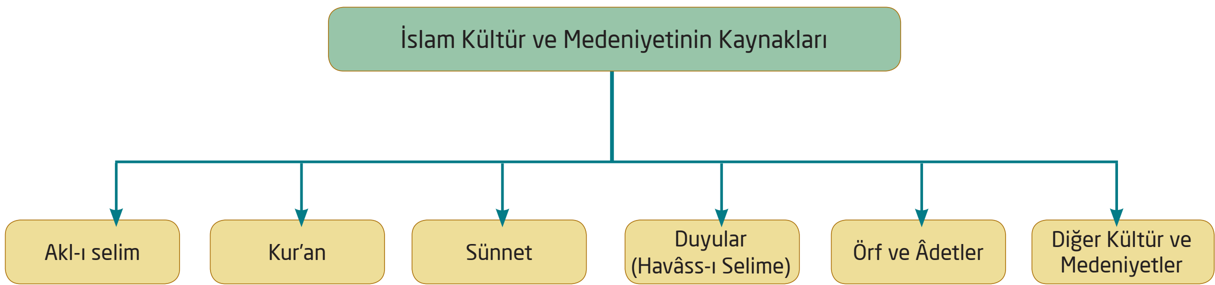
Örf, dinin uygulanmasında farklılıklar ortaya çıkarmıştır. Bu nedenle İslam fıkhı, sahih örfü yeni hükümler vermede bir bilgi kaynağı olarak kabul etmiştir.[21]

3.5. Diğer Kültür ve Medeniyetler

Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ilk vahyin geldiği coğrafyada birbiriyle bağlantılı dört kültür ve medeniyet havzası bulunmaktaydı. İslam Kültür ve Medeniyeti, kendi varlığını özgün bir tecrübe olarak devam ettirirken mevcut medeniyet havzalarıyla etkileşimde bulunmuş ve insanlığın ortak mirasını korumuştur. Bu medeniyet havzaları şunlardır:

- **Yunan-Roma terkibi: Grekçe ve Latincenin konuşulduğu Akdeniz havzası**
- **Sami ve İran terkibi: Nil'den Maveraünnehir'e kadar uzanan, Mezopotamya ve İran havzası**
- **Hindu terkibi: Hindistan havzası**
- **Uzak Doğu terkibi: Çin ve ona komşu bölgeleri ve İç Asya havzası** [22]

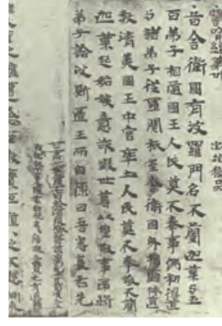
İslam Kültür ve Medeniyetinin doğduğu bölge; Yunan-Roma, Hindu ve Uzak Doğu terkiplerinin doğrudan etki ve egemenlik alanları dışında yer almaktaydı. Sami ve İran terkibine ise komşuydu. İlerleyen zamanlarda İslam Kültür ve Medeniyeti, bu havzalarda yaşamış toplumların birikimini almış ve bu birikimi dönüştürerek devam ettirmiştir.

VIII. yüzyıldan itibaren Müslümanlar, Antik dünyanın bilim ve düşünce eserlerini İslam dünyasının ortak ilim ve kültür dili olan Arapçaya aktarmışlardır. Kültür ve medeniyet havzalarının yetenekleri, enerjileri, tecrübeleri ve birikimleri, İslam Kültür ve Medeniyetine doğru akmıştır. Böylece İslam ilim ve düşüncesine dayalı olarak gelişen yeni ve özgün medeniyet anlayışı, asırlar boyu evrensel medeniyet kervanının öncüsü olmuştur.[23]

21 İbrahim Kafi Dönmez, "Örf," DİA, C 34, s. 87-93.
22 Marshall Hodgson, İslam'ın Serüveni, C 1, s. 47.
23 Bekir Karlığa, Din ve Medeniyet, s. 41-44.

Efes Kütüphanesi

Çin Yazısı

Cündîşâpûr Akademisi,)

Müslümanlar farklı medeniyetlerin birikimlerinden faydalanmıştır.

İslam, **hikmet** prensibinden hareketle Müslümanları, insanlığın ortak evrensel mirasına sahip çıkmaya teşvik eder. Bu nedenle İslamın getirdiği değişim, kendinden öncekini yok etmek üzerine kurulmamıştır. Önceki birikimin Kur'an ile sünnet ışığında yeniden yorumlanması, güncellenmesi ve batıl inançlardan arındırılması şeklinde gerçekleşmiştir. İslam Medeniyeti, kültürel farklılıkları tevhid ilkesi doğrultusunda dengelemiş ve hiçbir toplumsal grubu ötekileştirmemiştir. Böylece sınırlarına kattığı bölgelerdeki toplumları çekişmelerden uzak tutabilmiştir.

Dünyada VIII-XVIII. yüzyıllar arasında etkin olan kültür ve medeniyet, İslam Kültür ve Medeniyetidir.[24] Kısa sürede Cebel-i Tarık Boğazı'ndan Çin Seddi'ne kadar olan geniş bir sahaya yayılmıştır. Asya, Afrika ve Avrupa'daki Antik dönem medeniyet havzaları üzerinde özgün bir tecrübe olarak etkisini hissettirmiştir. Bu süreçte ilmin, ticaretin ve çeşitli sanatların geliştiği Bağdat, Kurtuba, Lahor ve İstanbul gibi önemli merkezler Müslümanların hâkimiyetine girmiştir. Müslümanlar ilim, sanat, iktisat, edebiyat, felsefe gibi alanlarda eserler vermiştir. Bu çalışmalarla oluşan birikim, sonraki dönemlerde, başka toplumları da etkileyerek İslam Kültür ve Medeniyetini cazibe merkezi hâline getirmiştir.

TESPİT EDELİM

➔ İslam Kültür ve Medeniyetinin oluşumunda peygamberlerin rollerini tespit ediniz.

İslam Kültür ve Medeniyetinin zirveye ulaşması; Arap, Türk, İran, Hint, Afrika, Malay gibi farklı toplulukların katkılarıyla gerçekleşmiştir.[25] Kısacası bu başarının temelinde, İslam'ın insanlığın farklı tecrübelerinden istifade etme anlayışı, evrensel bakış açısı ve ilme verdiği değer vardır.

KARŞILAŞTIRALIM

"Çeşitli medeniyetlerden herhangi birinin yayılma sahasına dikkatle bakıldığında içine aldığı kavimlerin çokluğuna, ırk, cins, renk ve dil değişikliklerine rağmen bazı ortak ve genel tarafların bulunduğu görülür. İşte, bu ortak taraflar o medeniyetin esasını, ruhunu ve özünü teşkil etmekle onu diğerlerinden ayırır. Mesela sıradan bir adam İstanbul'dan kalkıp Merakeş'e, Mezapotomya'ya, Kahire'ye, Mekke'ye, Şam'a, Bakü'ye, Tahran'a, Şiraz'a, Kabil'e, Lahor'a, Kalküta'ya, Semerkand'a gitse bu beldelerin hiçbirisinde kendini yabancı hissetmez. Kendini az çok alışmış olduğu levhalar, şekiller, hareketler ve tavırlar arasında görür. Buralardaki insanların giyiniş tarzları, geçim şekilleri, âdetleri ve şehir düzeni benzerlik gösterir. Camileri, ibadetleri, duaları ise hemen hemen aynıdır. Bu benzeyiş yalnız görünüşle de kalmaz; hayatın iç tarafına, insanların ruh hâllerine, görüş tarzlarına ve zihniyetlerine kadar varır."

Ziya Kazıcı, İslam Medeniyeti, Köprü Dergisi Medeniyet Özel Sayısı, (81. Sayı)

➔ Günümüzde ülkelerarası bir seyahat düzenlense benzerlik ve farklılıklar hakkında nasıl bir gözlem elde edilebileceğini karşılaştırınız.

24 Marshall Hodgson, İslam'ın Serüveni, s.29.
25 Haydar Bammat, İslam'ın Çehresi, s. 93-94.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

A Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Kültür kavramını tanımlayınız.

2. Medeniyet kavramını tanımlayınız.

3. Kültürlü insanın özelliklerini açıklayınız.

4. Medeniyet kavramı, Türkiye kültür tarihinde nasıl kullanılmıştır?

B Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplandırınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi kültürün özelliklerinden biri **değildir**?

A) Toplumun olmadığı bir yerde kültürden de söz edilemez.
B) Kültürsüz bir insan topluluğu olamaz
C) Kültür değişmez ve süreklidir.
D) İhtiyaç giderici özelliğe sahiptir.
E) Tarihsel ve süreklidir.

2. Aşağıdakilerden hangisi kültürü oluşturan manevi unsurlardan biri **değildir**?

A) İnanç B) Dil C) Değerler
D) Sanat anlayışı E) Mimari

3. İslam Medeniyetinin doğduğu zamanda aşağıdaki kültür ve medeniyet havzalarından hangisi **yoktur?**

A) Nil'den Amuderya'ya kadar uzanan Sami-İran terkibi
B) Anadolu'dan İtalya'ya kadar uzanan ve Latincenin kullanıldığı dünya
C) Hindistan Bölgesi'ndeki Hindu terkibinden oluşan dünya
D) Çin ve Uzak Doğu terkibinden oluşan dünya
E) Afrika altı geleneklerin oluşturduğu dünya

4. Aşağıdakilerden hangisi İslam Kültür ve Medeniyetini oluşturan unsurlardan biri **değil-dir?**

A) Kur'an ve Sünnet.
B) Örf ve adetler.
C) Deney ve gözlemler.
D) Havâss-ı Selîme.
E) Diğer kültür ve medeniyetler.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

C Aşağıda verilen ifadelerden doğru olanları (D), yanlış olanları (Y) harfleri ile işaretleyiniz.

1. [....] İslam Medeniyeti tamamen vahiy kaynaklıdır.

2. [....] İslam Medeniyeti, diğer medeniyetlerden etkilenmiştir.

3. [....] Kültür, ihtiyaç giderici bir özelliğe sahip değildir.

4. [....] İslam Medeniyetinin önemli bir unsuru olan bilimler her zaman aynı kalmıştır.

D Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri uygun kelimelerle tamamlayınız.

(kültür - tevhid - örf - medeniyet - hikmet)

1. .... insanın kendini ve tabiatı idare etme yoluyla meydana getirdiği eserlerdir.

2. Erol Güngör'e göre "Bir .... her şeyden önce bir değerler, inançlar sistemidir."

3. Toplumda kabul gören ve sürekliliği olan sosyal davranış biçimleri ile yerleşik uygulamalara .... denir.

4. İslam Medeniyetinin özü, ... ilkesidir.

Bu Ünitede Neler Öğrendim?

....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

2. ÜNİTE

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN ESASLARI

KONULAR

1. İslam Kültür ve Medeniyetinin Esasları
2. İslam Kültür ve Medeniyeti'nde Yönetim Anlayışının Esasları

TEMEL KAVRAMLAR

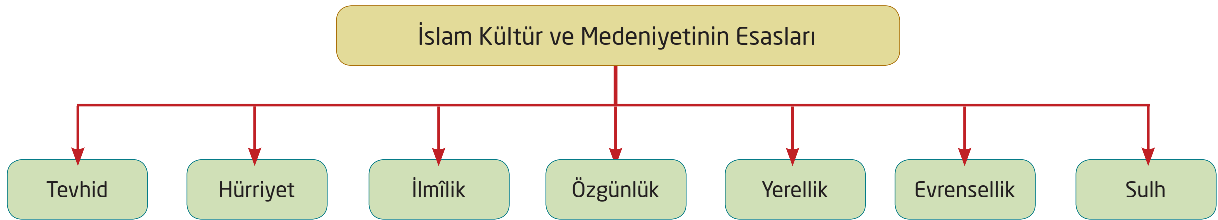
- Ulu'l-emr
- Yönetim
- Hukuk Devleti
- Hürriyet
- Sosyal Devlet

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Siyaset ve yönetim hakkında yazılmış eserler ile ilgili bilgi edininiz.
2. İslam Medeniyetinin sömürgecilik karşısındaki tutumunu araştırınız.
3. "Hürriyet" kavramının kapsamı hakkındaki düşüncelerinizi arkadaşlarınızla tartışınız.
4. "İslam Kültür ve Medeniyeti, insan merkezlidir." ifadesini yorumlayınız.

1. İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN ESASLARI

Kültür ve medeniyet; dinî, siyasi, sosyal, ekonomik, ilmî ve sanatsal alanlardaki gelişmelerle zaman ve mekân içerisinde oluşur. Medeniyetler, kendilerine özgü esaslar sayesinde birbirlerinden ayırt edilirler. İslam Kültür ve Medeniyeti; tevhid, hürriyet, ilmîlik, özgünlük, yerellik, evrensellik ve sulh esasları üzerine kuruludur.

1.1 Tevhid

İslam, tevhidî yani bütüncül bir evren anlayışına sahiptir. Tevhid, İslam toplumunun ilim, sanat, düşünce ve sosyal hayatının her alanında etkili olmuştur. İslamiyet'te Allah (c.c.) her şeyin yaratıcısı ve sahibidir.

İnsan fıtratı tevhidi kavrayabilecek ve hayata uygulayabilecek kabiliyettedir. Müslümanlar Allah'ın (c.c.) varlığını ve tekliğini hayatlarının her aşamasında fark ettirecek şekilde hareket ederler. Eserlerini bu anlayışla ortaya koyarlar. Allah'ın (c.c.) güzel olduğuna, bu güzelliğin kainatta tecelli ettiğine inanır ve yaratılmışlarda güzelliği ararlar.

Hüsn-i Hat Lafzatullah, Allah (c.c.) yazısı.

Tevhid anlayışının Müslümanların hayatına etkilerinden bazıları şu şekilde sıralanabilir:

- *Şirkin reddedilmesi*
- *Her işte yalnızca Allah'ın (c.c.) rızasının gözetilmesi*
- *Kâbe örneğinde olduğu gibi şehrin merkezinde mescidin bulunması*
- *Hayata bakışta din, dünya ve ahiret ayrımının olmaması*

- *Ezanın yeryüzünde tevhidin sembolü olarak yankılanması*
- *Mimari eserlerde kubbenin merkezde bulunması ve ihtişamın Allah'ın (c.c.) tekliğini hatırlatacak şekilde dinî mimariye ait eserlerde gösterilmesi*
- *Sanat eserlerinin Allah'ın (c.c.) birliğine aykırı unsurlar içermemesi*

BİLGİ NOTU

Sözlükte "tevhid"; birleme, bir şeyin bir olduğuna karar verme, tek kılma anlamlarına gelir. Terim olarak ise "Allah'tan başka ilah yoktur, Muhammed onun resulüdür." anlamına gelen "La ilahe illallah, Muhammedün resulullah" cümlesine kalp ile inanıp cümleyi dil ile söylemek demektir.

Komisyon, Dinî Terimler Sözlüğü (DTS), s. 365-366.

Tevhid; Allah'ın (c.c.) zâtında, sıfatlarında, mâbud oluşunda bir ve tek olduğunu zihin ve kalp yoluyla kabul etme anlamında olan bir terimdir. Tevhid'in karşıtı şirktir.

Mevlüt Özler, "Tevhid," DİA, C 41, s. 18-20.

Tevhid İslam toplumlarının yönlendirici gücüdür. Peygamberler tevhid mücadelesinin öncüsüdür. Hak olanı yüceltme, batıl olanı ortadan kaldırma amacıyla yapılan her türlü gayret, tevhid mücadelesini ifade eder. İslam Kültür ve Medeniyeti, tevhidi esas alan yeni bir toplum inşa etme sürecinde ortaya çıkmıştır.[1] **"De ki: "Hak geldi, batıl yok oldu. Şüphesiz batıl, yok olmaya mahkumdur."**[2]

1.2. Hürriyet

Hürriyet insanın doğuştan sahip olduğu temel haklardandır. Kişinin irade gücünü kullanabilmesidir. İslam, hürriyeti dinî, ahlaki, hukuki ve toplumsal yönleriyle bir bütün olarak ele alır. İnsanın özgürlüğü, iyi insan olması amacına yöneliktir. Özgürlüğün gerçekleşmesi, insanın yaratıcısına ve diğer varlıklara karşı sorumluluklarını yerine getirmesi şartına bağlıdır.

Hürriyet, insanın yalnızca Allah'a (c.c.) kulluk ederek bütün dünyevi otoritelerden kurtulmasıdır. İslam Kültür ve Medeniyeti, insanı kula kul olmaktan kurtararak özgürleştirir. Yalnız Allah (c.c.) karşısında eğilerek O'na itaat etmek kişiyi kendi nefsi dahil köleleştiren her türlü gücün baskısı ve boyunduruğu altına girmekten korur.

Allah (c.c.) insana, dünya hayatında yapacağı işlerin sonuçlarını bildirir. Hak-batıl, doğru-yanlış, sevap-günah ve dünya-ahiret tercihlerinde; **"Artık dileyen inansın, dileyen inkâr etsin…"**[3] ayetiyle onu özgür bırakır. İslam insanın özgür olduğunu vurgularken onun ahlaki ilkelerden sorumlu olduğunu bildirir; amaçsız, değerlerden yoksun, başıboş bir özgürlüğün olamayacağını öğretir.

İslam, hürriyeti tüm varlıklar için gerekli görür.

1 İsmail Lütfi Çakan, N. Mehmed Solmaz, Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi, s. 2.
2 İsra suresi, 81. ayet.
3 Kehf suresi, 29. ayet.

Hürriyet, insanın yaratılış gayesini açıklar. **“Hanginizin davranışça daha iyi olduğunu deneyerek göstermek için ölümü ve hayatı yaratan O’dur...”**[4] ayetinde yaratılışın gayesinin insanın imtihanı olduğu ifade edilir. İnsan hür bir iradeye sahip olduğundan, imtihan olmaktadır. İslam inancına göre insan başıboş yaratılmamıştır.[5] Onun amacı, Allah’a (c.c.) ibadet etmek ve erdemli davranarak dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmektir.

İslam Kültür ve Medeniyeti’nde hürriyetin hayata etkileri şu şekilde sıralanabilir:

- *İslam, inanç, düşünce ve ifade özgürlüğünü tanır.*
- *İslam, savaşlarda dahi kadın, çocuk ve yaşlıların öldürülmesine, esirlere kötü muamelede bulunulmasına izin vermez.*
- *İslam, sınıflı bir toplum yapısını reddeder.*
- *İslamiyet, insan özgürlüğünü kısıtlayan baskıcı yönetim anlayışlarını reddeder.*
- *İslam dinine göre insan için aslolan esaret değil hürriyettir.*[6]

Netice itibariyle İslam Kültür ve Medeniyeti insanların, toplumların ya da ülkelerin birbirlerine savaş yoluyla üstünlük kurmadığı bir dünya öngörür.

TARTIŞALIM

➔ Köleliğin ortaya çıkış sebeplerinin neler olabileceğini arkadaşlarınızla tartışınız.

1.3. İlmîlik

Kur’an’ın ilim olarak değerlendirdiği bilgi, vahiyle peygamberler tarafından insanlara iletilen bilgidir. Kur’an-ı Kerim’de ilim kesin hakikati ifade eder. **“...Sana gelen ilimden sonra, eğer onların arzu ve keyiflerine uyacak olursan, bilmiş ol ki Allah’tan sana ne bir dost, ne bir yardımcı vardır.”**[7] Bilginin ilim değeri kazanabilmesi için temel ölçüt, Allah’ın (c.c.) kitabına uygun olmasıdır.[8]

İslamiyet yeryüzünde insanlığı ilme sevk eden ve ilim tahsilini ibadet sayan yegâne dindir. Bu yüzden İslamiyet, ilim dini olarak nitelendirilir. İslamiyet, insanı daima ilim öğrenmeye teşvik eder. Kur’an’da yaklaşık yedi yüz elli yerde ilim ve onunla eş anlamlı kavram kullanılmıştır.[9]

İslam, bütün insanları öğrenmeye teşvik eder.

“Allah, Âdem’e bütün isimleri öğretti.”[10] ayeti, Allah’ın (c.c.) sıfatlarından el-Alîm ifadesi ile birlikte Allah’ın (c.c.) muallim özelliğine işaret eder. Hz. Âdem’den (a.s.) itibaren vahiy sayesinde eşyanın bilgisine sahip kılınan peygamberler de insanlığın muallimleri olmuştur. Toplumları ilimle sevk ve terbiye etmişlerdir.

4 Mülk suresi, 2. ayet.
5 bk. Kıyame suresi, 36. ayet.
6 Mehmet Akif Aydın, "Köle", DİA., C 26, s. 238.
7 Bakara suresi, 120. ayet.
8 bk. Al-i İmran suresi, 61. ayet; Nisa suresi, 162. ayet; En'am suresi, 148. ayet; Araf suresi, 89. ayet; İsra suresi, 107. ayet; Taha suresi, 98. ayet.
9 İlhan Kutluer, "İlim", DİA., C 22, 109; İsmail Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyeti Tarihi, s.48.
10 Bakara suresi, 31. ayet.

BİLGİ NOTU

Sözlükte "bilmek" anlamına gelen ilim (ilm) genellikle "bilgi" ve "bilim" karşılığında kullanılır. Klasik sözlüklerde "bir şeyi gerçek yönüyle kavramak, gerçekle örtüşen kesin inanç (itikad), bir nesnenin şeklinin zihinde oluşması, nesneyi olduğu gibi bilmek, nesnedeki gizliliğin ortadan kalkması, tümel ve tikellerin kavranmasını sağlayan bir sıfat" gibi değişik şekillerde tarif edilmiştir. "Bilgisizliğin (cehl) karşıtı" biçiminde de tanımlanır. İslam kültüründe ilâhî ve beşerî bilgi yanında bilim için de kullanılan kapsamlı bir terimdir.

İlhan Kutluer, "İlim," DİA, C 22, s.109.

Müslümanlar, peygamberlerin yönlendirmesiyle ilmin önemini ve faydasını kavramış, bilgiye ulaşmada gayret göstermişlerdir. İlmî çalışmalarda gösterilen gayret; mantık, kelam, felsefe, hadis, tefsir, fıkıh, tarih, dil, fizik, kimya, matematik, tıp ve astronomi gibi ilimlerin gelişmesini sağlamıştır.

Medeniyetin kimliğini, bilginin kullanım ve yorumlama yöntemi belirler. Bilginin medeniyetteki işlevi, insanlara kendi dünya görüşünü kazandırmasıdır. İslam Müslümanlara tevhid eksenli bir dünya görüşü kazandırır. Müslümanlar tevhid bilinciyle bilginin kaynağıyla güçlü bir irtibat kurarak; edindikleri yeni tecrübelerle İslam Kültür ve Medeniyetini zirveye taşımışlardır.

1.4 Özgünlük

İslam Kültür ve Medeniyeti, karşılaştığı İran, Yunan ve Hint gibi medeniyetlerden aldıklarını İslam potasında eritmiştir. Devraldığı mirasın, tevhide uygun olanını kullanmış, aykırı olanını ise ya ıslah etmiş ya da reddetmiştir. İslam Medeniyeti eklektik, taklitçi ya da öykünmeci tutum içinde olmamıştır.

İslam Kültür ve Medeniyeti paylaşımcı ve çok kültürlü bir medeniyettir. İslam, toplumu ayrıştırıcı değil bütünleştiricidir. Kur'an, muhataplarına Âdem'in (a.s.) soyundan gelmeleri nedeniyle "Ey insanlar" şeklinde hitap eder. Onları ırk, dil, cinsiyet, bölge, inanç, sınıf gibi farklılıklarından ötürü üstün ya da aşağı görmez. Müslümanlar "Halka hizmeti, Hakk'a hizmet" olarak görmüşler ve yaratılanı Yaratan'dan ötürü sevmeyi kendilerine düstur edinmişlerdir.[11]

Cami ve ezan İslam medeniyetinin özgün unsurlarındandır.

YORUMLAYALIM

"Şüphesiz o zikri (Kur'an'ı) biz indirdik! Onun koruyucusu da elbette biziz."

Hicr Suresi 9. ayet

➔ Yukarıda verilen ayeti özgünlük açısından yorumlayınız.

11 Zeki Duman, İslam Medeniyeti: Allah Merkezli İlk ve Tek Evrensel Medeniyet.

İslam yeryüzünde adaletin sağlanmasını, hayatın belli bir düzen ve uyum içinde sürdürülmesini ister. Müslümanları dünyadan ve insanlıktan sorumlu tutar. Bu sorumluluk, **"Emr-i bi'l maruf ve nehy-i ani'l-münker"**[12] prensibi doğrultusunda yerine getirilir. Kur'an-ı Kerim'in aslının bozulmamış olması, İslam Kültür ve Medeniyetinin özgünlüğünün göstergesidir.

1.5. Yerellik

İslamiyet, yerel değerleri de göz önünde bulundurur. Yayıldığı bölgelerdeki kültürel farklılıkları zenginlik olarak değerlendirir. Kültürel asimilasyona karşı çıkar. İslam Kültür ve Medeniyetinin farklı coğrafyalara yayılmasında ve kabul görmesinde yerel olana zarar vermeme ve onu koruma anlayışı etkili olmuştur.

Örf ve adetler, İslam hukukunun dört temel kaynağı olan Kur'an, sünnet, icma ve kıyastan sonra gelen kaynakları arasında yer alır. Kurallar ve karşılaşılan sorunlara çözüm aranırken halkın uygulamaları da dikkate alınır.[13] Örf, temel kaynaklara ters düşmemek şartıyla geçerlidir. Mecelle'de, bu konu "Örf ile tayin, nass ile tayin gibidir." şeklinde ifade edilmiştir.[14]

BİLGİ NOTU

Örf; Aklın yol göstermesiyle kişilerde yerleşen ve aklı selimce benimsenip kabul edilen şeydir.

Abdulkadir Şener, İslam Hukukunda Örf, s. 102.

İslam insanların günlük yaşantısına doğrudan karışmaz. Kendi ilkelerini ortaya koyar, bu ilkeler çerçevesinde insanlara serbestlik tanır. Araplar, Türkler, Hintliler ve diğer İslam toplulukları, farklı yerel kimlikleriyle İslam Medeniyetini meydana getirmişlerdir. Endülüs İslam Medeniyeti ile Hint İslam Medeniyeti, birbirinin aynısı olmadığı gibi birbirinden farklı da değildir. Fakat her bir medeniyetin özü, İslam'ın ana ilkelerine ve hayat anlayışına dayanmaktadır.

TARTIŞINIZ

Yavuz Sultan Selim, İslam birliği için Arapçayı resmî dil olarak benimsemek istemiş; ulema "Biz sizleri kabileler hâlinde yarattık ki tanışasınız..." (Hucurat suresi, 13. ayet) ayetini okumuş; "Allah'ın ayetlerine karşı mı geleceksin?" sözüyle uyarınca Sultan bundan vazgeçmiştir.

➔ Yukarıda belirtilen olayı, ayetin ışığında değerlendirerek İslam'ın yerelliğe bakışını tartışınız.

1.6 Evrensellik

İslam Kültür ve Medeniyeti, kaynağı, içeriği ve mesajı itibarıyla evrenseldir. Allah (c.c.), insanları ve evreni yaratandır. O, âlemlerin Rabbi ve her şeyi kuşatandır. Kur'an-ı Kerim, "**Ey İnsanlar**", "**Ey Âdemoğulları**" hitabıyla başlayan birçok ayette sınıf, ırk, cinsiyet, toplum ayrımı yapmaksızın, hitabın bütün insanlara olduğunu beyan eder. Bu mesaj ilahi kitapları ve peygamberleri tasdik edici şekilde çağlar boyu devam eder. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) son peygamber olması[15], İslamın insanlığın kıyamete kadar bütün ihtiyaçlarına cevap vereceği anlamına gelir.

---

12 "İyiliği emretmek, kötülükten sakındırmak" anlamına gelen ibareler için bk. Al-i İmran suresi, 110. ayet; Maide suresi, 78-79, 105. ayetler; Tevbe suresi, 67. ayet; A'raf suresi, 163. ayet; Nahl suresi, 125. ayet; Taha suresi, 43. ayet.
13 Osman Keskioğlu, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, s. 35
14 Osman Keskioğlu, Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku, s. 36
15 bk. Ahzab suresi, 40. ayet.

İslam, sadece belli bir kavme değil, tüm insanlığa gönderilmiştir. **"De ki, Ey İnsanlar! Ben sizin hepinize göklerin ve yerin sahibi olan kendisinden başka tanrı bulunmayan, yaşatan öldüren Allah'ın elçisiyim..."**[16], ***"Ey Muhammed! biz seni ancak âlemlere rahmet olsun diye gönderdik."***[17] ve **"Biz seni bütün insanlara müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderdik. Fakat insanların çoğu bilmezler."**[18] ayetleri bu hususu ifade etmektedir.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ile devam eden vahiy geleneği, hayatın içindeki uygulamalarıyla evrenseldir. İslam'ın merhamet, sevgi, barış, ırkçılığa karşı olma, erkek ile kadını birbirinin tamamlayıcısı olarak görme gibi özellikleri, bütün insanlığın ihtiyacı olan değerlerdir. Mazlum ve mağdurların, din, milliyet ayrımı gözetilmeden yardıma layık görülmesi, İslam Medeniyetini evrensel kılan uygulamalardandır. Bu değerlerin taraftar bularak yaygınlaşması, değerlerin evrenselliğini gösterir. İslam, coğrafi ve toplumsal farklılıkları gözetir. İslam, evrenselliği yanında yerel değerleri de muhafaza eder.

1.7. Sulh

İslam, "selam" kökünden gelen barış ve esenlik anlamına gelir. Tevhid mücadelesi veren peygamberlerin bozgunculuğa son vermek için çaba sarf ettikleri ve kendilerine yapılan her türlü şiddete karşı barış ile karşılık verdikleri görülür. Kur'an-ı Kerim **"Ey iman edenler! Hepiniz topluca barış ve güvenliğe (İslam'a) girin. Şeytanın adımlarını izlemeyin. Çünkü o, size apaçık bir düşmandır..."**[19] ayetiyle barışa ve güven ortamına çağırır.

İslamiyet ilke olarak sulhu tercih etmiş olsa da gerektiğinde can ve malın korunması için savaşa izin vermiştir. Evrensel bir din olan İslam'da, harp hukukuna dair hükümler konmuştur.[20] İslam'da sulh ve cihad birbirini tamamlayan iki olgudur. Hz Muhammed (s.a.v.), peygamberliği boyunca müşrikleri güzel söz ve yumuşaklıkla İslam'a davet etti. Medine Dönem'i'nde şehrin yerlileri olan Evs ve Hazreç kabileleri ile Musevi kabileler arasında barışı sağladı. Mekkeli müşriklerle Hudeybiye Antlaşması ile sulhu sağladı.

Müslümanlar fethettikleri hiç bir ülkede din birliği siyaseti gütmemişler, dinî çoğulcuğulu sosyal bir esas olarak kabul etmişlerdir. Uzun yıllar boyunca Müslümanların yönetiminde kalmış, Ortadoğu ve Kuzey Afrika gibi Müslümanların yoğun olarak yaşadığı bölgelerde, farklı din ve geleneklere mensup grupların kendi inanç, mezhep ve cemaat yapılarını muhafaza ediyor olması, Müslümanların barış ve din hüriyetine verdikleri önemi gösterir. Müslüman hâkimiyetinde Endülüs kentleri, çok kültürlülüğün Avrupadaki ilk örneğini oluşturmuştur.

Macaristan'daki Gülbaba türbesi. Avrupa içlerine kadar giden Türk dervişleri, barış elçisi olarak gittikleri yerlerde gönülleri fethetmişlerdir.

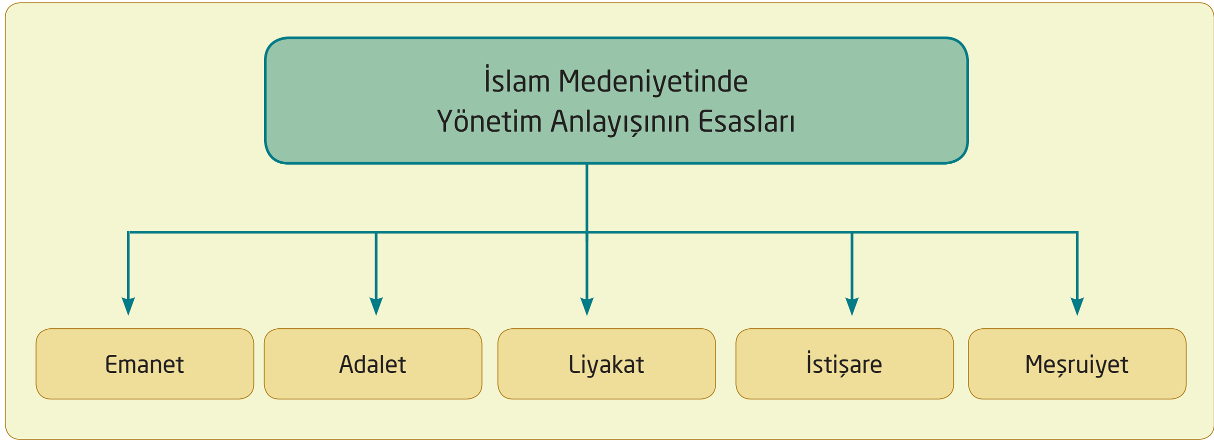
16 A'raf suresi, 158. ayet.
17 Enbiya suresi, 107. ayet.
18 Sebe suresi, 28.ayet.
19 Bakara suresi, 208. ayet.
20 Ömer Nasuhi Bilmen, Muvazzah İlmi Kelam, s. 112-114.

Kur'an-ı Kerim, barışın tesisinde adaletin gerekliliğini ve önemini vurgular: **"Eğer müminlerden iki grup birbirleriyle vuruşurlarsa aralarını düzeltin. Şayet biri ötekine karşı saldırmaya devam ederse Allah'ın buyruğuna dönünceye kadar saldıran tarafla savaşın. Eğer dönerlerse artık aralarını adaletle düzeltin ve adaletli davranın. Şüphesiz ki Allah, âdil davrananları sever. Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki esirgenesiniz."**[21]

2. İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ'NDE YÖNETİM ANLAYIŞININ ESASLARI

İnsan, hakikati yeryüzünde hâkim kılma sorumluluğu ile yaratılmıştır. Müslümanlar, hakikat, iyilik, doğruluk ve güzellik değerleri üzerine erdemli bir toplum meydana getirmekle vazifelidir. Toplumun varlığını sürdürmesi, istikamet ve akibet bilincini diri tutarak bilgi ve erdemin gereklerini yerine getirmesiyle mümkündür. Yönetim, erdemli toplumu oluşturacak yöntemleri uygulama faaliyetidir.[22]

Hz. Muhammed (s.a.v.) Dönem'i'nde devletin kurumsallaşması başlamış; İslam tarihinin ilerleyen dönemlerinde bu kurumsallaşma gelişerek devam etmiştir. Kurumların oluşmasında ve işleyişinde Kur'an ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamaları belirleyici olmuştur.

2.1 Emanet

İslam Kültür ve Medeniyeti'nde emanet, korunması istenen maddî ve manevî bir sorumluluktur. Kişinin kullanıp sahibine iade etmek üzere aldığı eşyanın emanet olması gibi yönetim yetkileri olan hizmet makamları ve kamu malları da birer emanettir. Hukuki metinler, ulusal ve uluslararası antlaşmalar, sözleşmeler de emanet kapsamındadır. Emanetlerin amacına uygun olarak kullanılması, muhatap ve ilgililerine teslim edilmesi, yüklenilen sorumluluğun gereğidir.[23]

YORUMLAYALIM

"Ey genç adam, bu düstur sana emanet olsun:
Ötelerden habersiz nizama lânet olsun!"

Necip Fazıl Kısakürek, Çile, s.371.

➔ Necip Fazıl'ın 'düstur' ve nizam ifadelerini 'emanet' kavramı çerçevesinde yorumlayınız.

21 Hucurat suresi, 9 ve 10. ayetler.
22 İlhan Kutluer, Erdemli Toplum ve Düşmanları, s. 14.
23 Heyet, Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir, II, s. 82.

İslam Kültür ve Medeniyeti'nde yönetim yalnızca yönetenlere emanet edilmemiştir. Yönetenlerin denetlenmesinden, yönetilenler sorumlu tutulmuştur. Yönetimin hem yönetene hem de yönetilene emanet edilmesi ideal bir toplumun hedefidir. Hadis-i şerifte ***"Cihadın en üstünü zalim sultana karşı doğruyu söylemektir."***[24] buyurulmuştur. Hz. Ebu Bekir (r.a.) Dönem'i'nde "Eğer adaletten ayrılırsam beni uyarınız." deyince sahabe, "Seni kılıçlarımızla düzeltiriz." diye kendisini uyarmışlardır.[25]

2.2. Adalet

İnsan onurunun korunması ihtiyacından hukuki düzenlemeler ortaya çıkmıştır. İnsanlık, adaletle yönetilme arayışı içinde olmuş ve adalet, mülkün temeli kabul edilmiştir. Toplumda adaletin sağlanması için peygamberler gönderilmiştir. Allah (c.c.), insanların adalete uygun davranmasını istemiştir.

İslamın herkese eşit şartlarda uygulanmasını istediği adalet, bir ibadet gibi kabul edilmektedir. Toplumda sosyal hayatın güven içinde sürdürülmesi, haksızlıkların ortadan kaldırıldığı adalet anlayışı ile mümkündür. İslam, yöneticileri halka adil davranmakla sorumlu tutulmuş; yönetici seçiminde adalet, en önemli ölçütlerden biri sayılmıştır.

BİLGİ NOTU

Adalet, "davranış ve hükümde doğru olmak, hakka göre hüküm vermek, eşit olmak, eşit kılmak" gibi mânalara gelir. Yine aynı kökten "orta yol, istikamet, eş, benzer, misil, bir şeyin karşılığı" gibi mânalara gelen adl kelimesi, âdil ile eş anlamlı olup aynı zamanda Allah'ın (c.c.) isimlerinden (esmâ-i hüsnâ) biridir.

Mustafa Çağrıcı, "Adalet," DİA, I, s.341.

İslam, sağlam ve mutlu bir toplum kurulması için adaleti şart koşar. Kuran-ı Kerim'de fertlere, hâkimlere ve yöneticilere, adil olmaları emredilir[26]: **"Ey iman edenler, Allah için hakkı ayakta tutan (hâkimler, insanlar), adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir kavme olan kininiz sizi adaletsizliğe sevketmesin,..."**[27]; **"Ey iman edenler, adaleti titizlikle ayakta tutan hâkimler ve Allah için şahitlik eden kimseler olun. O hükmünüz ve şahitliğiniz velev ki kendinizin veya ana ve babalarınızın ve yakın hısımlarınızın aleyhine de olsun. İsterse onlar zengin veya fakir bulunsun. Çünkü Allah zengin ve fakir kişilerden ikisine de sizden daha yakındır. Artık siz haktan dönerek keyif ve hevanıza uymayın. Eğer dilinizi eğip büker (hakkı olduğu gibi söylemekten çekinir) veya (büsbütün ondan) yüz çevirirseniz şüphe yok ki Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdardır."**[28]

İslam Kültür ve Medeniyetinde adalet mülkün temelidir. (Adalet Terazisi)

24 Ebû Davud, Kitabu'l-Melahim 17.
25 Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Müttefekun Aleyh Hadisler, s. 506.
26 Kayaoğlu, İsmet, İslamda Adalet Mefhumu, AÜİFD., C 27, s.201-207, Ankara, 1986
27 Maide suresi, 8. ayet.
28 Nisa suresi, 135. ayet.

Hz. Peygamber (s.a.v.), insanlar arasında adaletin uygulanmasını her şeyden üstün tutmuştur. Hadis-i şerifte; *"Hiçbir gölgenin bulunmadığı bir günde Allah (c.c.), yedi zümreyi kendi (arşının) gölgesinde barındırır ki, bunların ilki adaletle hükmeden ve âdil davranan yöneticidir."*[29] buyurulmaktadır.

Allah (c.c.), insanların adalete uygun davranmasını isteyerek; **"Şüphesiz Allah, adaleti, iyilik yapmayı, yakınlara yardım etmeyi emreder; hayasızlığı, fenalık ve azgınlığı da yasaklar..."**[30] ifadesiyle adaleti temel esas olarak belirlemiştir.

2.3. Liyakat

Lâyık olma, uygunluk, yetenek, yeterlilik gibi anlamları olan bir terimdir. İslam Kültür ve Medeniyetinin esaslarından olan liyakat, kişinin iman sahibi, adil, ahlaklı, ileri görüşlü, anlayışlı, sabırlı, dayanıklı, maharetli gibi vasıflara sahip olmasını ifade eder. Yöneticilerin belirlenmesinde diplomalar, ustalık, kalfalık, uzmanlık gibi ehliyeti ifade eden belge ve unvanların yanında kişilerde liyakatin bulunması önceliklidir.

İnsana hizmeti merkeze alan İslamiyet'te yönetim, Şeyh Edebali'nin **"İnsanı yaşat ki devlet yaşasın."** anlayışı ile temellendirir. Liyakat sahiplerinin iş başında olduğu kurumlar ve devletler, fert ve toplumun güven ve huzur içinde yaşamasına imkân sağlar.

İslam, işi hak edene verme, doğru kişiyi görevlendirme ilkesini esas almıştır. Kur'an'daki **"Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder...."**[31] ayetiyle, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ***"İş, ehli olmayan kişilere verilince kıyameti bekle, kıyametin kopması pek yakındır."***[32] hadisi, yöneticilerin seçiminde gösterilen hassasiyete işaret eder.

YORUMLAYALIM

➔ İslamiyet'te yönetim anlayışının "İnsanı yaşat ki devlet yaşasın." yaklaşımını yorumlayınız.

2.4. İstişare

Yönetimde işlerin karşılıklı danışılarak karara bağlanmasına ve yürütülmesine istişare denir. Her yönetim şeklinde istişare uygulamalarına rastlanır. Eski Yunan ve Roma toplumlarında görülen demokrasi uygulamaları, Cahiliye Dönem'i Mekke toplumunda kabile başkanlarının Daru'n-Nedve'de toplanarak karar almaları, istişare özelliği taşır.

Osmanlı Sultanları istişareye önem verirdi. (Temsîlî Minyatür)

29 Buhari, Ezan 36.
30 Nahl suresi, 90. ayet.
31 Nisa suresi, 58. ayet.
32 Buhari, İlim 2

İstişare, İslam yönetiminin temel esaslarındandır. **"...işleri, aralarında şûrâ (danışma) ile olanlar..."**[33] ayeti Mekke Dönem'i'nde ve henüz İslam devleti kurulmadan nazil olmuştur. Kur'an'da **"...Eğer (anne ve baba) kendi aralarında danışıp anlaşarak (iki yıl dolmadan) çocuğu sütten kesmek isterlerse onlara günah yoktur..."** [34] ve **"...İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven)..."** [35] ayetleriyle hayata istişare anlayışının yön vermesi gerektiği vurgulanır.

Hz. Peygamber (s.a.v.) Müslümanlara şûrayı emrettiği gibi kendisinin de genel ya da özel işlerde ashabı ile görüş alışverişinde bulunduğu bilinmektedir. Nitekim Resûl-i Ekrem (s.a.v.), ilk Müslüman toplumun var olma mücadelesinde belirleyici önemdeki her kararı ashabı ile iştişare ederek almıştır. Bunlar arasında Bedir, Uhud ve Hendek savaşlarının çeşitli aşamaları, Bey'atürrıdvân ve Hudeybiye Antlaşması örnek verilebilir.[36]

YORUMLAYALIM

Bey olmanın özellikleri, Kutadgu Bilig'de şöyle sıralanmıştır:

- *Bey affedici olmalıdır.*
- *Bey cömert olmalıdır.*
- *Bey sabırlı olmalıdır.*
- *Bey vefakâr olmalıdır.*
- *Bey faziletli olmalıdır.*
- *Bey mütevazı olmalıdır.*
- *Bey tok gözlü ve hayâ sahibi olmalıdır.*
- *Bey kötü alışkanlıklara sahip olmamalıdır.*
- *Bey tatlı dilli ve doğru sözlü olmalıdır.*
- *Bey dikkatli ve ihtiyatlı olmalıdır.*
- *Bey zulmetmemelidir ve öfkesine yenik düşmemelidir.*
- *Bey adil olmalıdır.*

Mehmet Zakir SARIKAYA, International Journal of Social Science Doi number:http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2589 Number: 30, p. 551-568, Winter I 2014

➔ Müslüman yöneticilerde bulunması gereken diğer vasıfları Kutadgu Bilig'deki ifadelerden yararlanarak arkadaşlarınızla yorumlayınız.

2.5. Meşruiyet

Meşruiyet; genel ahlak ve hukuka uygun olmak anlamındadır. İslamî yönetimde meşruiyet, dinî, ahlaki, hukuki yönden olumlu bir değer taşıyan ve dinin onayladığı düzenlemelerdir. Meşruiyet, ilahi kanunun üstünlüğüne dayanır.[37] Bu hususta Kur'an'ın hükmü açıktır: **"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin. Peygamber'e itaat edin ve sizden olan ulu'l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah'a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir."** [38] Müslüman yöneticiler, yetki bakımından Allah'ın (c.c.) hükümlerinin uygulayıcılarıdır. Yöneticiler, yasama, yürütme ve hükümde keyfilik yapamaz; herhangi bir ferde yahut zümreye ayrıcalıklı davranamaz.

33 Şûra suresi, 38. ayet.
34 Bakara suresi, 233. ayet.
35 Âl-i imran suresi, 159. ayet.
36 Talip Türcan, "İstişare," DİA, C 39, s. 231.
37 Ebu'l A'la el-Mevdûdî, İslam'da Hükûmet, s. 513.
38 Nisâ suresi, 59. ayet.

BİLGİ NOTU

İslam Medeniyetinin Temel Özellikleri

İslam Medeniyeti vahiy, akıl ve duygunun uyumudur.	İslam Medeniyeti insan merkezlidir.	İslam Medeniyeti ilim medeniyetidir.
İslam Medeniyeti terkipçidir.	İslam Medeniyeti evrenseldir.	İslam Medeniyeti denge üzerine kurulmuş bir medeniyettir.
İslam Medeniyeti bir fıkıh (hukuk) medeniyetidir.	İslam Medeniyeti anti-sömürgeci bir karaktere sahiptir.	İslam Medeniyeti çeşitli ırk ve kültürlere mensup ulusların ahenkli bir ürünüdür.

İslam Kültür ve Medeniyeti, meydana getirmek istediği faziletli toplum için esaslar belirlerken bu toplumun yönetim anlayışının esaslarını da ortaya koymuştur. İslam Medeniyetinde yönetici, kendisine verilen görevle toplum ve topluma ait olanın kendisine emanet olduğunu bilir; emanete ihanet etmemeyi, emin-güvenilir olmayı kendine şiar edinir. Güvenilir yönetici, toplumu adaletle yönetir. Kanun karşısında bütün fertlerin eşitliğini sağlar. Liyakat sahibi olana yöneticilik verilir. Emanet ve adalet esaslarını yerine getiren liyakatli yöneticinin seçimi istişare ile yapılır. Yapılan istişareler sonucu seçilmiş olan yönetici meşruiyet kazanmış olur. Meşruiyet kazanmış olan “ulu’l-emre” (yöneticilere) uymak zorunludur. Yönetim esaslarındaki bu uyum sağlandığında huzurlu bir toplum oluşur.

YORUMLAYALIM

➔ Yönetimde meşruiyetin önemini toplumsal huzura etkisi yönünden yorumlayınız.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

A Aşağıda soruları cevaplandırınız.

1. İslam Kültür ve Medeniyetinin esaslarını yazınız.

2. İslam Kültür ve Medeniyeti'nde yönetim anlayışının esaslarını yazınız.

3. İslam Kültür ve Medeniyetinin "evrensellik" esasını açıklayınız.

4. İslam Kültür ve Medeniyeti'nde istişarenin önemini belirtiniz.

B Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplandırınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi İslam Kültür ve Medeniyetinin özelliklerinden biri **değildir?**

A) Hukukidir B) Evrenseldir C) Takiyyecidir D) İlmîdir E) Hürriyetçidir

2. "Allah (c.c.) size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder..." ayetinde hangi prensibe doğrudan vurgu yapılmıştır?

A) Şûrâ B) Liyakat C) Cihad D) Sulh E) İlmîlik

C Aşağıda verilen ifadelerin doğru olanını (D), yanlış olanını (Y) harfleri ile işaretleyiniz.

1. [....] İslam Kültür ve Medeniyeti'nde istişareye önem verilir.
2. [....] Şûrâ, İslam kamu hukukunun temel ilkesidir.
3. [....] İslam Kültür ve Medeniyeti'nde hâkimiyeti elde etmek için her yol mübahtır.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

D **Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri parantez içindeki uygun kelimelerle doldurunuz.**

(Evrensel - İlim - Sulh - Cihad - Mizan - Meşruiyet)

1. .... Kur'an-ı Kerim'in yaklaşık 380 ayetinde isim, muhtelif fiil sîgaları ve sıfat şeklinde Allah'a (c.c.) nisbet edilmiştir.

2. Kur'an-ı Kerim, kendinden öncekilere varis olup onları kuşatması hem de kendinden sonra bir din, kitap ve peygamber gelmeyeceği için ....dir.

3. İki kişi veya iki grup arasındaki anlaşmazlığın, davanın ya da savaşın sona ermesi için yapılan anlaşma, ... ve gerektiğinde can ve malın korunması ile dinin yayılması için .... yapılır.

4. Maddî ve manevî alanlarda denge, hakkaniyet ve adalet ölçüsü ...., olarak tanımlanır.

Bu Üniteden Neler Öğrendim?

....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

3. ÜNİTE

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE SOSYAL VE EKONOMİK HAYAT

KONULAR

1. İslam ve Toplum
2. İslam Toplumunu Yönlendiren İlkeler
3. İslam Toplumunda Sosyal Hayat
4. İslam Toplumunda Ekonomik Hayat

TEMEL KAVRAMLAR

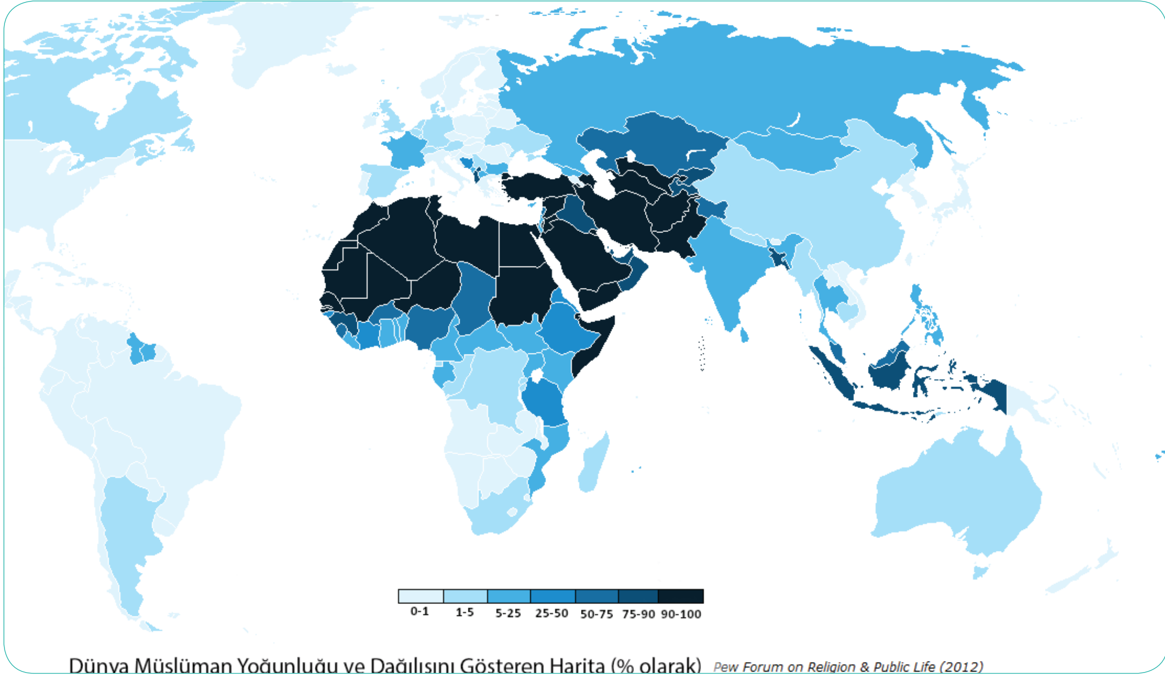
- İslam toplumu
- Âdemiyyet
- Diğerkâmlık
- Vakıf
- Kanaatkârlık

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Toplum, cemaat, ümmet ve millet kavramlarının anlamlarını araştırınız.
2. Ensar ile muhaciri kardeş kılan antlaşmanın muhtevasını inceleyiniz.
3. Ailenizdeki yaşlılardan, kendi çocukluk ve gençlik dönemlerindeki mahalle ve komşulukla ilgili hatıralarını anlatmasını isteyiniz.
4. Kapitalist ekonomik sistemin özelliklerini araştırınız.

1. İSLAM VE TOPLUM

İnsanlar toplum hâlinde yaşarlar. Çeşitli sosyal gruplardan oluşan toplumda fertler, hayatın akışı içinde birbirleriyle münasebetler kurar. Din, insanlara ideal toplum düzeni vaat eder.[1] İslamiyet, sosyal hayatın tanziminde ilkeleri ve kurumlarıyla doğru yolu gösteren son ilahi dindir.[2] Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin insanları dine davet etmelerini, toplumu birliğe davet etmekle özdeş sayar.[3] İslamiyet'in öngördüğü sosyal düzende; **eşref-i mahlukat** olan insanın maddi ve manevi varlığının korunması, kabiliyetini geliştirebileceği ortamın hazırlanması, toplumun huzur ve barış içinde yaşaması amaçlanır.

Dünya Müslüman Yoğunluğu ve Dağılışını Gösteren Harita (% olarak) *Pew Forum on Religion & Public Life (2012)*

İslam toplumu peygamberlerin toplum hayatının düzenlenmesine yönelik faaliyetleri neticesinde meydana gelmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v.), kadınların, zayıfların ve kölelerin insan yerine konmadığı, güven ve adaletin zayıf olduğu bir topluma gönderilmişti.[4] O, gönderildiği toplumu cahiliye adetlerinden arındırarak İslam inancı üzerinde birleştirdi. Mü'minleri kardeş

1 bk. Şûra suresi, 13. ayet.
2 bk. Fatiha suresi, 5. ayet.
3 bk. Bakara suresi, 186. ayet; Furkan suresi, 144. ayet; Nahl suresi, 125. ayet.
4 İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, s. 20, 22.

ilan etti. Üstünlüğün kabile, ırk ve toplumsal statüde olmadığını bildirdi. Hz. Âdem'den (a.s.) itibaren peygamberlerin öncüsü olduğu toplum modeli, **asr-ı saadette** mükemmel şeklini alarak İslam toplumuna dönüşmüştür.

İslam toplumu güce, zulme ve zevke dayanan toplum yapılarından farklıdır. İslam toplumunda Müslümanlar ve diğer inanç mensupları, ibadet, çalışma, sanat, eğitim gibi gündelik faaliyetlerini rahatça sürdürebilir. İslam toplumu, tevhid, barış ve hürriyet ilkelerine dayanan erdemli bir toplumdur. Kur'an'ın ifadesiyle, İslam toplumu fertleri birbirine kenetlenmiş tek vücut gibidir.[5]

İslamiyetin insanı yüceltmesiyle oluşan toplum, İslam Kültür ve Medeniyetini inkişaf ettirmiştir.[6] İslamiyet'in geniş coğrafyalara yayılmasıyla İslam toplumunun bünyesi etnik yapı ve inanç yönünden çeşitlenmiştir. Müslümanlar farklı kültür ve medeniyetlerle karşılaşmayı, beşerî bir zenginlik olarak değerlendirmiştir. Müslüman, Yahudi, Hristiyan, Arap, Türk, Acem, hür, mevali, köle, zengin, fakir, kuvvetli, zayıf, kadın, erkek, genç ve ihtiyar gibi farklı sosyolojik gruplardan oluşan toplumda herkese adil davranılmıştır.

İslam toplumu ortak idealler etrafında bir araya gelir.

2. İSLAM TOPLUMUNU YÖNLENDİREN İLKELER

İslam toplumu, ortak ilke ve ideallere sahip dengeli bir toplumdur. Fertler arasındaki ilişkilerde karşılıklı anlayış, paylaşma ve fedakârlık gibi tutumlar esas alınır. Varlığını koruması ve geliştirmesine güven, kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma, iyiliği emredip kötülükten sakındırma, hak ve adaleti gözetme ilkeleri yön verir.

İslam TOPLUMUNU YÖNLENDİREN İLKELER

- *Güven*
- *Kardeşlik*
- *İyiliği Emretme, Kötülükten Sakındırma*
- *Yardımlaşma ve Dayanışma*
- *Hakkı ve Adaleti Gözetme*

5 bk. Saff suresi, 4. ayet.
6 İlhan Kutluer, "İnsan," DİA, C 22, s. 322.

2.1. Güven

Güven, fertlerin ve toplumun huzuru için gereken ilkelerin başında gelir. Güven ortamı sağlanmadan insanların hayatlarını sürdürmesi mümkün olmaz. Kişiler, gruplar, toplumlar ve devletler arasındaki ilişkilerin sorunsuz yürümesi can, mal ve ırzın korunması güvene bağlıdır. Güven ortamının kaybolduğu bir toplumda haksızlık, zulüm, aldatma gibi olumsuz davranışlar yaygınlaşır. Birlik ve beraberlik ortadan kalkar. İnsan ruhunda ve toplumun yapısında yıkıcı hasarlar meydana gelir.

Kur'an'da sorumluluk verilen ve değerli kılınan her varlığın öncelikle güvenle ilişkisine dikkat çekilir. Kutsal kitapları getiren meleğin sıfatının "**Ruhu'l-Emin**"[7] olması, peygamberlerin ortak sıfatlarından birinin **"Emin"**[8] olması, Mekke'nin 'Beledü'l-Emin' kılınması[9] buna örnek gösterilebilir.[10]

İslam toplumunda güvenliği sağlamak üzere kurumlar oluşturulmuştur. Müslüman idarecilerin esas görevi, toplumun güvenliğini sağlamak olmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.), **Medine Sözleşmesi** ile şehirde yaşayan Müslüman, Yahudi ve putperestlerle karşılıklı güvene dayalı bir ortam tesis etmiş ve şehri güvenli hale getirmiştir.[11]

Hz. Ebu Bekir (r.a.) Dönem'i'nde şehirlerde özel güvenlik teşkilatı oluşturulmuştur. İslam beldelerini gezen seyyahlar bu şehirlerdeki güven ortamının kendi memleketlerinde bulunmadığını belirtmişlerdir.[12]

II.Bayezid

Güven ortamı, tarih boyunca çok sayıda topluluğun Osmanlı topraklarına sığınmasına sebep olmuştur. İspanya'dan çıkarılan Yahudiler II. Bayezit tarafından İstanbul, Selanik ve İzmir gibi şehirlere yerleştirilmiştir. XVI. yüzyıl, Batılılar tarafından **Osmanlı Barışı Çağı** (Pax Ottomana) olarak nitelenmiştir. İsveç Kralı Demirbaş Şarl, Osmanlı ülkesinde uzun süre mülteci olarak kalmıştır. XIX. yüzyılda ise Rusya'nın baskısından kaçan binlerce Macar, Osmanlı Devleti'ne sığınmıştır. Ülkenin her yanındaki gayri müslimlerin can güvenliği sağlanmıştır.

ARAŞTIRALIM

➔ Güven ortamının, medeniyetlerin gelişmesine ne gibi etkilerinin olabileceğini günümüz dünya şehirlerinin siyasi, ekonomik ve sosyal durumlarını göz önünde bulundurarak yorumlayınız.

Güven ikliminin oluştuğu dönemlerde İslam Medeniyetinin gelişmesi hız kazanmıştır. Güvenliğin sağlanamadığı zamanlarda ise Moğol ve Haçlı saldırılarının gerçekleştiği dönemlerde olduğu gibi sorunlar artmış ve İslam Medeniyetinin zayıflamasına yol açmıştır.

7 bk. Şuara suresi, 193. ayet.
8 Ali Toksarı, "Emanet," DİA, C 11, s. 81.
9 bk. Tin suresi, 3. ayet.
10 İbrahim Sarıçam, Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı, s. 40, 42, 43.
11 Recep Şentürk, "İnsan Hakları, DİA, C 22, s. 328; Ali Bardakoğlu, "İslam," DİA, C 23, s. 21.
12 Metin Yılmaz, "Şurta," DİA, C 39, s. 242.

2.2. Kardeşlik

Müslümanlar,Çanakkale'de eşsiz bir kardeşlik dayanışması sergilemiştir.

İnsanlar Hz. Âdem'in (a.s.) soyundan geldiği için kardeş sayılırlar. Erdemli toplumun oluşması için kardeşlik ahlakı ve kardeşlik hukuku gereklidir. Müslümanlar inanç, amaç ve davranış birliği açısından birbirinin kardeşleridir. **"Mü'minler ancak kardeştirler..."**[13] ayet-i kerimesi, nerede ve ne zaman yaşadığına, ırkına, cinsiyetine ve kabilesine bakılmaksızın, bütün Müslümanların kardeş olduğunu ilan eder. İslam kardeşliği İslam toplumlarını birleştirecek en kuvvetli bağ olarak görülür.

Müslümanlar birbirini yalnızca Allah (c.c.) rızası için severler. İyi komşuluk ilişkileri, sevinç ve üzüntünün paylaşılması, yardımlaşma, dayanışma ve iş birliği kardeşliğin gereğidir. Hz. Peygamber (s.a.v.), Müslüman kardeşlerin birbirlerine zulmetmemesini, kardeşini zalimin eline bırakmamasını, birbirlerini yalanlamamasını, küçük görmemesini, birbirlerine ihanet etmemesini daima Müslüman kardeşinin yanında olmasını tavsiye etmiştir.[14]

Modern dünyanın toplum dayanışması olarak nitelediği ve aradığı oluşum, asırlar öncesinde Medine'de tesis edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından Ensar ile Muhacir'in kardeş ilan edilmesiyle ortaya çıkan kardeşlik hukuku, İslam toplumunu diğer toplumlardan ayıran önemli unsurlardan biridir. Müslümanların kardeş olduklarını hatırlamaları, birbirine arka çıkmaları, birbiriyle kenetlenmeleri, dünyadaki adaletsizliklerin ve insan hakları ihlallerinin giderilmesi için önem taşımaktadır.

> *TARTIŞALIM*
>
> ➔ Din kardeşliğinin günümüz İslam toplumları için önemini tartışalım.

2.3. Yardımlaşma ve Dayanışma

Müslüman toplumu oluşturan fertler arasındaki yardımlaşma ve dayanışma ruhuna dayalı bağlılık, bir vücudun organları arasındaki irtibat gibidir.[15] Muhtaç insanların ve mağdur edilen grupların mağduriyetinin giderilmesi Müslümanlar üzerine yüklenmiş bir borçtur. İslam toplumunda;

- *Müslümanlar iyilik ve takva üzerine yardımlaşmaya davet edilir.*[16]
- *İhtiyaç sahiplerinin gözetilmesinde aile fertleri, akrabalar, komşular vb. yakın olandan başlanması esastır.*[17]
- *Çalışma gücü olmayan, çalıştığı halde ihtiyaçlarını karşılayamayan fakir ve yetimlerin, muhtaç ve düşkünlerin temel ihtiyaçları toplum tarafından karşılanır.*[18]
- *Karşılıksız yardım esastır.*[19]

---
13 Hucurat suresi, 16. ayet.
14 bk. Buhari, Mezalim 3, 4; Müslim, Birr 32.
15 bk. Buharî, Edeb 27; Müslim, Birr 66.
16 bk. Maide suresi, 2. ayet.
17 bk. Nisa suresi, 36. ayet.
18 bk. Zariyat suresi, 19. ayet.
19 bk. Bakara suresi, 262, 264. ayetler; Müslim, Îmân 171.

İslam toplumu, yardımlaşma ve dayanışma sayesinde güçlenerek gelişmiştir. Peygamberimizin (s.a.v.) hicretin 5. senesinde baş gösteren kıtlık nedeniyle, Mekkeli müşriklerin yardım isteğine olumlu cevap vermesi, İslam'da yardımlaşmanın insani boyutunu göstermesi bakımından önemlidir.[20] Medine Sözleşmesi'nde Müslümanlar, Yahudiler ve diğer grupların birbiriyle ilişkilerinin düzenlenmesiyle toplumsal dayanışma bilincinin geliştirilmesi amaçlanmıştır.[21]

ARAŞTIRALIM

Ülkemizde ve dünyada gerçekleştirilen yardımlaşma ve dayanışma faaliyetlerine ait istatistikleri içeren bir rapor hazırlayınız.

2.4. İyiliği Emretme, Kötülükten Sakındırma

Toplumda ortak bir şuurun meydana gelmesini sağlayan iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesi, İslam'ın temel dinamiğidir. Kur'an'da çocuklara, kadınlara, yaşlılara, çevreye, insan haklarına, toplumsal barışa ve iş hayatına yönelik zararlı ve yıkıcı eğilimlerin etkisiz kılınmasını, fitne ve fesadın önlenmesini ihtiva eden çok sayıda hüküm bulunmaktadır.[22] İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma ilkesinin ihmali, insani değerler sisteminin zayıflamasına, insanın amaçsız hale gelmesine, toplum hayatında telâfisi mümkün olmayan sorunların ortaya çıkmasına sebep olur.

İslam devleti, Hisbe teşkilatını kurarak iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma konusundaki sorumluluğunu yerine getirmiştir. Dinî gayreti ve bilgisi yüksek kimseler de vaaz, irşad ve nasihatlerle iyiliğin gelişip yayılması, kötülüğün zararlarından korunulması yolunda çaba harcamıştır. Dinî ve ahlaki hayatın gelişmesine ve kamu düzeninin sağlanmasına katkıda bulunmak, bir Müslümanlık ve vatandaşlık borcu sayılmıştır.

BİLGİ NOTU

Hisbe

Kur'an'da yer alan "Sizden iyilikle emreden, kötülükten sakındıran bir topluluk bulunsun" (Âl-i İmran suresi, 114. ayet) emri, Hisbe denilen teşkilatın vücut bulmasını sağlamıştır. Kaynaklarda Asr-ı Saadet'ten itibaren tüm İslam ülkelerinde Hisbe teşkilatının kurulduğu açıkça belirtilmektedir. Hisbenin kapsamı çok geniş olmakla beraber temel görevi fert, toplum, devlet hakları ile kamu ahlâk ve düzeninin korunmasıdır. Hisbe faaliyeti Müslümanlar için farz-ı kifaye sayılmıştır.

Hisbe işini yapan görevliye muhtesib denmiştir. Hisbe faaliyetleri, muhtesib için hukukî-resmî bir görevin icrası mahiyetinde bir sorumluluktur. Muhtesib, iyiliği emir ve kötülükten yasaklamada, öğüt verme ve uyarma gibi çeşitli görev ve yetkilere sahiptir. Hizmetine karşılık kendisine maaş tahsis edilirdi.

Cengiz Kallek, "Hisbe," DİA, C 18, s. 133.

2.5. Hak ve Adaleti Gözetme

Hak kavramı doğruluk, gerçeklik, hakikat, sahip olunan yasal yeterlilik ve yetkiler anlamına gelir. Hukuk kavramı, hak kelimesinin çoğuludur. İslamiyet, bir hak ve hakikat medeniyetidir. Kur'an-ı Kerim'de hak ve adaletin mutlaklığı güçlü şekilde vurgulanır. Hesap gününde kimseye

20 M. Asım Köksal, İslam Tarihi, C 6. s. 150.
21 Mehmet Akif Aydın, "Anayasa," DİA, C 3, s. 153.
22 bk. Enfal suresi, 73. ayet; Hud suresi, 116. ayet; Müslim, Birr 32; Buhari, Cihad 148; Müslim, Cihad 24-25; Ebû Davud, Cihad 90; Ebû Davud, Cihad 90, 121.

haksızlık yapılmayacağı, herkese adaletle hükmedileceği ve hak sahiplerine haklarının verileceği belirtilir.[23] Kanun koyarken, yönetirken ve yargılama yaparken herhangi bir menfaat gözetmeyen yöneticilerle, birbirlerine ve çevreye karşı hak ve adaleti gözeterek hareket edenlere kurtuluş müjdelenir.

BİLGİ NOTU

Hak kavramı Kur'an'da 247 ayette yer almıştır. "Batılın zıddı", "doğru haber", "bir olayın iç yüzü", "aslına uygun bilgi", "inanç" gibi anlamlarının yanında, Allah'ın (c.c.) bir ismi ve sıfatı (Hakk) olarak da geçmektedir. İslamî kaynaklarda hak kelimesi "korunması, gözetilmesi ya da sahibine ödenmesi gerekli olan maddi veya manevi imkân, pay, eşya ve menfaatler; görev, sorumluluk, borç" gibi anlamlarda da kullanılmıştır.

Mustafa Çağrıcı, "Hak," DİA, C 15, s. 137.

Peygamberler hak ve adaleti tesis ederken insan ve toplumun menfaatini önde tutmuştur. Haktan ve adaletten ayrılıp toplumlarına zulmeden Nemrut, Firavun ve Haman gibi zalimlere karşı Peygamberlerin yaptığı mücadeleler Kur'an-ı Kerim'in temel konularındandır.[24] Hakkın kapsamı geniştir. Hadislerde yer alan Allah (c.c.) hakkının yanı sıra din kardeşliği, anne, baba, koca, zevce, çocuk, akraba, arkadaşlık, dostluk, komşuluk, misafirlik, mal, yolculuk gibi haklar, insanların birbirleri üzerindeki mesuliyetine işaret eder. Hz. Peygamber (s.a.v.), kişinin kendine karşı sorumlulukları olduğu gibi ailesine, dostlarına ve misafirlerine karşı da sorumluluğu olduğunu bundan dolayı bütün zamanını ibadetle geçirerek bu sorumluluklarını ihmal etmesinin yanlışlığını bildirir.[25]

Topkapı Sarayı'nın en yüksek yapısı; Adalet Kulesi

YORUMLAYALIM

DAİRE-İ ADALET	
Adldir mûcib-i salâh-ı cihan	Adalet bütün dünyanın düzenini temin eder.
Cihan bir bağdır dîvarı devlet	Cihan bir bağdır, duvarı devlettir.
Devletin nâzımı şeri'attır	Devletin nizamı Allah'ın kanunudur.
Şeri'ata olamaz hiç hâris illâ melik	Allah'ın kanununu ancak devlet başkanı korur.
Mülk zapt eyleyemez illâ leşker	Mülk ancak ordu ile zapt edilir.
Leşkeri cem' edemez illâ mal	Orduyu ancak mal ayakta tutar.
Malı cem' eyleyen raiyettir	Malı bir araya getiren ancak halktır.
Raiyeti kul eder pâdişah-ı âleme adl.	Halkı idare altına alan cihan padişahının adaletidir.

➔ Kınalızade Ali Efendi'nin Ahlak-ı Alai adlı eserinde yer alan Daire-i Adalalet kavramının Osmanlı Devletinin adalet anlayışına yaptığı etkiler neler olabilir?

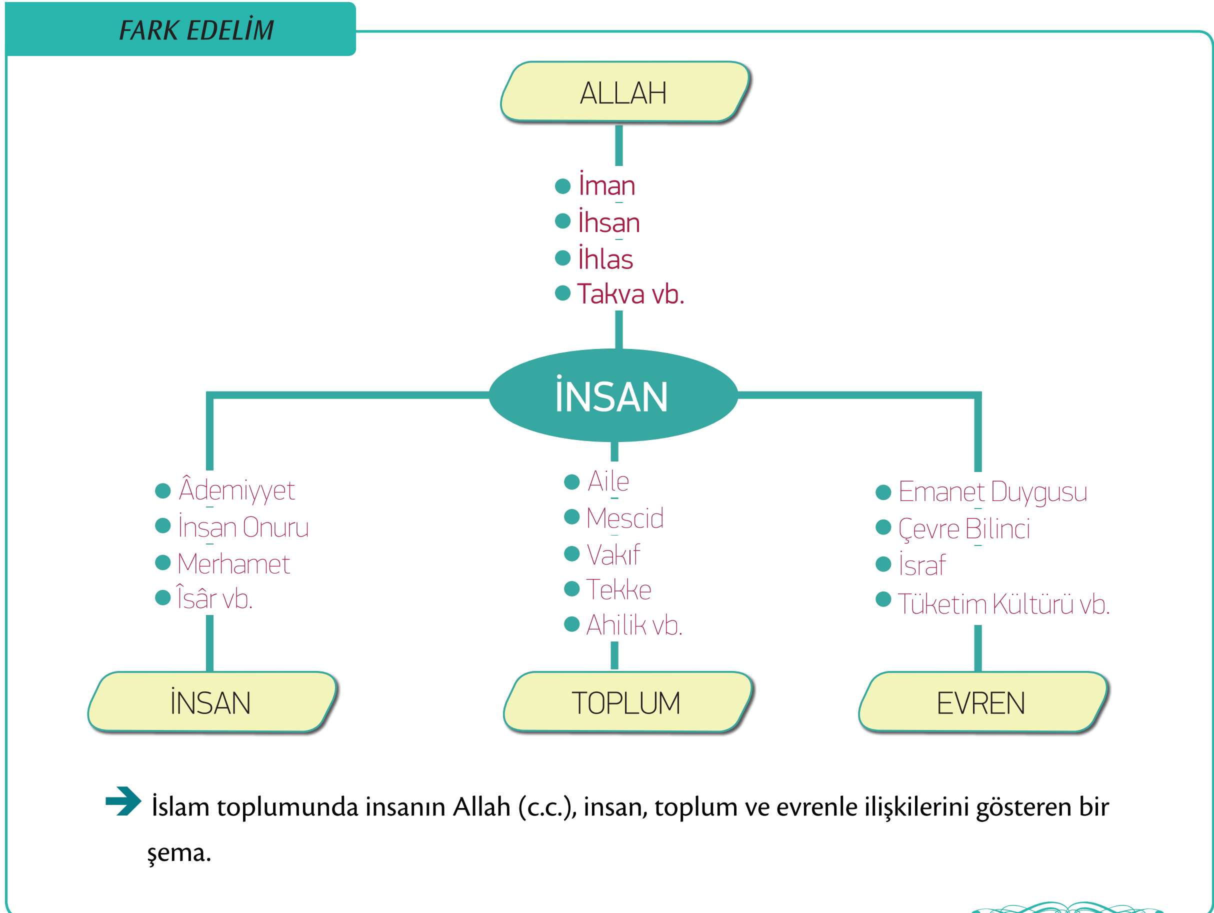
23 bk. Mü'min suresi, 17. ayet.
24 bk. Bakara suresi, 49-50, 258. ayetler; Ta-Ha suresi, 9-98. ayetler; Kasas suresi, 6, 8, 38. ayetler.
25 bk. Buhari, Savm 51-55, Nikah 89; Edeb 84, 85..

Adalet, insanlar arası ilişkileri tanzim etmek konusunda üzerinde en çok durulan kavramdır. Hakkı teslim etmek ve hukuka riayet etmek anlamındaki adalet, insanların haklarına saygı göstermek, herkese layık olduğu ve hak ettiğinin karşılığını vermek gibi erdemleri içerir. Adalet; ahlaki, hukuki, dinî ve evrensel bir değerdir. İslam Medeniyetinde adalet, toplumsal hayatın esası ve mülkün temeli sayılmıştır.[26] Şahsi menfaat temini, akrabalık ya da düşmanlık gibi hissî durumlar veya makam-mevki, cinsiyet ve maddi durum gibi üstünlük anlamında yorumlanabilecek statüler, adalet ilkesinden sapmayı mazur göstermez.

İslam hukuk sisteminde adaletle ilgili kurumlar Peygamberimizle (s.a.v.) birlikte gelişmeye başlamıştır. Veda Hutbesi bir insan hakları beyannamesidir. Veda Hutbesi'nde ferdin ailesi, yakınları ve içinde yaşadığı toplumla olan ilişkileri ele alınmış, karşılıklı haklarının neler olduğu belirlenmiştir.[27] Bu esaslar, İslam Medeniyetinin gelişmesine ve kurumlaşmasına rehberlik yapmış; İslam hukuk sistemi içinde kadılık, şurta, hisbe ve mezalim gibi kurumlar meydana getirilmiştir.

İslam Medeniyeti'nin en belirgin vasfı olan hak ve adalet kavramları, sistemleşerek kurumlaşmış uygulamalarda kendini göstermiştir. Yöneticilerin kendinden sonrakilere yaptıkları ilk tavsiye adil olmaları gerektiğidir. Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışı "daire-i adalet" kavramında karşılığını bulmuştur.[28] Halkın karnının doyması, huzur ve güven içinde yaşaması, ordunun ihtiyaçlarının karşılanması ve hazinenin doluluğu sultanın ve yöneticilerin ülkeyi adaletle yönetmesine bağlı sayılmıştır.

FARK EDELİM

İslam toplumunda insanın Allah (c.c.), insan, toplum ve evrenle ilişkilerini gösteren bir şema.

26 Mustafa Çağrıcı, "Adalet," DİA, C 1, s. 341.
27 M. Asım Köksal, İslam Tarihi, s. 1783-1784.
28 Ahmet Kahraman, "Ahlak-i Alai," DİA, C 2, s. 15.

3. İSLAM TOPLUMUNDA SOSYAL HAYAT

3.1. İnsan-Allah İlişkisi

Allah'ın (c.c.), emir, nehiy ve tavsiyeleri insana yöneliktir. İnsan, aklı ve iradesiyle eşyaya dilediği biçimi verme, onu kendi yararına kullanma imkân ve hakkına sahiptir. İnsan bir çok yönüyle öteki canlılardan üstün yaratılmıştır.[29] Nimetlere karşılık olarak Rabbini tanıması,[30] onun iradesine uygun bir hayat yaşaması tavsiye edilir.[31]

İslam medeniyetini kul olma şuuruna sahip fertler kurmuştur.

Allah (c.c.) ile insan arasındaki bağ, **"Allah kuluna şah damarından daha yakındır."**[32] ayeti ile net bir şekilde ifade edilir. "Allah (c.c.), kulunu sevdiğinde onun işiten kulağı, gören gözü, tutan eli ve yürüyen ayağı olur.[33]" Kul, imanı vasıtasıyla yaratıcısı ile güçlü bir bağ kurar. İslam toplumu Allah'a (c.c.) teslim olan fertlerle ayakta durur. Aşağıdaki dört unsurun, insanın zihnine, kalbine ve davranışlarına yansımasıyla kulun yaratıcısına teslimiyeti gerçekleşir.

İman: Peygamberler tarafından insana ulaştırılan ilahi emirleri, insanın diliyle söylemesi ve kalbiyle tasdik etmesi olarak tarif edilmiştir.[34] İman esaslarının birincisi ve temeli Allah'ın (c.c.) tek olduğuna tam bir teslimiyetle inanmaktır. İslam toplumu gücünü imanlı fertlerden almış, İslam Kültür ve Medeniyeti imanlı fertler eliyle şekillenmiştir.

İhlâs: İnsanın yaratıcısıyla ilişkilerinde, yaşantısında, ibadet ve iyiliklerini çıkar kaygısı gözetmeksizin sadece Allah'ın (c.c.) rızası için yapmasıdır.[35] Şeytan ihlâslı kişilere zarar veremeyeceğini itiraf etmiştir.[36] Hz. Peygamber de(s.a.v.) ***"Yâ Rabbi! Beni sana karşı ihlâslı bir kul yap"*** şeklinde dua etmiştir.[37] İhlâs, amellerin kabulünde ve fertlerin birbirlerine güvenmelerinde samimiyete dayalı ilişkilerin kurulmasını sağlar.

Takva: Mü'minin Allah'a (c.c.) yakınlaştıracak şeylere uyması, ondan uzaklaştıracak şeylerden de titizlikle kaçınmasıdır.[38] Allah (c.c.) katında en değerli kimse beşerî konumu yüksek olan değil, takvâ sahibi mümindir.[39] Takvâ sahipleri, Allah'ın (c.c.) rahmetinden mahrum kalmaktan korkar. Ferdî ve sosyal ilişkilerde, sevap-günah ve helal-haram konularında hassasiyet gösterir. Tabiat, canlılar, kamu hizmetleri, kamuya ait mallar, vakıf, miras, işçi-işveren ilişkileri konularında titiz davranmak takvânın gereğidir.[40]

YORUMLAYALIM

➔ İslam Medeniyetinin gelişmesinde insan-Allah (c.c) ilişkisinin rolünü yorumlayınız.

29 bk. İsra suresi, 70. ayet.
30 bk. Müddessir suresi, 3. ayet; Duha suresi, 11. ayet.
31 bk. Bakara suresi, 132. ayet; Nisa suresi, 59. ayet; Nur suresi, 52. ayet.
32 Kâf suresi, 16. ayet.
33 bk. Buhârî, Rikak 38.
34 Mustafa Sinanoğlu, "İman," DİA, C 22, s. 213.
35 Süleyman Ateş, "İhlas," DİA, C 21, s. 536.
36 bk. Hicr suresi, 40. ayet; Sâd suresi, 83. ayet.
37 Ebu Davud, Vitr 25.
38 Süleyman Uludağ, "Takva," DİA, C 39, s. 484.
39 bk. Hucurat suresi, 13. ayet.
40 Süleyman Uludağ, "Takva," DİA C 39, s. 485.

İhsan: Mü'minin işlerini Allah'ı (c.c.) görüyormuş gibi en güzel şekilde yapmasıdır. Bütün iyiliklerin Allah'tan (c.c.) geldiğine, her durumda hakiki nimet ve lütuf sahibi olarak sadece Allah'a (c.c.) yönelerek her şeyi ondan dolayı sevmesi gerektiğine inanmaktır.[41]

İhsan, kişinin anne ve babası başta olmak üzere diğer insanlar karşısındaki sevgiye dayalı özverili tutumunu ifade eder.[42] Kur'an'da **muhsin** kimselerin özellikleri; öfkeye hâkim olma, affetme, hoşgörü, sabır, aşırılıktan sakınma, kararlılık ve cesaret, tokgözlülük ve cömertlik gibi erdemler olarak ifade edilir[43]

3.2.İnsan-İnsan İlişkisi

Müslüman, davranışlarında ölçülü olmaya dikkat eder. Ülkesinde ve yeryüzünde barış ve huzuru hâkim kılmaya çalışır.[44] Yeryüzünde fesat çıkarmamak, hayırlı olana yönelmek, insan onurunu incitmemek, merhametli olmak ve ihtiyaç sahiplerine yardım etmek, insanın dirilişine ve kurtuluşuna vesile olacak davranışlardandır. Âdemiyyet, insan onuru, merhamet ve isâr İslam'ın insanlarası ilişkilerin düzenli yürümesi için belirlediği ilkelerdendir.

Âdemiyyet: İnsanın mensup olduğu dine, etnik kökenine, toplumsal konumuna ve cinsiyetine bakılmaksızın can, mal, namus, inanç ve aklının korunması ilkesidir. Bu tutum, onun sadece insan olmasından kaynaklanır. İnsanın beşerî yönünde nefsin ve şeytanın kışkırttığı zaafları mevcuttur. Bunlar, nankörlük, acelecilik, cimrilik, zalimlik ve cedel gibi eğilimlerdir.[45] İnsanın bu nitelikleri yüzünden diğer insanlara ve çevreye vereceği zararı önlemek için temel hak ve hürriyetler dokunulmaz kabul edilerek İslam Hukuku tarafından koruma altına alınmıştır.

İnsan Onuru: İnsan onurlu, şerefli[46] ve izzet sahibi kılınmıştır. İslam dini, insan onurunu korumayı esas alır. İnsanın yaratılıştan kaynaklanan üstünlüğü; ırk, renk gibi ayrımları kabul etmez. İnsan onuru; makam-mevki, siyasi, sosyal veya ekonomik üstünlük statülerinden kaynaklanmaz. İslam, statüye dayanan üstünlük anlayışlarını reddeder; temel insan haklarını beyan eder. Buna göre dil, ırk, soy, cinsiyet, mezhep gözetmeksizin bütün insanlar Allah (c.c.) katında eşittir.

YORUMLAYALIM

"Kendisine dost olmayanlar, gayrıya dost olamazlar. Kendileri ile barışa varamayanlar, gayrı ile barışa varamazlar. Kaldı ki savaş yoktur. Dünya, dostluk üzere halkedilmiştir. (...) Yaşama sevincini yitirmemek, amma hiç bir şeye yerinmemek ve sevinmemek mesleki İslam'ındır. Bunalım, Batı insanınındır. Batı insanı zann ile melûftur. Batı insanı hayâlperesttir. Batı insanı tecessüs ile ma'lûldür. Ve Batı insanı vehimlidir. (...) Batı adamının bunalımı çok tabiîdir; muallâktadır. Doğu adamı yerinmez ve sevinmez çünkü dünyada sevinilecek ve yerinilecek bir şey yoktur. Ve bizim hüznümüz Allah'adır."

(Dostluk Üzerine-Fethi Gemuhluoğlu Kitabı İz yayıncılık-sh-33-37)

➔ Metinde insanların hangi zaaflarına dikkat çekilmektedir? Yorumlayınız.

41 bk. Bakara suresi, 152 ve 107. ayetler; İbrahim suresi, 7. ayet; Nahl suresi, 53. ayet; Şûra suresi, 12. ayet.
42 Mustafa Çağırıcı, "İhsan," DİA, C 21, s. 545.
43 bk. Âl-i İmrân suresi, 134-135 ayetler; Mâide suresi, 13. ayet; Hûd suresi, 115. ayet.
44 bk. Bakara suresi, 11, 148, 177 ve 267. ayetler; Nisa suresi, 59. ayet; Neml suresi, 62. ayet; Hud suresi, 61. ayet; İnsan suresi, 8. ayet.
45 bk. Enbiya suresi, 37. ayet; Maide suresi, 30-31. ayetler; İsra suresi, 100. ayet; Araf suresi, 10. ayet; İsra suresi, 83. ayet; Hud suresi, 9. ayet; Nisa suresi, 28. ayet; Şems suresi, 8-10. ayetler.
46 bk. Tin suresi, 4. ayet.

Her insan yaşama hakkına sahiptir; bu hak ona yalnızca insan olduğu için verilir. Esir, hükümlü, tutuklu ve engelliye iyi davranmak, zayıfları ezmemek, çocukları çalıştırmamak, insan onurunu korumanın gereğidir.

Merhamet: İnsanları, hemcinslerinin ve diğer canlıların sıkıntıları karşısında duyarlı olmaya ve yardım etmeye sevk eden duygu merhamettir. Bu ilke insanlar arasındaki duygu birliğinin, dayanışma ve paylaşmanın başta gelen sebeplerindendir. Evlat sevgisi, ana babaya saygı ve itaat, sıla-i rahim, yaşlılara, yoksullara, hastalara, engellilere, yetimlere, kimsesizlere yardım etme gibi erdemler merhamet duygusunun yansımalarıdır.

İslam kaynaklarında rahmet, genellikle merhamet kelimesiyle ifade edilir. Diğer bütün duygular gibi şefkat ve merhamet de Allah (c.c.) vergisi duygulardır. Merhamet sahipleri, muhtaç ve çaresizlere yardım eder, sıkıntılarını giderir ve toplumda adaletin sağlanmasına vesile olurlar. Yetimlere, mazlumlara, hastalara ve darda kalanlara gösterilen alâka merhametin neticesidir.

Merhametin önemine dair birçok hadis rivayet edilmiştir. ***"Merhamet etmeyene merhamet edilmez."***[47] hadisi, insanlar arası ilişkilerde meydana gelen parçalanmayı ve böylece insanı Rabb'inin rahmetinden uzaklaştıracağını ifade eder. Âlemlere rahmet olarak gönderilen Hz. Peygamber (s.a.v.), ***"Kim bir Müslümanın sıkıntısını giderirse Allah (c.c.) da kıyamette onun sıkıntılarından birini giderir."*** [48] buyurmak suretiyle Müslümanların her alanda ilişkilerini merhamet, sevgi, yardımlaşma ve dayanışma yönünde geliştirmelerini, dertlerini paylaşmalarını emretmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) diğer canlılara merhamet konusunda da hassasiyet göstermiştir. Zor durumdaki bir hayvanı kurtaran kişinin bu sayede cenneti hak ettiğini,[49] bir hayvanı ölüme terk edenin de cehennemlik olduğunu[50] bildirmiş, atış talimi yaparken canlı hayvanı hedef alanları lânetlemiştir.[51]

Merhamet, insanı iyilik yapması için eyleme çağıran bir duygudur. İnsan, ilahi rahmetten aldığı merhamet duygusuyla nerede bir ihtiyaç sahibi varsa, onların sıkıntısını gidermek için çaba harcar. Komşusu ihtiyaç içindeyse ona el uzatır. Zalimin karşısında, mazlumun yanında yer alır. Müslüman başkalarının sıkıntısını, kendi içinde hisseder. Rabb'inin ve merhamet ettiği kimsenin duasını almak suretiyle kendisine de merhamet edilir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) uygulamalarını rehber edinen Müslümanlar, İslam Medeniyetini bir **merhamet medeniyeti**ne dönüştürmüştür.

Ülkemizdeki ve dünyanın her tarafındaki Müslümanlara çeşitli kuruluşlar tarafından kurulan merhamet köprüsüyle, sağlıktan gıdaya kadar geniş kapsamlı yardımlar yapılmaktadır.

---
47 Buhari, Edeb 18.
48 Buhari, Mezalim 3.
49 bk. Buhari, Şirb 9, Vudû 33.
50 bk. Müslim, Birr 151.
51 bk. Müslim, Sayd 58.

İsâr: İsâr, şefkat ve merhametten kaynaklanan bir duygudur. İhtiyaç içinde olsa dahi kardeşini kendine tercih etme anlayışıdır. Geniş anlamda cömertlik ve diğerkâmlık demektir. İnsanın elindeki kaynak ve imkânları başkalarının yararına kullanmasıdır.

Hz. Peygamber (s.a.v.), insanların en cömertiydi. Temel ihtiyacından fazlasını daima muhtaçlara dağıtırdı. O, cimrilikten sakınılması gerektiğini çünkü cimriliğin helak edici olduğunu ifade etmiştir.[52] Başkasını düşünmeyen, yalnızca kendini değerli gören, kendi menfaatini önceleyen bireyciliğin ve cimriliğin, insan tabiatına aykırı olduğunu bildirmiştir.

3.3. İnsan-Toplum İlişkisi

Kurumlaşma ferdin şahsiyet kazanması ve toplum dayanışması için önemlidir. İslam Medeniyeti, insanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşılayan çok sayıda özgün kurumlar oluşturmuştur. Bu sosyal kurumlardan bazıları mescit, vakıf, fütüvvet ve Ahilik'tir.

BİLGİ NOTU

"Cahiliye Dönem'i'nde, aralarında baba tarafından kan bağı bulunan akrabanın oluşturduğu topluluğa "asabe", bu topluluğun bütün fertlerini birbirine bağlayan ve herhangi bir dış tehlikeye karşı koymak veya saldırıda bulunmak söz konusu olduğunda bütün topluluk üyelerinin harekete geçmesini sağlayan birlik ve dayanışma ruhuna da "asabiyet" denilmekteydi. Asabiye, bugün anlaşıldığı manadaki ırkçılığa göre daha dar çerçeveli ve kabilevi bir karakter arz etmektedir.

Düzenli bir siyasi birlikten ve hukuki yapıdan mahrum olan Cahiliye Dönem'i'nde, bir kabilenin veya kabileden bir kişinin başka kabile tarafından -hangi sebeple olursa olsun- tecavüze uğramasını önleyen veya herhangi bir tecavüzün vukuu hâlinde, bunun doğurduğu maddi ve manevi zararın telafisini sağlamaya sevk eden en önemli ve tesirli amil asabiyet kanunu idi. Saldırıya maruz kalan tarafın kendi kabilesini yardıma çağırması hâlinde bütün kabilenin galeyana gelerek bu çağrı uyarınca hareket etmesi asabiyet kanununun kaçınılmaz bir gereği idi ki Cahiliye Dönem'i'nde ardı arası kesilmeyen kabileler arası savaşların temelinde bu kanun vardı.

Kur'an'da bu zihniyetin temelini teşkil eden soy üstünlüğü, kabilecilik ve kavmiyet davalarının tümüyle reddedildiği, samimi dindarlık ve ahlaki hassasiyet demek olan takva dışında bir üstünlük sebebi görülmediği, gruplar arasında baş gösterebilecek çekişmeleri -asabiyet gayretiyle daha da arttırmak yerine- öncelikle adalet ve hakkaniyete dayanan uzlaşma yoluna gitme ve her durumda haksız tarafın karşısında olma vecibesinin getirildiği açıkça görülmektedir."

Mustafa Çağırıcı, "Asabiyet," DİA, C 3, s. 453-455.

Aile: Yeryüzünde ilk aile Hz. Âdem (a.s.) ve Havva tarafından kurulmuştur. Aile, medeniyetlerin gelişmesinde ve varlığını korumasında belirleyici olan kurumdur. İslam toplumunun temel taşı ve sosyal hayatın çekirdeğidir.

İslam toplumunda aile birliğine büyük önem verilir. Ailenin tarafları olan erkek ve kadın birbirinin destekçisi, koruyucusu[53] ve huzur kaynağıdır. Aile yuvası sevgi, şefkat ve merhamet üzerine kurulur. Kur'an ve hadislerde evlilik tavsiye ve teşvik edilir.[54] Hz. Peygamber (s.a.v), İslamî bir yaşantının hâkim olduğu ailelerin kurulmasını ve ümmetinin sayıca artmasını istemiş, hesap gününde ümmetinin çokluğuyla övüneceğini ifade etmiştir.[55]

52 bk. Buhârî, İlim 15, Zekât 5, Ahkâm 3; Müslim, Zekât 66-68, 97, Fezâil 57-58.
53 bk. Tevbe Suresi, 71.ayet.
54 bk. Rûm suresi, 21. ayet; Nahl suresi, 72. ayet; Nûr suresi, 32. ayet; Buhârî, Nikâh 1; Müslim, Nikâh 5.
55 bk. İbn Mâce, Nikâh 1.

İslamın ahlak ve terbiye hususundaki emir, tavsiye ve düzenlemeleri, İslam ailesinin kendine has özelliklerini belirler. Genel olarak aile kurmanın amaçları; neslin devam ettirilmesi, korunması, sevgi, saygı ve huzur içinde duygusal ihtiyaçların karşılanması, çocuklara temel dinî, sosyal ve kişisel eğitimin verilmesidir. Neslin devamını sağlayacak olan çocukların, ruhi ve manevi gelişiminde ailenin etkisi büyüktür.

Aile, İslam toplumunun temelidir.

Aile yapısının sağlamlığı sayesinde İslamî değerler gelecek nesillere aktarılmıştır. Topluma içten ve dıştan gelen yıkıcı etkiler, aileler arasındaki dayanışma ile daha az zararla atlatılmış ve iş birliği güçlenmiştir. İslam Medeniyetinde İslam dışı toplumlardan farklı olarak aile kurumuna olan bağlılık, dinin ve İslam toplumunun korunmasında birinci derecede etkili olmuştur.

Mescit: İslam toplumunun dinî, idari, hukuki, siyasi, sosyal ve ekonomik faaliyetlerin gerçekleşmesinde mescit / cami merkezî konumdadır. Mescitler, dinî bilginin öğretildiği merkezler ve halka açılan toplantı yerleridir. Müslümanların davranışlarına yön veren değerlerin öğretildiği kurumlardır.

Mescidin temel işlevi, ibadet yeri olmasıdır. Beş vakit namazın cemaatle kılınmasının tavsiye edilmesi, Cuma ve Bayram Namazlarının cemaatle kılınma mecburiyeti, insanları cami ve mescitlere yöneltir. Mescitler, Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönem'i'nden itibaren eğitim-öğretim faaliyetlerinin gerçekleştirildiği mekânlardır. Müslümanlar ilk eğitimlerini mescitte bizzat Hz. Peygamber'den (s.a.v) almış, Suffe ehli, âlim kimseler olarak yetişmiş ve toplumu aydınlatmıştır.

Mescit, İslam toplumunun davranış eğitiminin merkezî kurumudur. Mescide kişisel temizliğe itina gösterilerek girilir. Gereksiz konuşmalar yapılmaz. Cemaati rahatsız edecek davranışlardan kaçınılır.

Mescit, Müslümanların cihada hazırlanmasında maddi ve manevi yönden etkili olmuştur. Asr-ı Saâdet'te mescid askerî bir karargâh, bir nevi askerî şûra meclisi ve askerî hastahane olarak da görev yapmıştır.

Kastamonu Nasrullah Camii'nde Mehmed Âkif'in verdiği vaazlar, İstiklâl Harbi'nin kazanılmasında etkili olmuştur.

Vakıf: Vakıf, gelir getiren mal, mülk ve akarların, hayır amaçlı olarak tahsis edilmesidir. Vakıf, Hz. Peygamber (s.a.v) Dönem'i'nden itibaren bütün İslam ülkelerinin sosyal, ekonomik ve kültürel hayatında etkili olmuş bir hayrat sistemidir. Vakıf kurumunun özünde, insanlığa karşı şahsî ve vicdanî sorumluluk hissi, iyilik, şefkat, yardımlaşma ve dayanışma duygusu vardır. Kur'an'daki, mülkü Allah (c.c.) yolunda harcamak,[56] iyilikte yardımlaşmak,[57] hayırda yarışmak gibi Müslümanlara yönelik tavsiyelerin yanında, Hz. Peygamber'in (s.a.v) sadaka ve sadaka-i cariye hadisleri[58] vakıf kurumlarının yaygınlaşmasında önemli rol oynamıştır.

Vakıfların faaliyet alanları ve amaçları çok çeşitlidir. Hz. Ömer (r.a.) vakfın amaçlarını; Allah (c.c.) yolunda harcamak, kölelere, yoksul ve fakirlere, yolculara ve yakın akrabaya yardım etmek, misafirlere yedirmek şeklinde belirlemiştir.[59]

Vakıflar tarafından yaptırılan sebillerde yoldan gelip geçenlere ücretsiz içecek dağıtılırdı.

Vakıflar, toplumdaki şehirli, köylü, yönetici, yönetilen, Müslüman, Hristiyan ya da Yahudi bütün toplum kesimlerine hizmet vermiştir. İhtidayı teşvik amacıyla Hristiyan, Yahudi ve putperestlerden İslam'ı kabul edenlerin ihtiyaçlarının karşılanması için de vakıf gelirlerinden para ayrılmıştır. Leylekler, köpekler, kuşlar için de vakıflar kurulmuştur.[60]

İslam Kültür ve Medeniyetinin ortaya koyduğu hayır kurumlarının en dikkate değer olanı vakıflardır. Vakıflar vasıtasıyla hayırda yarışan Müslümanlar, dünyayı yaşanabilir hale getirmenin yöntemini bulmuş ve İslamı bir "vakıf medeniyeti"ne dönüştürmüştür.

ARAŞTIRALIM

"İbn Battûta, Şam'daki vakıfların hizmet alanları arasında; hacca gidemeyenleri hacca göndermek, fakir aile kızlarının evlilik çeyizlerini satın almak, esirleri hürriyete kavuşturmak, seyyahlara yiyecek ve giyecek temin etmek ve onların ülkelerine dönebilmelerini sağlamak, sokakları düzenlemek, kaldırımları yapmak gibi faaliyetlerden bahsetmektedir."

İbn Battûta, İbn Battûta Seyahatnamesi, s. 88.

 Farklı işlevleri olan bir vakıf kuruluşunu inceleyiniz. Bir etkinlik kâğıdı hazırlayarak sınıfta paylaşınız.

Tekke: Tasavvufun sosyal hayattaki kurumsal yapılarıdır. Tekkelerin esas görevi, mensuplarına İslam ahlakını ve tasavvuf terbiyesini kazandırmaktır. Şiir, musiki ve güzel sanatlar alanında önde gelen kurumlardır.

İslam dünyasında yaygın olarak görülen tekkeler, daha çok şehirlerde ve kervan yolları üzerinde kurulmuştur. Sofa, oda, hamam, değirmen, abdesthane, mutfak, ambar, kütüphane, misafirhane, ahır gibi birimleri, ekili arazileri vardır.

56 bk. Bakara suresi, 261. ayet.
57 bk. Maide suresi, 2. ayet.
58 bk. Müslim, İlim 15, Zekat 69; Nesai, Zekat 64; İbn Mace, Mukaddime 14.
59 Hacı Mehmet Günay, "Vakıf," DİA, C 42, 476.
60 Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf," DİA, C 42, s. 480.

Şehir ve kasabaların dinî, iktisadi ve sosyal hayatında etkin rol oynayan tekke mensupları, Anadolu'nun manevi bakımdan fethine, maddi bakımdan inşasına önemli katkıda bulunmuştur. Seferlerde ordunun yanında yer alarak cihada katılmışlardır. Balkanlar'ın İslam'la tanışmasında ve bu bölgelere İslam Kültür ve Medeniyetinin taşınmasında öncü olmuşlardır. İstiklal Harbi'ne destek veren tekkeler, bu mücadelenin başarıya ulaşmasında da rol oynamıştır. Üsküdar'daki Özbekler Tekke'si ile Ankara'daki Tacettin Dergah'ı bunlardandır.

Blagay Tekkesi - Bosna Hersek

ARAŞTIRALIM

"Tekkelerde, Mevlânâ'nın Mesnevî'si, Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin Fusûsü'l-Hikem'i, Gazzâlî'nin İhya'sı, Yûnus Emre'nin şiirleri, Niyâzî-Mısrî'nin Divanı, Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i gibi Arapça, Farsça ve Türkçe eserler okunmuş ve şerh edilmiştir. Osmanlı devlet yöneticileriyle tekke mensupları arasındaki ilişkiler dikkat çekicidir. Osman Gazi'nin bir tekke şeyhi olan Edebâli ile alâkası, Yıldırım Bayezid'in Emîr Sultan, Fâtih Sultan Mehmed'in Akşemseddin'le ilişkileri, kuruluş safhasında olan devletle tekke mensupları arasındaki bağa işaret etmektedir."

Mustafa Kara, "Tekke," DİA, C 40, s. 369.

Ahilik: Ahiliğin kökeninde esası fedakârlık olan fütüvvet anlayışı vardır. Fütüvvet, kişinin düşmanlık beslememesi, insanlarla barışık olması, sofrasında yemek yiyen müminle kâfir arasında ayırım gözetmemesidir. Fütüvvet mensuplarında, diğerkâmlık, iyilik, yardımseverlik, insan sevgisi, hoşgörü ve nefsine hâkim olma gibi ahlaki niteliklerin bulunması beklenir. Fütüvvet, bir ziyafet verileceği zaman diğer canlıların da gözetilmesi, bir karıncanın bile incitilmemesi demektir.

Türkler, İslamiyet'i kabul etmeleri ve Anadolu'ya yerleşmeleriyle birlikte fütüvvet anlayışını benimsemişlerdir. Fütüvvet, Anadolu'da Ahilik kurumuna dönüşmüştür. Tekke ve Zaviyelerle kurumlaşan Ahilik, Anadolu'da İslamiyet'in yayılmasında etkili olmuştur. Bu kuruma bağlı zaviyelerde, müderris, kadı, hatip, hoca, vaiz, silah talimcisi, hattat ve şair gibi birçok görevlinin bulunması, zaviyelerde zengin bir dinî-ahlaki eğitimin verildiğini göstermektedir.

Ahiliğin temel esaslarının yer aldığı Fütüvvetnamelere göre teşkilat mensuplarında bulunması gereken vasıflar yiğitlik, kahramanlık, vefa, doğruluk, emniyet, cömertlik, tevazu, affedici olmak ve tövbe etmektir.

Ahiler, özellikle esnaf teşkilatında etkili olmuştur. Çırak, kalfa ve ustaların mesleki ve ahlaki eğitiminde özgün bir model oluşturmuştur. Eğitimini tamamlayan ustanın, iş yeri sahibi olmasını sağlamıştır. Kaliteli mal üretiminde, alım ve satımda,

Ahi esnafı (Temsilî Minyatür)

müşteri ilişkilerinde sıkı bir denetim sistemi kurmuştur. Ahilikte eğitim, sosyal yardımlaşma ve dayanışma ile denetim, kardeşlik anlayışının zorunlu bir gereğidir.[61]

Ahilik kurumu Selçuklular ve Osmanlılar zamanında dinî ve sosyal alanlardaki varlığını toplum içinde sürdürmüştür. Selçuklu sultanları tarafından büyük bir kabul görmüştür. Tüccar, ulema, zanaatkârlar, sûfiler ve halk arasında yayılmış,[62] devlet adamlarını, askerleri, kadıları, müderrisleri ve tarikat şeyhlerini bünyesinde toplamıştır.

KARŞILAŞTIRALIM

➔ Ahiliğin Osmanlılar Dönem'i'ndeki uygulamalarını günümüzdeki esnaf ve sanatkâr teşkilatlarının uygulamalarıyla karşılaştırınız.

3.4. İnsan-Evren İlişkisi

Allah (c.c.), insana evreni anlama ve kavrama kabiliyeti vermiştir. İnsanın anlayış ve öğrenme kabiliyeti, onu sorumlu kılar.[63] Yaşadığı toplumun ve çevrenin farkında olması, dünyayı yaşanabilir halde tutmasını ve elinden geldiğince sorunlara müdahale etmesini gerektirir. Emanet duygusuna ve çevre bilincine sahip olma, israftan ve tüketim kültüründen uzak durma, insan-evren ilişkisinin ilkelerindendir.

Emanet Duygusu: Allah (c.c.) evrendeki her şeyi insan için var etmiş ve ona emanet etmiştir. Kur'an, emanetin korunması hususunda insanı uyarır: **"...Kim emanete hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir..."**[64] İslam emanete hıyaneti, münafıklığın alametlerinden sayar.

Yapılan vaatler, özel meclislerde konuşulan sözler, kişilerin arasındaki sırlar, aile mahremiyeti ve çocuklar birer emanettir. Emanet bilinci, komşuluk, arkadaşlık, alışveriş, yönetim, adalet gibi hayatın her anında ihtiyaç hissedilen bir sorumluluk olarak insanlar arasında güveni sağlar.

Çevre Bilinci: Çevre insan hayatını kuşatan ortamların tamamıdır. Barınılan ev, solunan hava, içilen su, yaşanan şehir, denizler, göller, nehirler, yollar, dağlar, ormanlar ve diğer canlılar, Allah'ın (c.c.) nimetleri ve emanetleri olarak insanoğluna sunulmuştur.

Çevre bilinci, varlıkların haklarına saygı duymak ve insana yaraşır bir hayat sürmek için tabiatı korumayı ifade eder. İnsandan yeraltı ve yerüstü kaynaklarının kullanımında gelecek kuşakların ve diğer canlıların ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak hareket etmesi beklenir. Çevre bilincinin gelişmesinde; varlıkların Allah'ı (c.c.) tesbih ediyor olması, insana emanet edilmiş bir nimet olması, Allah'ı (c.c.) bulmada yol gösteren işaretler olması, yeryüzünün imarının insana emredilmiş olması gibi ilkeler belirleyicidir.[65]

XVI. Yüzyılda İstanbul'da sokak temizliği (Temsilî Minyatür)

61 Ziya Kazıcı, "Ahilik," DİA, C 1, s. 540-542.
62 Haşim Şahin, "Selçuklular Dönem'i'nde Ahiler," s. 302.
63 bk. Kıyamet suresi, 36. ayet.
64 Âl-i İmrân suresi,161. ayet.
65 bk. İsra suresi, 44. ayet; Hadid suresi, 1. ayet; Rahman suresi, 7-8. ayetler; Rum suresi, 41. ayet; Bakara suresi, 164. ayet; Rûm suresi, 20-25. ayetler.

İslam Medeniyeti, çevreci bir niteliğe sahiptir. Kur'an'da, insanın yaşadığı çevrenin güzellikleri tasvir edilmiş ve bunlar, cennetin güzelliklerine benzetilmiştir[66]. Hz. Peygamber (s.a.v) de temizlik, ağaç dikme, yeşillendirme, bitki ve hayvanların korunması gibi hususlarda sözleri ve davranışlarıyla ümmetine örnek olmuştur.[67] Mekke ve Medine çevresinin harem ilan edilmesi, dünyadaki ilk sit alanı uygulaması kabul edilir.

BİLGİ NOTU

Kanuni, gönderdiği bir emirnamede Edirne şehrinin temiz tutulmasını istemektedir: "Ev ve dükkânların çevreleri temiz tutulsun. Hamam ve han gibi umuma ait yerlerin temizliğine dikkat edilsin. Esnaf atık maddeleri şehir dışındaki boş yerlere taşısın. Evlerde çamaşır-bulaşık yıkandığında sabunlu sular sokaklara akıtılmasın. At arabacıları, sokaklara pisleyen atlarının pisliklerini kendileri temizlesin!

Ahmet Akgündüz, Belgeler Gerçekleri Konuşuyor, s. 75–76.

İstanbul'da Kırkçeşme sularını Sarıyer ormanlarından uzun bir isale hattı ile İstanbul'a ileten Mimar Sinan, boru hattının her iki tarafından 20'şer arşınlık bir mesafe içinde bina, mandıra ve ahır yapımını ve gübre yığılmasını bir ferman ile yasaklattırmıştır.

Nevzat Kor, İzzet Öztürk, Mehmet Borat, "Çevre Kirlenmesinin Tarihi Gelişimi," İnsan ve Çevre, s. 150.

İsraf ve Tüketim: İsraf; inanç, söz ve davranışlarda dinin, akıl veya örfün uygun gördüğü ölçülerin dışına çıkmaktır. Mal veya imkânları meşru olmayan amaçlar için saçıp savurmak demektir.[68] İslamiyet **"...Yiyiniz içiniz fakat israf etmeyiniz..."**[69] ayetiyle savurganlığı ve aç gözlülüğü kesin olarak yasaklar. ***"İsraf etmeyerek kibir ve gurura kapılmayarak yiyiniz, içiniz, giyininiz ve tasadduk ediniz."***[70] mealindeki Hadis-i şerif, tüketim anlayışının çerçevesini çizer.

Beşerî ihtiyaçlar sınırlı, arzu ve ihtiraslar ise sınırsızdır. Helaller insan ihtiyaçlarını karşılayacak kadar geniştir. Kanaatkârlık ve tutumluluk, öğütlenen temel bir ilkedir. Helal kabul edilen maddelerin ihtiyaçtan fazla tüketimi haram veya mekruh sayılır. Gereksiz tüketim yapmak, nimetleri saçıp savurma olarak görülür. Kişisel arzuların tatmini için yapılan aşırı tüketim israftır. İslam insanların tutkularını kamçılayan, toplumda kıskançlık doğuran, imkânları sınırlı olanların öfkesine ve sosyal huzursuzluklara yol açan lüks tüketimi yasaklar.[71]

İslamiyet, suyu aziz sayar.

66 bk. Bakara suresi, 25. ayet.
67 bk. Buharî, el-Edebül-Müfred s. 168; Müslim, Musâkât 10.
68 Cengiz Kallek, "İsraf," DİA, C 23, s. 179.
69 A'raf suresi, 31 ayet.
70 Buhari, Libas 1.
71 bk. Buhârî, Nikah, 1, İman 16-29, Ezan 81, Rikak 18; Müslim; Ebu Davud, Salat 317.

4. İSLAM TOPLUMUNDA EKONOMİK HAYAT

İnsan faaliyetlerinin önemli bir kısmı ekonomiyle ilgilidir. Üretim, paylaşım ve tüketim süreçleri olarak gerçekleşen ekonomik faaliyetler, hayata doğrudan tesir eder. Ekonomik faaliyetler geçmişten günümüze ahlak, din, gelenek, siyaset gibi ilke ve kurumların etkisinde şekillenmiştir.

İslam toplumlara sağlıklı ekonomik çözümler önerir. İslamiyetin ekonomik anlayışı kendine özgüdür. İslam, arz ve talebe göre dengeli bir üretimin, paylaşımın ve tüketimin kendi tabii şartlarında gerçekleşmesi gerektiğini kabul eder. İnsana kaynakları kullanma, mülkiyet, teşebbüs ve çalışma haklarını verir. Helal kazancın esas olduğunu, zekâtın emredildiğini bildirir. İnfakı tavsiye edip, israf ve faizi yasaklar.

Kaynakları kullanma hakkı insana verilmiştir. İnsanın, gerçek ihtiyaçlarının sınırlı olduğunu bilmesi, buna göre kaynakları kullanıp tüketmesi durumunda, yeryüzündeki her canlıya yetecek miktarda kaynak mevcuttur. Allah (c.c.), yarattığı varlıkların rızkını kendisinin verdiğini bildirmiştir.[72]

Allah (cc), yeryüzünü insanın ihtiyaçlarını karşılayacak i imkânlarla donatmıştır.

İnsana dünya hayatı için mülkiyet hakkı tanınmıştır. Meşru yoldan servet edinmenin önünde engel yoktur. Mülk, Allah'ın (c.c.) rızası yönünde kullanılır. İslam'a göre sahip olunan mal ve mülk, Allah'a yaklaşmak için bir vasıta ve imkândır.[73]

YORUMLAYALIM

➔ İslamiyet'in ekonomik yaklaşımını ifade eden unsurların, İslam Medeniyetinin ekonomik anlayışını şekillendirmedeki rolünü yorumlayınız.

72 bk. Hud suresi, 6. ayet.
73 Sezai Karakoç, İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü, s. 34.

İslam insana şahsi teşebbüs hakkı tanır. Kişiler, toplumun ekonomik düzenini sarsmamak şartıyla kendi geçimini sağlar, girişimcilik gücünü ve hakkını kullanmak için çalışır. Üretimini insanlığın faydasına yönellik olarak yapar. Çalışma hakkını ve emeği kutsal sayan İslam, fertlerin bu yöndeki çabalarını ibadet sayar ve teşvik eder.

Helal Kazanç: Kişinin emeği ve kazancının karşılığında hak ettiği her şeydir. İslam sadece helal kazancı meşru sayar. Helal kavramını tüm ekonomik faaliyetleri kapsayacak şekilde geniş tutar. İslamî ölçüler içerisinde yapılacak her türlü alışveriş ve ticaret, helal sayılır ve ibadet olarak değerlendirilir.[74] En hayırlı kazancın, kişinin alın teriyle ve helal yolla elde ettiği kazanç olduğu bildirilerek toplumun bu yönde bilinçlenmesine gayret gösterilir.

Helal kazanç anlayışının esas alındığı İslam toplumunda Müslüman tüccar, ölçü ve tartıyı kullanırken, ilahi gözetim altında olduğuna inanır. Emeğin hakkını vermemek, eksik ölçüp tartmak, alınan maaş ya da ücretin karşılığında iş ve hizmet üretmemek, kamu mallarını zimmete geçirmek, sahte mal üretip tüketicilere zarar vermek, şans oyunları, hırsızlık, kumar, rüşvet gibi helal olmayan yollarla edinilen her çeşit faaliyet, mal ve servetin haram olduğunu bilir ve bundan kaçınır.

Faiz: Emeksiz elde edilen haksız kazanç ve olağan dışı kâr elde etme beklentisidir. Girişim özgürlüğü ve normal yollardan kâr elde etme isteği normaldir. Faiz; işsizliği arttırması, yapay fiyat artışlarına sebep olması, yardımlaşma dayanışma, merhamet gibi insani değerleri zayıflatması, bencilliği körükleyip para ve nüfuz kazanma hırsını kamçılaması, ekonomik krizlere yol açması gibi çok sayıda olumsuz yönleri nedeniyle haramdır.

İslam faizi insan için ekonomik bir yük olarak görür.

Kur'an'da, faiz yiyenlerin kabirlerinden, şeytan çarpmış gibi kalkacağı,[75] faizi terk etmeyenlerin Allah'a (c.c.) ve Resulüne (s.a.v.) savaş açmış oldukları bildirilir.[76] Hz. Peygamber (s.a.v), faiz yiyene ve yedirene lanet etmiştir.[77]

Zekât: İslam'ın belirlediği zenginlik ölçüsüne sahip olanların vermesi zorunlu olan bir yükümlülüktür. Toplumdaki ekonomik dengesizliklerin yol açabileceği olumsuzlukların giderilmesinde önemli bir imkân olarak insanoğluna sunulmuş bir lütuftur.

Zekât belli bir miktara ulaşmış birikimler üzerinden ödenir. Servetin tek elde toplanmasının önüne geçilmesi amaçlanır. Zekât toplumsal barışın güvencesidir. İslamda sosyal devlet anlayışının hayata geçirilmesini sağlayan araçlardandır.

Zekat, toplumdaki ekonomik adaletsizliği dengeler.

74 bk. Tirmizi, Büyû 4.
75 bk. Bakara suresi, 275. ayet.
76 bk. Bakara suresi, 279. ayet.
77 bk. Müslim, Müsâkât, 106.

Zekât, zenginin malındaki fakirin hakkıdır. Zekât veren kişilerin gönülsüz davranmaması ve başa kakmaması, fakirin de alırken mahcubiyet duymadan kendi hakkını alma bilinciyle hareket etmesi gerekir.[78] İslamın zekât verme usulleri konusundaki hassasiyeti, İslam Kültür ve Medeniyetinin psikolojik dayanaklarını da ortaya koymaktadır.

KARŞILAŞTIRALIM

➔ Zekat ve faizi toplumsal hayata etkileri yönüyle karşılaştırınız.

İnfak: İnsana rızık olarak verilenlerden muhtaçlara da pay ayırmak, onları yokluğa mahkûm etmemektir. Müslümanlar, çeşitli yollarla elde ettikleri para, ziynet, eşya, mülk gibi maddi kazançlarının kullanımında infak duygusuyla hareket eder.

İslamiyette, malı biriktirmek ve cimrilik hoş görülmez. Anneye, babaya, yakınlara, yoksullara, öksüzlere, yolda kalmışlara ve ihtiyaç sahibine karşılık beklemeden infak edilmesi tavsiye edilir. İbadet bilinciyle verilen zekât ve infak, eşitsizliği yansıtan sınıfların ortaya çıkmasını engeller.

İstanbul'da bir sadaka taşı

İslam Ekonomisinin Gelişimi ve Kurumlaşması: Müslümanlar, ekonomik sistemlerini oluştururken İslam'ın iktisadi düzeninin esaslarına dayanarak çözümler üretmişlerdir. Ekonominin düzenli işleyişinde kurumlaşma belirleyici olmuştur. Zekât, cizye ve haraç gibi vergilerin toplanması ve dağıtımı, ganimetlerin paylaşılması, Beytülmal'ın kurulması ilk defa Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönem'i'nde yapılan ekonomik faaliyetlerdir. Hz. Ebu Bekir (r.a.), toplanan gelirleri bekletmeden dağıtırdı. Vefatından sonra bir heyet huzurunda Beytülmal'ı açan Hz. Ömer (r.a.), burada sadece bir dinar bulabilmiştir.[79]

TESPİT EDELİM

"Atlas Okyanusu'ndan Çin sınırlarına, Hind Okyanusu'ndan Hazar Denizi'nin kuzeyine kadar uzanan bölgelerde, bir İslam ortak pazarı çerçevesinde yoğun bir ticari faaliyet görülmekteydi. Uzakdoğu-Avrupa ticareti Müslümanların denetimi altına girmişti. Eski dünyanın iktisadi bakımdan değerli alanları İslam toprakları hâline gelmişti. Vahalar ve sulama kanalları ile donatılmış Türkistan, Mezopotamya Mısır; buğday ve zeytinyağı deposu kuzey Afrika; ileri maden teknolojisine sahip Kafkasya ve İspanya, İslam toprakları olmuştu. Dünyanın başlıca altın madenlerine ulaşan yollarla belli başlı ticaret yolları Müslümanların eline geçmişti.

İslam dünyası büyük limanlarla birlikte gemiler, tersaneler ve yetişkin denizcilere sahip olmuştu. Suriye'den Avrupa'ya, İran ve Orta Asya'ya ulaşan ulaşım organizasyonları ile büyük kervan şehirlerini Müslümanlar yönetiyordu. Soyları Fenikelilere kadar uzanan ve dış ticarette uzmanlaşmış kadrolar da Müslüman olmuşlardı. Siyah Afrika, Endonezya, Orta Asya ve nihayet Çin, İslam'ın etkisi altına girmiştir. Akdeniz ile Hind Okyanusu adeta birleşmiştir."

Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s. 63

➔ İslam ülkeleri arasında gerçekleşen ekonomik ilişkilerin siyasi, sosyal ve kültürel gelişmelere etkilerinin neler olabileceğini tartışıp sonuçları bir metin hâlinde listeleyiniz.

78 bk. Bakara suresi 263. ayet
79 Mehmet Erkal, "Beytülmal," DİA, C 6, s. 90.

Beytülmal, tam olarak Hz. Ömer (r.a.) Dönem'i'nde kurumsallaşmıştır. Bu dönemde Bizans ve İran'a karşı elde edilen zaferlerle sınırlar genişlemiş, refah seviyesi yükselmiştir. Cizye gelirlerinin artması hazineye önemli katkı yapmıştır. Ganimetlerden ihtiyaç sahiplerine maaş bağlanmıştır.[80]

Emeviler, İslamiyet'i Orta Asya'dan Atlas Okyanusu'na kadar olan geniş bir bölgeye yaymıştır. Ticaret yolları üzerinde gerçekleşen canlı ekonomik faaliyetler, yeni tarım alanlarına sahip olunması, vergilerin düzenli toplanma zorunluluğu kurumlaşmayı geliştirmiştir. Bizans ve İran paralarının yerine **dinar** ve **dirhem** denilen İslam paraları bastırılmıştır.[81]

Abbasiler, kurdukları divanlarla ekonominin kurumsal yapısını geliştirmiştir. Mali işleri idare etmek, vergileri toplamak ve dağıtmak için **Divanü'l-Mal** kurulmuştur. Hazine bu divana bağlanmıştır. Arazi, zekât, gümrük gibi çok sayıda verginin toplanması için **Divanü'l-Harac** ve **Divanü'l-Ziya** kurumları oluşturulmuştur. Abbasiler Dönem'i'nde Avrupalılar, Akdeniz'deki ekonomik hâkimiyetlerini büyük ölçüde kaybetmiştir. Dünyadaki deniz ticareti Müslümanların kontrolüne geçmiştir. Fetihler büyük miktarda servetin birikmesini sağlamıştır. Harun Reşid Dönem'i'nde hazinede dokuz yüz milyon dirhemden fazla para olduğu nakledilmiştir [82].

Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde ekonomik kurumların gelişimi devam etmiştir. Selçuklularda **Divan-ı İstifa** adıyla mali bir yönetim kurulu oluşturulmuştur. Osmanlılarda **Hazine-i Âmire** adı verilen devlet hazinesinden ayrı olarak Padişah'ın şahsi hazinesi olan **Ceb-i Hümayun** devlet giderlerinin karşılanmasında yedek bütçe amacıyla kullanılmıştır.[83]

Ekonomilerin yalnızca kâr amacına, çıkar ilişkilerine, amansız bir rekabet ortamına, değerleri sıradanlaştıran tüketim anlayışına karşı İslam Kültür ve Medeniyetinin esasları ve kurumları, insanoğlu için çözüm yöntemini ortaya koymuştur.

YORUMLAYALIM

➔ Aşırı tüketim kavramının çağrıştırdıklarını ve sonuçlarını yorumlayınız.

80 Ahmet Tabakoğlu, Türk İktisat Tarihi, s. 61.
81 Bu dönemde on dirhem gümüş para, yedi dinar altın paraya denk sayılmıştır.
82 Ramazan Şeşen, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 137.
83 Gülfettin Çelik, "Karşılaştırmalı Ekonomik Sistemler Doktora Ders Notları", İstanbul, 2015.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

A Aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

1. İslam toplumunu yönlendiren ilkeler nelerdir?

2. Fütüvvet mensuplarında hangi ahlaki niteliklerin bulunmasının istendiğini yazınız.

3. Faizin yasak/haram kılınmasının sebepleri nelerdir?

4. Vakıfların kurulup gelişmesinde İslam dininin rolünü açıklayınız.

B Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplandırınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi, kişinin başta annesi ve babası olmak üzere diğer insanlar karşısındaki sevgiye dayalı özverili tutumunu ifade eden kavramdır?

A) Cihat B) Takva C) İhsan D) İnfak E) Muvahhid

2. Aşağıdakilerden hangisi vakıfların faaliyetleri arasında **yer almaz**?

A) Yargılama B) Eğitim C) Sağlık D) Ticaret E) Iskân

3. İnsanın mensup olduğu dine, etnik kökene, ırka, toplumsal konuma ve cinsiyetine bakılmaksızın inancı, canı, malı, nesli ve namusunun dokunulmaz olduğunu esas alan ilke aşağıdakilerden hangisidir?

A) Âdemiyyet B) İnsan onuru C) Hisbe D) Merhamet E) Îsâr

4. Aşağıdakilerden hangisi İslam ekonomisinin ilkelerinden biri **olamaz?**

A) Ferde mülkiyet ve teşebbüs hakkı tanıması
B) Faizin yasak olması
C) Helal kazancın esas olması
D) İsrafın yasak olması
E) Lüks tüketimin teşvik edilmesi

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

C Aşağıda verilen ifadelerin doğru olanını (D), yanlış olanını (Y) harfleri ile işaretleyiniz.

1. [....] İslamî anlayışa göre beşerî ihtiyaçlar sınırlı, arzu ve ihtiraslar ise sınırsızdır.

2. [....] Abbasiler zamanında Akdeniz tamamen Avrupalıların denetiminde olduğundan Müslüman tüccarlar bu bölgedeki ticaretten bir kazanç elde edememiştir.

3. [....] Ahiliğin temel esasları Fütüvvetnamelerde yer almıştır.

4. [....] Tekkelerde şiir ve musiki başta olmak üzere güzel sanatların icra edilmesi yasaktır.

D Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri verilen kelimlerin uygun olanlarıyla tamamlayınız.

(Takva - Dinar - Beytülmal - Divanü'l-Mal - Dirhem - İhsan)

1. Devlet hazinesi olan .... tam olarak Hz. Ömer Dönem'i'nde kurumlaşmıştır.

2. Emeviler, daha önce kullanılan Bizans ve İran paralarının yerine .... ve .... denilen İslam paralarını bastırmışlardır.

3. Ayetlerde bildirildiğine göre şeytan, ... sahibi kişilere zarar veremeyeceğini itiraf etmiştir.

4. Kulun, ibadetlerini Allah'ı (c.c.) görüyormuş gibi yapması, Allah'a (c.c.) yakınlaştıracak şeylere harfiyen uyması, ondan uzaklaştıracak şeylerden de titizlikle kaçınması .... olarak nitelendirilmiştir.

Bu Üniteden Neler Öğrendim?

....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

4. ÜNİTE

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE İLİM

KONULAR

1. Kur'an ve Sünnette İlim
2. İlmî Hayatın Gelişimi ve Dünyadaki Etkileri
3. İlim Kurumları

TEMEL KAVRAMLAR

- Hakikat
- Hikmet
- Marifet
- İrfan
- Mushaf
- Mukabele
- Tevatür

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. "Bilgi türleri"ni sınıflandırınız.
2. İslam kültür ve medeniyetinde ilim, kaynağı ve konusu itibariyle nasıl temellendirilmektedir? Araştırınız.
3. "İnanç" ile "bilgi" ilişkisi hakkında neler düşünüyorsunuz?
4. Geçmişten günümüze bilginin bir "güç" olarak etkilerini araştırınız.
5. İslam'ın yayılması ve Müslümanların insanlığın ortak mirasındaki payında ilmî faaliyetlerin rolünü araştırınız.

1. KUR'AN VE SÜNNETTE İLİM

İlim; bilgi, marifet ve hakikat anlamındadır. İnsan, yol gösterici birikim sahibi olmakla değer kazanır. Kur'an'a göre Allah (c.c.), görünen ve görünmeyen her şeyin bilgisine sahiptir. İnsana bilmediklerini öğretendir.[1]

Ilmîn değeri, karşıt anlamı olan zan ve cehalet kavramları ile anlaşılır. Kur'an-ı Kerim'deki **"...Hiç bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?..."**[2] ayeti, bilginin ve bilgi sahibi olmanın belirleyici rolüne işaret eder. İlim, İslam Medeniyetinde diğer uygarlıklara nazaran çok daha etkili ve dönüştürücü role sahiptir. Kur'an bilme yetisinin, insanı diğer varlıklardan ayıran en önemli fark olan akıl sayesinde kazanılacağını vurgular. **"Bilin ki yeryüzünü ölümünden sonra diriltmektedir. Düşünesiniz diye gerçekten, size ayetleri açıkladık."**[3]

BİLGİ NOTU

"...De ki Rabbim, ilmîmi arttır."

Taha suresi, 114. ayet.

YORUMLAYALIM

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

1-2. Yaratan Rabbi'nin adıyla oku. O, insanı "alak"dan yarattı.

3. Oku, senin Rabbin en cömert olandır.

4-5. O, kalemle yazmayı öğretendir, insana bilmediğini öğretendir.

➔ Kur'an'ın ilk nazil olan ayetlerinin "Oku" emri ile başlamasını, İslam medeniyetinin bir ilim medeniyeti olması açısından değerlendiriniz.

İslamiyet bir ilim dini, İslam Medeniyeti de bir ilim medeniyetidir. Kur'an'da bilginin yegâne sahibinin ve kaynağının Allah (c.c.) olduğu gerçeği şöyle ifade edilir; **"O, güneşi bir ışık (kaynağı), ayı da (geceleyin) bir aydınlık kılan, yılların sayısını ve hesabını bilmeniz için ona menziller takdir edendir. Allah bunları (boş yere değil) ancak gerçek ile (hikmeti gereğince) yaratmıştır. O, ayetlerini**

1 bk. Alak suresi, 3-5. ayetler.
2 Zümer suresi, 9. ayet.
3 Hadid suresi, 17. ayet.

bilen bir topluma ayrı ayrı açıklamaktadır."[4], **"Sizin ilâhınız ancak kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayan Allah'tır. O, ilmîyle her şeyi kuşatmıştır."**[5], **"Allah, yedi göğü ve yerden bir o kadarını yaratandır. Allah'ın emri bunlar arasından inip durmaktadır ki, Allah'ın her şeye kadir olduğunu ve Allah'ın her şeyi ilmîyle kuşattığını bilesiniz."**[6], **"O, ilk ve sondur. Zâhir ve Bâtın'dır. O, her şeyi hakkıyla bilendir."**[7]

FARKEDELİM

وَعَلَّمَ اٰدَمَ الْاَسْمَٓاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلٰٓئِكَةِ فَقَالَ اَنْبِؤُ۫ن۪ي بِأَسْمَٓاءِ هٰٓؤُ۬لَٓاءِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِق۪ينَ
﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَٓا اِلَّا مَا عَلَّمْتَنَاۜ اِنَّكَ اَنْتَ الْعَل۪يمُ الْحَك۪يمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَٓا اٰدَمُ
اَنْبِئْهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۚ فَلَمَّٓا اَنْبَاَهُمْ بِاَسْمَٓائِهِمْۙ قَالَ اَلَمْ اَقُلْ لَكُمْ اِنّ۪ٓي اَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوَاتِ وَالْاَرْضِ
وَاَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾

"Allah Âdem'e bütün varlıkların isimlerini öğretti. Sonra onları meleklere göstererek "Eğer doğru söyleyenler iseniz, haydi bana bunların isimlerini bildirin" dedi. Melekler, "Seni bütün eksikliklerden uzak tutarız. Senin bize öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur. Şüphesiz her şeyi hakkıyla bilen, her şeyi hikmetle yapan sensin" dediler. Allah şöyle dedi: "Ey Âdem! Onlara bunların isimlerini söyle." Âdem, meleklere onların isimlerini bildirince Allah, "Size, göklerin ve yerin gaybını şüphesiz ki ben bilirim, yine açığa vurduklarınızı da, gizli tuttuklarınızı da ben bilirim demedim mi?" dedi."

Bakara Suresi, 31-33. ayetler.

➔ Allah, insanı diğer varlıklara bilgi bakımından üstün ve donanımlı kilmîştır.

Kur'an'da ilim sahibi olmak için gerekli olan araştırmacılık ısrarla tavsiye edilmiştir; **"Yeryüzünde gezip dolaşmazlar mı ki düşünecek kalpleri, işitecek kulakları olsun? Gerçekte gözler değil kalpler (kalp gözü) kör olur."**[8]

Kur'an, kesin bilgiye dayanmayan verilerin değersizliğini ve insanı hakikate ulaştırmayacağını **"... Zan ise şüphesiz ki Hak karşısında hiçbir şey ifade etmez..."**[9] ayetiyle açıklamıştır.

Kur'an-ı Kerim'in ve Hadis-i Şerif'lerin ilimle ilgili açıklamalarına göre hayatın amacı ilimle elde edilen iman sonucu iyi insan olarak iyi işler yapmaktır. Kur'an'ın ilk muhatapları, Hz.Peygamber'in (s.a.v.) teşviki ile okuma ve yazma başta olmak üzere ilmî faaliyetlerin yaygınlaşması için gayret göstermişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.) câhiliye örf ve adetleri üzerine yaşayan bir toplumu, yoğun ve titiz bir eğitim faaliyetiyle hakikatin aydınlığına ulaştırmıştır.

BİLGİ NOTU

"Eğer yeryüzündeki ağaçlar kalem olsa, denizler de mürekkep olsa ve yedi misli de yedekte bulunup yazılsa yine de Allah'ın sözleri bitmezdi. Doğrusu Allah mutlak güç ve hikmet sahibidir."

Lokman suresi, 27.ayet.

4 Yunus suresi, 5. ayet.
5 Taha suresi, 98. ayet.
6 Talak suresi, 12. ayet.
7 Hadid suresi, 3. ayet.
8 Hacc suresi 46. ayet.
9 Yunus suresi 36. ayet.

Bir eğitim ve öğretim faaliyeti olarak peygamberliğin asıl hedefi, ilim üzere şekillenmiş bir toplum inşa etmektir. Kur'an'ın ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilme teşviki, Müslümanları bilgiyi yazıyla kayıt altına almaya ve ilim öğrenmeye yöneltmiştir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) eğitimci yönü onun sünnetini izleyenler için her döneme ışık tutmaktadır. O, eğitimde kolaylaştırıcı metotlar takip etmeyi, sabrı, tahammülü teşvik ve tavsiye etmiş; öfkeye ve şiddete yer verilmemesini istemiştir. Muaviye b. Hakem es-Sülemî (r.a.) adlı sahâbî, bu hususta şunları söylemiştir; *"Ben Resulüllah'tan daha güzel eğitim veren bir öğretmen görmedim. Beni ne azarladı, ne dövdü, ne de hakaret etti"*.[10]

Müslümanlar araştırmacılığa ve eser üretmeye büyük önem vermişlerdir. (Temsilî Minyatür)

Her şey bilgiye dayanır. İlim tahsili, Müslümanlar için farz kılınmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) *"İlim öğrenmek, her Müslümana farzdır."*[11] buyurmuştur. Hz. Ali'ye (r.a.) derin bilgisi sayesinde "ilmîn kapısı" ünvanı verilmiştir.[12]

Birey, toplum ve ülke düzeyinde elde edilen bilgiden, en çok bu bilgiyi üretenler yararlanırlar. Ilmîn önemli bir güç olduğu, İslam toplumları tarafından erken dönemlerden itibaren kavranmıştır. Bu gücün temelinde ilmîn kaynağı olan Allah'a (c.c.) yakınlık bulunmaktadır. İslam Kültür ve Medeniyeti bu kavrayış sayesinde ilmîn aydınlatıcı gücüyle, geniş coğrafyalara ulaşmış ve birkaç yüzyıl içerisinde dünyayı aydınlatmıştır.

YORUMLAYALIM

"Bedir Savaşı'nda Müslümanların eline esir düşen müşrik askerlerden okur yazar olanlar, on Müslümana yazı öğretmek suretiyle serbest bırakılmışlardır. Vahiy başkâtibi olan Zeyd b. Sâbit (r.a.) de Bedir Savaşı esirlerinden okuma yazma öğrenmiştir. Şüphesiz bu uygulama, o dönemin ve coğrafyanın şartları dikkate alındığında önemli bir gelişmedir."

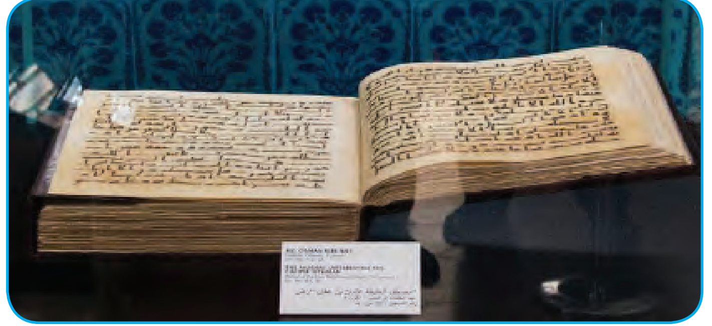
M. Asım Köksal, İslam Tarihi, s. 514.

➔ Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Bedir Savaşı'nda esir alınan Mekkeli müşrikler için yaptığı uygulamayı, ilme teşvik ve yol açtığı toplumsal dönüşüme etkisi bakımından yorumlayınız.

10 Ahmet b. Hanbel, C 5, 447-448.
11 İbn Mace, Mukaddime, 17.
12 Mustafa Baktır, "Suffe," DİA, C 37, s. 469-470.

2. İLMÎ HAYATIN GELİŞİMİ VE DÜNYADAKİ ETKİLERİ

2.1. Kur'an-ı Kerim'in Cemi (Toplanması) ve Çoğaltılması

Hz. Osman'a izafe edilen Mushaf (Topkapı Sarayı)

Kur'an; kelime olarak okumak, muhafaza etmek manasındadır. Kur'an, hitabete dayalı bir metin özelliğine sahiptir. Cahiliye Dönem'i'nde söz sanatları önemli olduğundan Kur'an-ı Kerim, mevcut söz sanatlarının tüm inceliklerini içinde barındırır şekilde indirilmiştir. Bu özellik metnin hafızada tutulması yoluyla muhafazasını kolaylaştırmıştır.[13]

Hz. Muhammed (s.a.v.) de vahyin başlangıcından bitişine kadar Kur'an'ın tüm bölümlerini, sahabeden seçilen vahiy kâtiplerine yazdırmıştır.[14] Kur'an, sahabeden **Kurra** ve **Hameletu'l-Kur'an** adı verilen hafızlarca ezberlenerek muhafaza edilmiştir. Siyer kaynaklarının aktardığına göre her yıl Ramazan ayında o ana kadar inmiş olan tüm bölümleri Hz. Muhammed (s.a.v.) Hz. Cebrail'e (a.s.) ezberinden okuyordu. Sahabiler de mevcut nüshaları Hz. Peygamber'in (s.a.v.) okuyuşuyla karşılaştırıyordu.[15]

Halife Hz. Ebu Bekir (r.a.) Zeyd b. Sabit'i (r.a.) mevcut Kur'an nüshalarını tek bir kitap hâline getirmekle görevlendirdi. Zeyd b. Sabit (r.a.) başkanlığında vahiy kâtiplerinden oluşan heyet, Kur'an metinlerinin karşılaştırmalı kontrolünü yaparak **Mushaf** adıyla iki kapak arasında topladı.

Ortaya çıkan **Mushaf-ı Şerif,** Hz. Ebu Bekir'den (r.a.) sonra diğer halifelere emanet edildi. Bu ilk nüshadan yapılan çoğaltma işlemi, Halife Hz. Osman (r.a.) zamanında gerçekleştirildi. Zeyd b. Sabit (r.a.) başkanlığındaki bir komisyon tarafından yedi adet çoğaltılan Mushaf nüshası, ülkenin farklı merkezlerine yollandı. Bu suretle metin farklılıklarının ortaya çıkma ihtimali baştan önlenmiş oldu ve Kur'an-ı Kerim, hiç bir değişime uğramadan günümüze kadar ulaştı.[16]

"Kahire'de El-Meşhedü'l-Hüseynî'de muhafaza edilen el yazması Mushaf." (1087sayfa, 80kg ve 57cmx68cm ebatında)

13 Abdülhamit Birışık, "Kur'an". DİA., C 26, s. 383; Tahsin Görgün, "Kur'an", DİA, C26, s. 390
14 Mehmet Suat Mertoğlu, "Vahiy Katibi," DİA, C 42, s. 447.
15 Abdülbaki Turan, "Arza," DİA, C 3, s. 446-447.
16 Muhammet Hamidullah, İslama Giriş, s. 32-39.

2.2. Hadislerin Tedvin ve Tasnifi

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) İslam'a davet mektuplarından bir örnek.

Hadis kavramı, genel olarak **söz haber**, anlamına gelmektedir. Kur'an'ı-Kerim'de "söylenilen söz"[17] olarak nitelenen bu kavram, Hadis ilmînde Hz. Peygamber'den (s.a.v.) gelen söz ve fiiller ile başkaları tarafından yapılan davranışlardan onun uygun gördüklerini ifade etmektedir.[18] Kur'an'da sıkça kendilerine kitap ve hikmet verilenlerden bahsedilir: **"...Allah sana kitab'ı ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğini öğretmiştir. Allah'ın lütfu sana gerçekten büyük olmuştur."**[19] Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünneti, Kur'an'daki ifadeye göre hikmet olarak nitelendirilmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) hayatı anlatılırken O'nun "*yaşayan bir Kur'an*"[20] olduğu vurgulanır. Peygamber'in (s.a.v.) hayatının, söz ve uygulamalarının kendisinden sonra gelen ümmeti tarafından bilinmesi önemlidir.

Peygamber'in (s.a.v.) söz ve uygulamaları, vefatından sonra **rivayet** olarak nakledilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Kur'an metinleriyle karışabileceği endişesi ile kendi sözlerinin yazılmasını yasaklamıştır. Ancak bazı kişilere özel izin vermiştir. Böylece Hadisler erken dönemde yazılı olarak kaydedilmeye başlanmıştır. İslam toplumunda Hz. Muhammed'in (s.a.v.) sözlerinin gelecek kuşaklara aktarılmasına önem verilmiştir. Hicri ikinci asırdan itibaren Peygamber'in (s.a.v.) sözleri tasnif edilmeye başlanmıştır.

Tedvin, hadis metinlerini belirli bir tasnife tabi tutmadan yazıya geçirmeyi ifade eder.[21] Siyer ve Megazi kaynakları, hadis ilmînin doğuşunda etkili olmuş, hadislerin tedvinini hızlandırmıştır.[22]

Hadisler, metotolojik yöntemle incelenmiştir. Her hadis senet ve metin olmak üzere iki kısımdan oluşur. Rivayet eden ve rivayet edilen açısından güvenerliğinin araştırılıp incelenmesine **cerh ve ta'dil** denir. Hadis ilmîyle uğraşan âlimlere **Muhaddis** denir. Muhaddisler, yoğun ve uzun çalışmalar sonucu farklı kaynaklardan ve kişilerden aldıkları rivayetleri hem güven bakımından hem de konuları yönünden tasnif ederek geniş bir külliyat oluşturmuşlardır. **Kütübü's-Sitte,** altı ayrı hadis derlemesinden oluşan hadis külliyatının başında gelir.

BİLGİ NOTU

Kütübü's Sitte:

- Sahihler
  - *Sahih-i Buhari*
  - *Sahih-i Müslim*
- Sünenler
  - *Sünen-i Ebu Davud*
  - *Sünen-i Nesai*
  - *Sünen-i İbni Mace*
  - *Sünen-i Tirmizi*

Siyer, Megazi ve Hadis ilimleri, İslam tarihçiliğinin başlamasına kaynaklık etmiştir. Müslümanlar hadis ilmîndeki senet zinciri metotuyla, tarih ilmîne kaynak belirtme metotunu kazandırmıştır. Hadis ravilerinin hayatlarına dair yazılan tabakat eserleri, biyografi yazımına kaynaklık etmiştir.

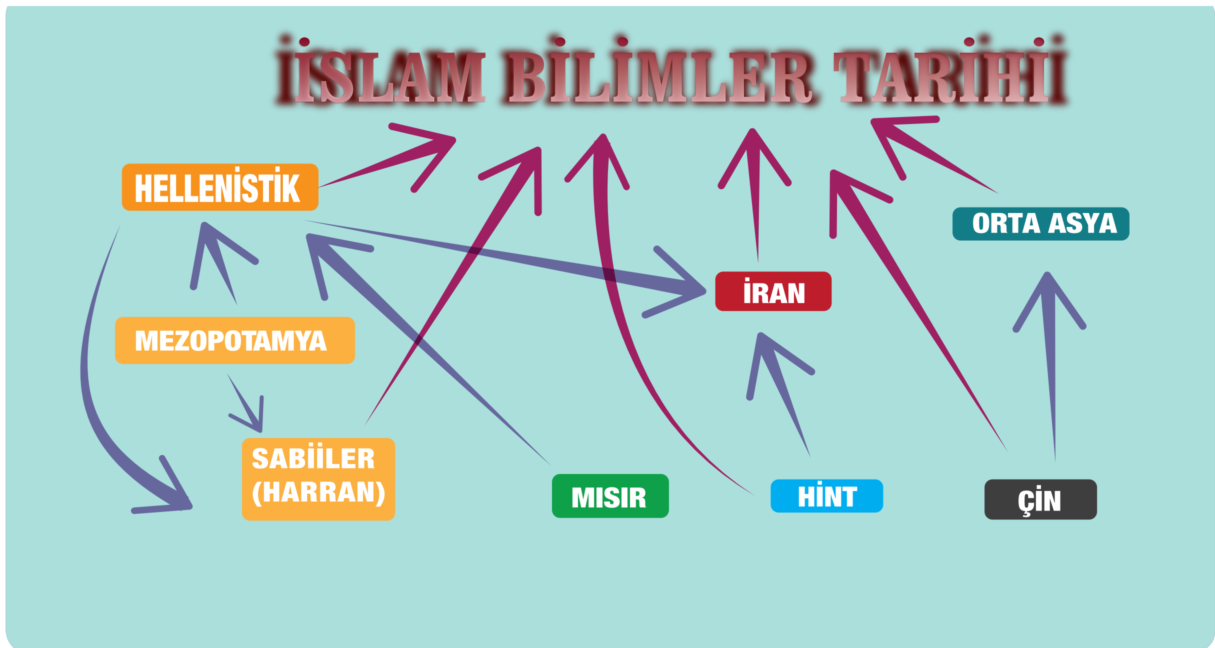
17 bk. Nisa suresi, 42 ve 87. ayetler. Yusuf suresi, 111. ayet. Zümer suresi, 23. ayet.
18 bk. DTS s.113, Yaşar Kandemir, "Hadis", DİA., C15, s. 27
19 Nisa suresi 113. ayet. bk. Cuma suresi, 2. ayet.
20 bk. Müslim, 746; Ebu Davud, 1342
21 Mehmet Efendioğlu 'Tedvin' DİA, C 40, s. 267.
22 Talat Koçyiğit, Hadis Tarihi, s. 32-33.

2.3. Tercüme Hareketleri

İslam Kültür ve Medeniyetinde tercüme hareketleri, Medine Dönem'i'nde başlayarak Abbasiler Dönem'i'nde devam etmiş, Müslümanların ilmî birikimine önemli katkılar sağlamıştır. Müslümanlar, ilim ve kültür mirasına ait eserleri tercüme yoluyla aktardılar. Elde edilen birikimle İslam dünyasında bilim ve teknoloji hızla gelişti.

İslam dünyasında ilmî faaliyetlerin başlamasında, fethedilen ilim merkezlerinin büyük katkısı olmuştur. Antik Çağ kültürünün en önemli merkezleri olan **İskenderiye, Harran ve Cündîşâpûr** bunların başında gelmektedir. Buradaki eserler sırasıyla önce Süryanice'ye sonra Arapça'ya tercüme edilmiştir. Medine Dönem'i'nde işlevi sona eren İskenderiye Okulunun hayatta kalan son temsilcilerinin yerleştikleri Harran ve Antakya, ilmî birikimin aktarımında öncü olmuştur. Harran, İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren ilmî çalışmaların merkezi hâline gelmiştir. Halife Hz. Ömer (r.a.) Dönem'i'nde, İslam topraklarına katılmıştır. Cündîşâpûr'da kütüphanesi, tercüme evi, rasathanesi bulunan Hintli ve Yunanlı doktorların görev yaptığı bir tıp okulu mevcuttu. Müslümanlarca fethinden sonra kesintiye uğramadan hizmet vermeye devam eden şehirdeki doktorlar, Emevî ve Abbâsî saraylarında itibar görmüştür. Abbâsîler Dönem'i'nde, Bağdat'a yerleşen ve Cündîşâpûr'da bulunan bilim adamları, yöneticilerin destek ve teşvikleriyle tercüme hareketlerinde önemli rol oynamıştır.[23]

Kimya konusundaki ilk tercüme ve te'lif eserler, Medine Dönem'i'nde yetişen olan Halid b. Yezid tarafından ortaya konmuştur.[24] Abbasi Halifeleri Harun Reşid ve oğlu Me'mun Dönemlerinde gerçekleşen tercüme faaliyetiyle bilgi aktarımı hızlanmıştır. Bağdat başta olmak üzere Cündîşâpûr, Harran ve İskenderiye gibi Müslamanların önemli ilim merkezleri üzerinden bilgi akışı sağlanmıştır.

İslam Bilimler Tarihi gelişiminde tercüme hareketleri vasıtasıyla bilginin akışı

23 bk. Muhittin Macit "Tercüme Hareketleri" TDV Ansiklopedisi, C.40, s.498-504
24 Emre Dölen, "Kimya", DİA., C 26, s. 28.; Muhammed Abdulkadir Hıreysaat, "Halid b. Yezid b. Muaviye", DİA., C15, s.292.

Astronomi, matematik ve coğrafya alanında yapılan disiplinler arası bilimsel çalışmalar, Müslümanların dünyayı yakından tanımalarını sağlamıştır. (Temsilî Minyatür)

Abbasi halifesi Me'mun zamanında Bağdat'ta 832 yılında **Beytü'l-Hikme** adı verilen ilim merkezi kurulmuştur. Beytü'l-Hikme, bir inceleme araştırma kütüphanesi ve tercüme merkezi olarak faaliyet göstermiştir. Süryanice, Farsça, Hintçe ve Yunanca başta olmak üzere çeşitli dillerden eserler tercüme edilmiştir. **Tıp, riyaziyat (matematik), hendese (geometri), astronomi, fizik, kimya, biyoloji, tarih, coğrafya ve felsefe** gibi bir çok ilimde, dünyanın o güne kadar sahip olduğu birikimin çoğu İslam dünyasına aktarılmıştır.

Böylece tercüme edilen bilgiler yeniden değerlendirilmîş, güncellenerek hayata uygulanmıştır. İslam Dünyası VIII-XIII. yüzyıllar boyunca dünyada ilmî faaliyetlerin merkezi olmuştur.

2.4. İlmî Araştırmalar ve Te'lif Faaliyetleri

Müslümanlar mevcut kültür ve medeniyetlerin mirasından yararlandılar. İslam'ın ilk devrinden itibaren ilmî çalışmalarda sistemleşme sayesinde ilim kurumlarının ortaya çıkışıyla özgün eserler verdiler.

Müslümanlar ilmîn, insanlığa faydalı ve gerçek hayata uyarlanabilir olmasına özen göstermişlerdir. İslam Medeniyetinde ilim, insanı robotlaştırmaz, köleleştirmez, aksine gerçek özgürlüğe ulaşmasını sağlar. İslam'da ilmîn duyularla anlaşılabilen duyuşsal yönü ile, gözlem ve tecrübeye dayanan bilişsel yönü birlikte ele alınmıştır. İslam Kültür ve Medeniyeti'nde ilmî faaliyet gösterenin emeğine saygıyı esas alan ilim ahlakını da ilk kez ortaya konulmuştur. Müslüman âlimler, varlık ve bilgi nazariyeleri ile geliştirdikleri yeni bir **kozmoloji** geliştirmişlerdir.

YORUMLAYALIM

"Ben her kişinin kendi çalışmasında yapması gerekeni yaptım:

- Öncekilerin başarılarını minnettarlıkla karşılamak,
- Onların yanlışlarını ürkmeden doğrultmak,
- Kendisine gerçek olarak görüneni gelecek kuşağa ve sonrakilere emanet etmek."

El-Biruni (ö. 440/1048).

➔ Büyük âlim Biruni'nin yukarıda belirttiği ilkeleri öne çıkarmasının nedenleri üzerinde düşününüz.

Abbasiler Dönem'i'nde Bağdat, ilmî çalışmaların ve entelektüel faaliyetlerin merkeziydi. İlmî faaliyetler, Beytü'l-Hikme'de yoğunlaşmıştı. Abbasilerden itibaren ilim ve teknoloji alanlarında bü-

yük atılımlar gerçekleştiren ve bugün insanlığın ortak hafızasında yer etmiş ilim adamlarının sayısı artmıştır. Astronomi, coğrafya, tarih, geometri, matematik, tıp, mimarlık, kimya ve başka birçok alanda önemli buluşlar yapmış ve eserler vermişlerdir. İslam dünyası, daima ilmî faaliyetlerin öncülüğünü yapmıştır.

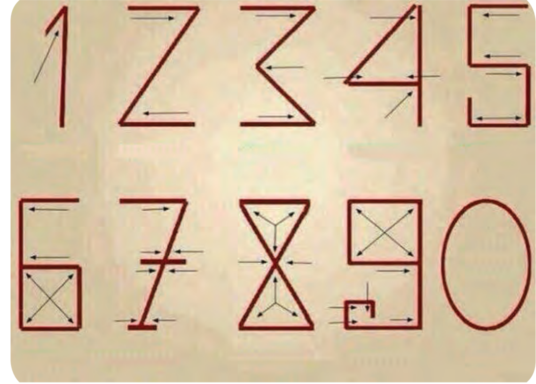
KARŞILAŞTIRALIM

"Abbasi Halifesi Ebu Cafer El-Mansur, Bizans İmparatoru Konstantinos'tan eski Yunan bilim ve düşüncesine ait eserler istemiş; imparator da Euclid'in (Öklid) ünlü geometri eseri Elementler'i göndermiş, kitap Arapça'ya Kitâbü'l-Hendese ya da Kitâbü'l-Usul olarak tercüme edilmiştir. Bu eser, kısa sürede Orta Çağ biliminin temel metinlerinden biri hâline gelmiştir."

İbrahim Kalın, İslam ve Batı, s. 65.

➔ Metinde yer alan bilgiyi "ilmî öz güven" ve "eksiğini bilme" tutumları çerçevesinde arkadaşlarınızla münazara ediniz.

Tercüme yoluyla elde edilen bilginin kullanılması sürecinde, felsefenin etkisiyle yapılan fikrî tartışmalar ve yazılan eserler, ilim dünyasını zenginleştirmiştir. **El-Kindi**'den itibaren yetişen filozoflar, Farabi, İbn-i Sina, **Gazzali** ve **İbn-i Rüşt**'ün ortaya koyduğu eserler, günümüze ışık tutmaktadır.

Hint rakamlarının geometrik kökenli oldukları ve şekillerin üzerindeki açıların sayısına göre derecelendirildikleri bilinmektedir.

Felsefe dışında ortaya konan teoriler ile deney ve gözlem sayesinde fen bilimleri hızla gelişti. **Fizik, kimya, botanik, jeoloji, astronomi** ve özellikle **tıp**taki gelişmeler sayesinde büyük bir birikim oluştu. Matematikte Hint rakamlarının yaygın olarak kullanılışının ve günümüzün dispanser eczacılığı olarak bilinen **farmakoloji**nin (kimyasal eczacılık) ilk kâşifleri Müslüman âlimlerdir. Coğrafyacı ve seyyahlar Müslim b. Humayr, Cafer b. Ahmed, İbn Havkal ve El-Biruni ile tarihçiler İbn Haldun, Mesudi, Taberi, İbn-i Kesir, Vakıdi, İbni Esir vb. âlimler büyük ilmî eserler ortaya koymuşlardır.

Bilginin kaynağının belirtilmesi, münazara ve tenkit yöntemi bir ilmî usul çeçevesinde gerçekleştirilmiştir. Deney ve gözleme dayalı araştırmacı yaklaşımın ortaya çıkması, yaygınlaşması, bilginin tasnifi, kayıt ve arşivleme çalışmaları Müslüman bilginlerin dünya kültür mirasına armağanıdır.

İslam Kültür ve Medeniyeti'nde IX. ve X. yüzyıllarda çok sayıda ilimle uğraşan insan yetişmiştir.

Bilimsel Metodolojinin Doğuşu

İslam âlimleri, ilimleri tasnif ederek metotoloji geliştirmeye önem vermişlerdir. Ihsau'l-Ulum adı verilen bu çalışmalara farklı ilim dallarından bir çok âlim katkıda bulunmuştur. Farabi'nin Ihsau'l-Ulum adlı eserinde belirtilen ilimlerin tasnifindeki amaçlar şunlardır:

- *İlimlerin sınırlarını birbirinden ayırmak*
- *Alanlar arasındaki ilişkileri belirlemek*
- *Farklı ilimlere ait birikimleri konularına göre değerlendirmek*
- *Eğitim sisteminin ana müfredatını oluşturmak*

İslam Medeniyeti'nde ilimler disipline biçimde tasnif edilmîş ve standartlaşması sağlanmıştır. Bunların başında ilk kez **ilmü'l-heyet** veya **ilmü'l-felek** diye anılan astronomi ile **ulumu'r-riyaziyye** olarak bilinen matematik bilimleri gelir. Ancak **ilmü'l-heyet**, **ilm-ü ahkâm en-nucūm** olarak adlandırılan astrolojiden ayırt edilmiştir.[25]

Heyet ilmî (Astronomi) alanında Müslümanlar tarafından özgün araştırmalar ortaya konmuştur. (Temsilî Minyatür)

KARŞILAŞTIRALIM

"664/1265 yılında Bağdat Rasathanesi'nde Nasıreddin-i Tusi yönetiminde özel bir kâğıt hamurundan mamul bir küre üzerine dünya haritası yapılmıştır. Buna, Sung Lien (1310-1381) tarafından oluşturulmuş Yün Hanedanı'nın salnamelerindeki bir haber tam olarak uymaktadır. Bu haberde Batı'dan (yani orta Asya'dan) Çin'e getirilmîş bir aletten bahsedilmektedir. Bu haberde 1267 yılında (yani Nasıreddin-i Tusi'nin ölümünden 7 yıl önce) Cemaleddin adında birisi tarafından Moğol hükümdarı Kubilay Han'a verilen 6 astronomik araç ve bir yeryüzü küresi tanıtılmaktadır. Bu yeryüzü küresinin ahşaptan olduğu, yedi denizin yeşil, üç kara parçasının ise ırmakları, gölleri vs. açık renkli (beyaz) olarak resmedildiği bildirilmektedir. Bölge büyüklüklerinin ve bütün yolların uzunluklarının hesaplanabilmesi için küçük kareler (enlem ve boylam daireleri) çizilmiştir."

Fuat Sezgin, İslamda Bilim ve Teknik, C 2, s.3.

➔ Enlem ve boylamlarla elde edilen koordinat sistemi, dolayısıyla mesafeler arasındaki zaman farkı hesaplamaları, denizlerde yolculuk gibi gelişmelerin sağladığı ilmî seviyeyi dikkate alarak "ilerlemecilik" ve "geri kalmışlık" kavramlarını tartışınız.

25 Fuat Sezgin, İslamda Bilim ve Teknik, C 2, s. 3.

2.5. İlmî Faaliyetlerin Diğer Medeniyetlere Etkileri

İslam Kültür ve Medeniyetinde ortaya koyulan ilmî faaliyetlerin, kendisinden sonra gelen ilmî çalışmalara ilham kaynağı olması bakımından ayırt edici özellikleri şu şekilde sınıflandırılır:

İlmî telif çalışmalarında ulaşılan seviye, dünyada iz bırakan bir çok eserin yazılmasını sağlamıştır.

Evrensellik: İslamiyet'in yayılma sürecinde diğer milletlerle kültür ve medeniyet etkileşimi gerçekleşmiştir. İlmî faaliyetlere, gelişime ve değişime açık olmak bakımından ön yargısız bir bakış açısı kazandırmıştır. İnsanlığa ait birikimi bir araya toplamıştır.

Metodik çalışma: Gerçeğe ulaşmak için izlenen yol olan deney ve gözlem ile teorinin birlikteliği ve eş güdümü tarihte ilk kez ortaya konulmuştur.

İLİM MERKEZİ	ÂLİM	ALANI	ESERİ	DÜNYAYA KATKISI
BASRA	Kindî	*Felsefe*	*Kitabu fi'l-felsefeti'l-ulâ*	Felsefe
	Cabir b. Hayyan	*Kimya*	*Kitabu'l-Kimya*	Tıp, Astronomi, Fizik, Kimya, Coğrafya
	İhvanü's-Safa	*Felsefe (Ansiklopedist)*	*Resâilü İhvâni's-Safâ*	Matematik ve felsefi bilimler Tabii ve cismani bilimler Psikolojik ve metafizik bilimler
BAĞDAT	Harizmi	*Riyaziyat (Matematik)*	*Kitabu'l-Amel bi'l Usturlab*	Astronomi, Coğrafya, Matematik
	Farabi	*Felsefe*	*Kitâb-u İhsâi'l-ulûm*	Felsefe
	Taberi	*Tarih*	*Tarihu'l-Ümem ve'l-Mülük*	Tarih
	İbn-i Sina	*Tıp, Felsefe*	*El-Kanun fi't-Tıb*	Farmakoloji
	Kindî	*Matematik, Felsefe*	*Risâle fî îzâhi tenâhî cirmi'l-âlem*	Matematik, Felsefe
ENDÜLÜS	Ebu'l-Kasım Zehravi	*Tıp (Cerrahi)*	Et-Tasrif limen Acize an'it Te'lif	Diş ve göz cerrahisi

Akli ve bütüncül tavır: Müslümanların ilim anlayışı, din ve din dışı gibi bir ayrım içermeyen, bütüncül bir dünya görüşüne sahiptir. Müslümanlar, aklın muhatap olduğu vahye dayalı hakikatler ile deney ve gözleme dayanan araştırma sonuçları arasında çelişki yaşamamıştır.

Ahlaki tavır: Karşılıklı görüşlere saygı, bilginin kaynağının belirtilmesi, iç ve dış tenkidin yapılması, varılan sonucun paylaşılması, ilmî güvenilirliği sağlayan yegane ölçütler olarak dünya ilim mirasına kazandırılmıştır.

İslam dünyasındaki ilmî gelişmeler, XI. yüzyılın sonlarından itibaren ortaya çıkan şu üç siyasi olaydan olumsuz etkilenmiştir:

- Haçlı Seferleri
- Moğol istilası
- Endülüs'ün Müslümanların elinden çıkması

BİLGİ NOTU

"Günümüz dünyasının sahip olduğu bilimsel birikimde Müslümanların ilmî çalışmalarının hem aktarıcı, hem de oluşturucu rolü, bilimler tarihçisi Prof. Dr. Fuat Sezgin'in eser ve çalışmalarında geniş şekilde ele alınmıştır."

Sefer Turan, Bilim Tarihi Sohbetleri; Bilimler Tarihçisi Fuat Sezgin.

Bugünkü bilim ve teknoloji konusundaki birikimin ortaya çıkmasındaki en büyük pay, Müslümanlardan elde edilen bilgi birikimidir. Zira İslam Dünyası'ndaki ilmî ve teknolojik gelişmeler, çeşitli temaslar yoluyla XII. yüzyıldan itibaren Avrupa'ya aktarılmaya başlanmıştır. Bu aktarım, üç güzergâh üzerinden gerçekleşmiştir. Bunlar:

- Anadolu
- Kuzey Afrika- Sicilya- İtalya
- Kuzey Afrika- Endülüs

Avrupa'da bilim ve teknoloji alanındaki gelişmeler; Coğrafi Keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri sırasındaki tercüme faaliyetleri ardından, aydınlanma ile devam ederek günümüze kadar sürmüştür. Avrupa merkezlerinde kurulan eğitim kurumlarında Arapçadan tercüme edilen eserlerin oluşturduğu müfredat kullanılmıştır. Tercüme hareketi yoluyla medeniyetler arasındaki bilgi aktarımı, bugün bütün insanlığın ortak mirasına dönüşmüş durumdadır. Bu birikimin oluşması ve aktarılmasında en büyük pay Müslümanlara aittir.

BİLGİ NOTU

"Avrupa'daki gelişmelerin Müslümanların ilim ve teknolojide ulaştıkları seviyeden esinlenerek başladığına dair Avrupalı yazarlar şunları söyler: "Fransa, ilk kâğıt imalathanelerini... Endülüs'e borçludur. Emir'in kâtiplerinden biri, resmî evrakı evinde yazdıktan sonra, hususi bir teksir dairesine yollamak alışkanlığındaydı. Baskı (tab) dairesi, her halde bizim, mekânizmasını bilmediğimiz iptidai bir matbaaydı: Resmi evrak, hükümet memurlarına oradan dağıtılırdı."

Philip Hitti, "Pecis d'histoire des Arabes"

"E.F. Gautier de bu gerçeği şöyle dile getirir: "Ucuz kâğıt olan pamuk kâğıdını bizim Batı' ya, Müslümanlar sokmuşlardır. Miladi XII. asırda, Endülüs'ün Xativa fabrikası, Batı Avrupa'nın ihtiyacını temin etmiştir... Hülasa parşömeni ortadan kaldırmış olan kitap kâğıdını, Müslümanlar icat etmişlerdi. Eğer İslam Medeniyetinin kitap, barut ve pusula gibi mirasları Batı'nın elinin altında bulunmasaydı, bizim Rönesans'ın nasıl bir şey olacağını, biraz göz önüne getirmeliyiz."

E.F. Gautier, "Moeurs et Coutumes de Musulmans"

Oryantalizm, XVIII. yüzyıldan itibaren İslam ilimleri ve Müslümanlar'ın kültür ve medeniyet tarihi üzerinde önemli çalışmaların yürütüldüğü faaliyet alanıdır. Avrupalıların, İslam Kültür ve Medeniyetinin birikimini analiz ederek istifade edilir hâle getirmesi, Batı'da ve islam dünyasında önemli bir boşluğu doldurmuştur.

El-Me'mun'un dünya haritası

Müslümanların dünya bilim tarihine etkileri ve katkıları şunlardır:

- İlmî birikimin korunup devamlılığının sağlanması
- İlimlerin her yönden gelişmesinin sağlanması
- İlimlerin yeryüzündeki coğrafi yayılımının sağlanması
- Yeni ilim dalları, buluşlar ve eserlerin ortaya konması

Sanayileşme sonrası XIX. ve XX. yüzyıllarda siyasi egemenlikler el değiştirmiş ve İslam dünyası bilgi üretiminde durağanlaşmıştır. Mevcut medeniyet tecrübesi ve bilgi birikimi, etkileşim koşullarının çok hızlı gerçekleşmesi nedeniyle yeni terkiplerin doğma imkanını arttırmıştır. Medeniyetler arası yeni terkiplerin oluşmasındaki en önemli pay, ilmî çalışmalara aittir.

3. İLİM KURUMLARI

Hz. Peygamber (s.a.v.) bilgi sahibi bir toplum inşa etmek için eğitim ve öğretim faaliyetlerinin kapsamını geniş tutmuştur. Çocuk, genç, yaşlı, her yaştan insanın eğitim almasını sağlamak için İslamı kabul eden bölgelere eğitimciler tayin etmiştir. Ebeveynlere çocuklarını yüzme, hesap, tıp, soy bilgisi ve Kur'an okuma gibi maddî-manevî alanlarda yetiştirmelerini tavsiye etmiştir.[26] Böylece yazılı kültür de yaygınlaşmaya başlamıştır. Ayrıca Hz. Peygamber (s.a.v.) yabancı dil öğrenmeyi de teşvik etmiştir. Sahabe arasında Farsça, Rumca, Kıptîce, Habeşçe, İbrânîce ve Süryânîce bilenler vardır.[27]

İslam Kültür ve Medeniyeti ilim kurumları üzerinde yükselmiştir. Hz. Peygamber (s.a.v.) Dönem'i'nde başlayan kurumlaşma sürecinde mescitler, kütüphaneler, medrese, mektep ve üniversiteler, birey ve toplumun yetişmesinde ve eserler verilmesinde etkili olmuştur.

ARAŞTIRALIM

"Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün Zeyd b. Sâbit'e Süryânîce bilip bilmediğini sormuş, "Bilmiyorum" cevabını alınca öğrenmesini tavsiye etmiştir. Bunun üzerine Zeyd b. Sâbit Süryânîce'nin yanı sıra İbrânîce'yi de öğrenmiştir."

Nebi Bozkurt, "Tercüman" DİA, C 40, s. 489

 Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sahabesinden yabancı dil öğrenmesini istemesinin sebebi ne olabilir? Araştırınız.

26 bk. Müslim, İmaret 168; Ebu Dâvûd, Cihad 67.
27 Nebi Bozkurt, "Tercüman," DİA, C 40, s. 489.

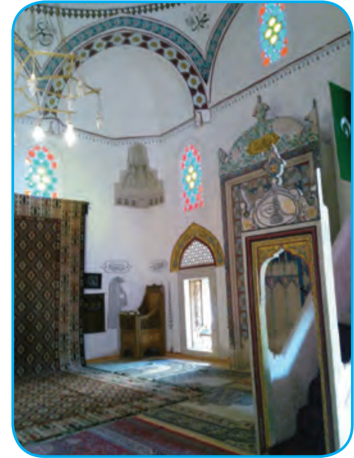
3.1. Mescitler

Hz. Peygamber (s.a.v.) Mekke Dönem'inin ilk yıllarında hem ibadet hem de ilmî faaliyetlerde **Dâru'l-Erkam**'ı bir eğitim-öğretim merkezi olarak kullanmıştır. Burada, Kur'an ayetleri okunup yazılmış, temel İslam eğitimi verilmiştir.

Hicretten sonra Medine'de Hz. Peygamber'in (s.a.v.) ilk ve en önemli faaliyeti, Mescid-i Nebi'yi inşâ etmek olmuştur. Mescid'in bitişiğinde **Suffe** mektebini kurmuştur. Hz. Peygamber (s.a.v.) bizzat burada ders vermiş, Kur'an ve okuma - yazma öğretmek üzere sahabeden Ubâde b. Sâmit (r.a.) gibi muallimler görevlendirmiştir. Suffe'deki öğrenci sayısı zamanla dört yüze kadar ulaşmıştır. Suffe'de farklı bölgelerden gelerek yatılı kalan sahâbîler arasından hâfızlar, kıraat âlimleri, hâkimler, valiler, ordu komutanları, devlet adamları yetişmiştir.

İslam Medeniyetinde mescitler, yerleşim birimlerinin ve hayatın merkezinde yer alır. Hayatın bir bütün olduğu ve eğitimin hayat boyu sürmesi gerektiğini hatırlatır. Toplumun ilim, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü kurumlar olarak hayatiyetini devam ettirmektedir.[28]

İslam Kültür ve Medeniyeti'nde Mescid-i Nebi, cami merkezli ilmî hayatın da başlangıcını oluşturur.

Camiler ve mescitler, Müslümanların hayat boyu eğitim aldıkları ve yenilendikleri mekânlar olarak canlı yaşam merkezlerdir.

3.2. Kütüphaneler

Medine Dönem'i İslam kütüphaneciliğinin başlangıç devri olarak kabul edillir. Kur'an ve Hadis tedvini ile yayın faaliyeti bu dönemde başlamıştır. Emevilerin ilk halifesi Muaviye zamanında Şam'da resmî bir kütüphanenin kurulduğu bilinmektedir. Bazı âlimlerin evlerinde de özel kütüphaneler mevcuttur. Muaviye'nin kurduğu kütüphanede **sâhibü'l-mesâhif** diye nitelenen bir kütüphaneci, bir de **müstensih** görevlendirilmiştir.[29]

GEZELİM ÖĞRENELİM

➔ Şehrinizdeki bir kütüphaneye bir inceleme ve araştırma gezisi yapınız. Tespitlerinizi rapor hâline getirerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

➔ E kütüphane hizmeti veren kurum ve kuruluşlar hakkında internet gezintisi yaparak ulaştığınız bilgileri arkadaşlarınızla paylaşınız.

28 Ahmet Önkal, Nebi Bozkurt, "Cami," DİA, C 7, s. 46-56.
29 İsmail E. Erünsal, "Kütüphane" DİA," C 27, s. 11.

Eski Çağ'da Ninova, Bergama ve İskenderiye kütüphanelerinden sonra tarihin en gelişmiş kütüphaneleri İslam dünyasında ortaya çıkmıştır. Bağdat Kütüphanesi bunların başında gelir.

Abbasiler Dönem'i'nde Çin üzerinden gelen kâğıt imalatının öğrenilmesi, kitap yazımını kolaylaşmıştır. VIII. yüzyılın sonlarına doğru Bağdat'ta bir kâğıt imalathanesinin kurulması, telif faaliyetlerinin artmasına ve kitap ticaretinin yaygınlaşmasına vesile olmuştur. Bağdat, Şam, Kahire ve Basra gibi şehirlerde **Sûku'l-Verrâkîn** diye adlandırılan kitap çarşıları kurulmuştur. Halife Mansur Bizans imparatoru ile kitap temini için yazışmış; onun Dönem'i'nde tercüme eserlerin sayısı artmıştır. **Sahaflık** mesleği, erken dönemden itibaren yaygınlaşmış olup günümüzde İslam dünyasında varlığını sürdürmektedir.

Abbasiler Dönem'i'nde VIII. yüzyıldan itibaren Bağdat, Mısır ve İslam dünyasının çeşitli bölgelerinde kütüphane sahibi olan çok sayıda âlim yaşamıştır. Tercüme merkezi ve kütüphane işleviyle ön plana çıkan **Beytü'l-Hikme**, Abbasiler'in başkentinin, Bağdat'tan Sâmerrâ'ya taşınmasından sonra araştırma merkezi olma özelliğini kaybetmiş ancak kütüphane fonksiyonunu sürdürmüştür. Sâmerrâ'da **Hizânetü'l-Hikme** adıyla büyük bir kütüphane kurulmuştur.

BİLGİ NOTU

"Kütüphanelerde, genişliğine göre sayıları değişmekle birlikte genellikle görevli olarak müdür durumunda görev yapan **Sâhib**; idârî ve mâlî işleri yürüten **Hâzin**; okuyucuya aradığı kitabı raflarda bulma veya dolaptan alıp mütalâa salonuna getirme görevini yerine getiren **Münâviller;** temizlik hizmetlerini yürüten **Ferrâşlar;** kitapları ciltleyen **Mücellitler;** tercüme ile uğraşan **Mütercimler;** kitapları yazarak çoğaltan **Müstensihler** bulunurdu.

Matbaanın icat edilip İslam dünyasında kullanılışına kadar kitapların ilk nüshaları/kopyaları el ile yazılır ve çoğaltılırdı. Bir metnin nüshasını çıkaran, kopya eden kişiye müstensih, yaptığı işe de istinsah denir. İslam dünyasında istinsahla geçinen kişiler vardı; bunlardan yazısı güzel olanların kazancı yüksek düzeyde olurdu. Kütüphane kadrolarında, ilmî ve yazı sanatındaki maharetiyle kendisini ispatlamış müstensihler görevlendirilirdi. Bunlar kendi kütüphanelerinde bulunan eserlerin çoğaltılmasında olduğu kadar başka yerlerdeki kitapların, kurumlarına kazandırılmasında görev yaparlardı."

İsmail Erünsal, "Kütüphane", DİA. C27, s. 11.

İslam dünyasının en batısındaki Endülüs'te de çok sayıda kütüphane kurulmuştur. Bunların bir kısmı devlete, diğer kısmı da şahıslara aitti. Devlet adamları, Kayrevan, İskenderiye, Şam ve Bağdat gibi ilim merkezlerine kitaptan anlayan memurlar göndererek satın alınacak veya istinsah edilecek kitapları tespit ve temin ediyorlardı. XVI. yüzyılda İslam dünyasındaki herhangi bir özel kütüphanede bulunan ortalama kitap sayısı, aynı dönemde Batı'nın bütün kütüphanelerinde bulunan kitap sayısından çok daha fazlaydı.[30]

Köprülü Kütüphanesi İstanbul'da müstakil olarak açılan ilk kütüphanedir (1661).

İstanbul Süleymaniye Kütüphanesi, bugün yaşayan en büyük el yazması kitap arşividir. Koleksiyonunda yer alan kaynak eserleri bulundurması nedeniyle İslam Kültür ve Medeniyetinin birikimini barındırmakta ve dünya kültür mirasına katkı sunmaktadır.

YORUMLAYALIM

"Abbasi devlet adamlarından edib ve şair olan Feth b. Hâkân hem kendi çalışmalarını sürdürmek ve hem de araştırmacılara yardımcı olabilmek için Sâmerrâ'da Hizânetü'l-Hikme adıyla büyük bir kütüphane kurdurmuştur. Aralarında Harranlı astronomi âlimi Ali b. Yahyâ el-Müneccim'in de bulunduğu dostlarını bu kütüphanenin zenginleştirilmesiyle görevlendirmiştir. Huneyn b. İshak'ın Arapça, Yunanca, Süryanîce ve Farsça olarak yazılmış ve çoğunluğunu tıp kitaplarının oluşturduğu bir kütüphanesi mevcuttu. Devlete ait olanların en ünlüsü, kendisi bir kitap aşığı olan II. Hakem tarafından kurulan saray kütüphanesi idi. O, Kayrevan, İskenderiye, Şam ve Bağdat gibi ilim merkezlerine kitaptan anlayan memurlar gönderiyordu."

İsmail E. Erünsal, Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar, s.38

➔ İslam dünyasında devlet adamı ve özel şahıslarca kurulan kütüphanelerinin kültür ve medeniyete katkılarını araştırarak yorumlayınız.

3.3. Medrese, Mektep ve Üniversiteler

Medreseler: Bir ilim ve eğitim kurumu olan medrese kavramının ders kökünden türetilmîş olması, medresenin ilimle olan ilişkisine işaret eder. Medreseler İslam Kültür ve Medeniyetinin en önemli ve en uzun süre yaşayan eğitim, öğretim ve ilim kurumlarıdır.

Medreseler, Türklerin İslam dünyasına hâkim oldukları dönemin başlangıcında kurulmuştur. Bir eğitim ve öğretim kurumu olarak Nizamülmülk'ün 1065'te Bağdat'ta kurduğu Nizamiye Medresesi, İslam dünyasının diğer medreselerine örneklik teşkil eder.

Medreselerde mantık, belagat, tefsir, hadis, fıkıh, kelam ve tasavvuf, tıp, farmakoloji ve tabiat ilimleri okutulurdu. Derslerde tartışmaları organize etmekle görevli müderrisler bulunur ve müzakereci asistanlar görev yapardı. Nizamiye Medreseleri'nin başmüderrisliğini yapmış olan İmam-ı Gazali'nin İhyau Ulumi'd-Din adlı eserinde yaptığı müfredat çalışması, ilim dallarının tasnifinde belirleyici olmuştur.[31]

30 İsmail E. Erünsal, Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar, s.38.
31 Dücane Cündioğlu, Keşf-i Kadim, s. 15.

Bağdat'taki Nizamiye Medresesi, İslam ülkelerindeki yüksek öğretime ders programını getiren ilk eğitim kurumudur. Mustansıriyye Medresesi, Nizamiye modelinde 1227'de açılmıştır. Medreselerin mimari yapısı genellikle kare planlı olup ortasında bahçe bulunurdu. Derslikler, konferans salonları, teknik birimler, kütüphane, depolar ve ambarları yanında, hastane, yemekhane, hamamlar ve mahzenlerin eklenmesiyle giderek genişleyen bir külliyeye dönüşmüştür.[32]

Anadolu Selçukluları Dönem'i'nde Konya, Kayseri, Sivas, Erzurum başta olmak üzere ülkenin her yerinde medreseler açılmıştır. Fatih Sultan Mehmet'in yaptırdığı Sahn-ı Seman Medresesi ile Kanuni Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği Süleymaniye Medreseleri'nden yetişen ulema, Osmanlı ilim geleneğinde önemli eserler bırakmıştır.

Osmanlı Devleti'nin yıkılışına yakın dönemde Bosna vilayetinde yüz elli civarında hadis ihtisas medresesi bulunmaktaydı. Hindistan'da bulunan Diyobend Medresleri de Kurtuluş Savaşı sırasında Türkiye'ye gönderilen yardımlara öncülük etmiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nde 1925 yılında resmî olarak kapatılan medreseler Balkanlar'da ve Anadolu'da hâlen işlevini sürdürmekte ve araştırmacıların ilgisini çekmektedir.

Rasathaneler: Medreselerin uzmanlık alanlarına ayrılmasıyla birlikte ortaya çıkan birimlerdendir. Astronomik gözlem yapmak için kullanılan özel bina ve evler de rasathane olarak kullanılmıştır. Rasathanelerin maddi ihtiyaçları devlet hazinesi ya da ilmî merak sahibi zenginler tarafından karşılanırdı.

Akademik çalışmaların gerçekleştiği rasathaneler ilk kez İslam coğrafyasında kurulmuştur. Halife El-Memun Dönem'i'nde ilki Bağdat yakınlarındaki Şemmasiye, diğeri de Şam yakınlarındaki Kâsiyûn rasathaneleriyle başlayan gözlem çalışmaları, astronomik gözlemciliğin ilk kez kurumsallaştığını göstermektedir.

Rasathanelerdeki astronomik gözlemlerde yön bulma aleti olarak geliştirilen "usturlab"

Ebu Sa'id Ahmed b. Muhammed es-Siczi 'nin planetaryumu (X. y.y.)

32 Fuat Sezgin, İslamda Bilim ve Teknik, C 2, s. 163-164.

Rasatheneler, müstakil ilmî araştırma kurumları olarak İslam Kültür ve Medeniyetinin dünya ilim mirasına armağanıdır. (Temsili İllüstrasyon)

Rasathanelerin yaygınlaşma sürecinde XIII. yüzyılda kurulan Meraga Rasathanesi'nde astronominin yanında diğer ilim dallarında da çalışmalar yürütülmekteydi. Burada ilk kez inşa edilmîş devasa aletlerle gerçekleştirilen faaliyetlerin etkileri XVI. yüzyıla kadar İslam dünyasında devam etmiştir. Bu dönemde Takiyyudin Muhammed'in İstanbul'da kurduğu Rasathane, teknik bakımdan çağdaşlarından ileriydi. Bu etkileri Avrupa'da XVI. yüzyılın ortalarında başlayan ilmî gelişimde de görebiliriz. Günümüzde **gözlemevî** denilen Rasathaneler, astronomiye ve evrenin yakından tanınmasına katkı sağlamaya devam etmektedir.[33]

Takiyyuddin Rasathanesi (Temsili Minyatür)

Mektep: İslam Kültür ve Medeniyetinde Emeviler ve Abbasiler'den itibaren okuma yazma ve Kur'an öğretilen okullara **küttab** adı verilirdi. Karahanlılar, Selçuklular ve Osmanlılarda **Sıbyan Mektebi** denilmiştir. Osmanlılarda zamanla bu mekteplere **Mahalle Mektebi** ve **Taş Mektep**, hocalarına da **muallim** denilmiştir.

BİLGİ NOTU

Rasathanelerde Güneş, Ay ve bazı gezegenlerin gözlemleri, daimî bir şekilde, bütün bir yıl boyunca her gün yapılıyordu. Bu tür bir gözlem Batı'da ancak XVI. yüzyılda başlamıştır. Gelişmiş bir örnek olarak Merâga Rasathanesi İlhanlı hükümdarlarından Hülâgû Han tarafından bugün İran topraklarının içinde bulunan Merâga şehrinde 1259'da kurularak yönetimi, dönemin ünlü bilgini Nasîrüddin-i Tûsî'ye verilmiştir. Gözlemevî olmasının yanında, astronomi ve matematik dersleri verilen merkezin dört yüz bin cilt eserden oluşan zengin bir kütüphanesi olduğu bilinmektedir. Rasathanedeki çalışmalar vakıf gelirleriyle destekleniyordu. Burada çeşitli gözlemler yapılarak Zîc-i İlhânî oluşturulmuştur. Rasathanede yabancı öğrenciler de eğitim görüyordu. 60 yıl kadar hizmet vermiş olan bu rasathane, daha sonra kurulanlara örnek teşkil etmiştir. XV. yüzyılda Uluğ Bey tarafından kurulan Semerkant Rasathanesi ve III. Murat tarafından 1575 yılında kurdurulan İstanbul Rasathanesi de oldukça ünlüdür. Benî Mûsâ'nın IX. yüzyılda Bağdat yakınında kendi evinde kurdukları rasathane, meşhur astronom ve matematikçi Bettânî'nin kurduğu rasathane (IX. yüzyılın sonu ve X. yüzyılın başları) bunlardan bazılarıdır.

33 Salim Aydüz, "Kandilli Rasathanesi", DİA., C 24, s. 301-303

Abbasilerde mektep, **mekteb-i felsefe** gibi belli bir branşı ifade etmek amacıyla da kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde XIX. yüzyıldan itibaren mektep kavramı bugünkü okul karşılığında yaygın olarak kullanılmaya başlandı. Kurumsal anlamda XVIII. yüzyıl ıslahat hareketleri sürecinde teknik bilgi ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulmuş, mesleki ve teknik ortaöğretim ile yüksek öğretim düzeyinde ilim üreten eğitim ve öğretim kurumları olmuştur.

Günümüzdeki İstanbul Teknik Üniversitesi ve Deniz Harp Okulu'nun temelleri olan **Mühendishane-i Bahr-i Hümayun**, Osmanlı Devleti'nde 1775'te Batılı tarzda kurulan ilk mekteptir. XIX. yüzyılda ilimde ıslahat hareketi olarak çok sayıda mektep açılmıştır. **Mekteb-i Tıbbiyye** (Tıp Fakültesi), **Mekteb-i Mülkiye** (Siyasal Bilgiler Fakültesi), **Sanayi-i Nefise Mektebi** (Güzel Sanatlar Fakültesi), **Daru'l-Fünun-u Aliye** (Fen ve Edebiyat Fakültesi) ve **Dârulmuallimîn** (öğretmen mektebi) bunlardandır.

Üniversiteler: İslam Kültür ve Medeniyetinin yüzyıllar içerisinde kurumsal yapısının gelişip değişmesine bağlı olarak ilim kurumları da kendilerini yenilemiştir. Bu güncelleme hem karşılaşılan diğer kültür ve medeniyetlerle etkileşimden hem de toplumun ihtiyaçlarından kaynaklanan bir süreç olarak değerlendirilmektedir. İslam dünyasında Medreseler, yüksek eğitim ve öğretim veren kurumlar olarak işlevini sürdürmüştür.

Külliye, İslam dünyasında çok işlevli yapı kompleksi olarak ilim kurumları ekseninde ortaya çıkmış ve gelişmiştir. (Beyazid Cami ve Külliyesi)

Endülüs'te Kurtuba şehri üniversitesini kurarak ilim talebelerinin doğuya yolculuk yapma ihtiyacını azaltmıştır. İspanya'da özellikle tıp okulları ve hastaneler oldukça gelişmiştir. Mesela Müslümanların sahip oldukları tıp bilgisinin Batı'ya aktarıldığı önemli merkezlerin başında Salerno Tıp Okulu gelmektedir.

Araştırma ve gözlem, ilim kapısının iki anahtarıdır. İslam Kültür ve Medeniyeti, günümüzde özgün üretimi gerçekleştirecek potansiyeli barındırmaktadır. Fotograf: İstanbul Üniversitesi giriş kapısı.

Başta İtalya, İspanya ve Fransa'da olmak üzere kurulan üniversitelerde Müslümanların elde ettikleri bilgi birikimini tercüme faaliyetiyle aktarma yoluna gidilmiştir. İbn Sina'nın öğretileri üzerine kurulan Bologna Üniversitesi, Napoli Üniversitesi, Tübingen, Oxford ve Cambridge Üniversiteleri, antik Yunan kültürü de dahil olmak üzere felsefe, tıp ve diğer ilimlerde Arapçadan Avrupa dillerine tercüme hareketinin merkezleri olmuşlardır.[34]

Fatımilerden günümüze kadar devam eden Mısır'daki Camiatu'l-Ezher ile İstanbul'un fethinden sonra inşa edilen **Sahn-ı Seman Medreseleri**'nin devamı olan İstanbul Üniversitesi gibi kurumlar, beş yüzyılı aşkın süre yaşayan dünyadaki sayılı ve saygın ilim kuruluşlarındandır. İslam Kültür ve Medeniyetinde hayatın içinde bir ilim faaliyeti sunan **külliye** modeli, Müslümanların ilim faaliyetleri için çağlar boyunca teori-pratik birlikteliğiyle başarısını sürdürmüştür.

Üniversiteler dışında farklı sivil toplum kuruluşları, bilimsel araştırma enstitüleri ve müzeler, İslam dünyasında ilmî faaliyetlerin yürütüldüğü kurumlar olarak işlev görmektedir. Topkapı Sarayı'nın bahçesi içerisindeki **Has Ahırlar** olarak bilinen bölümde 2008 yılında kurulan **İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi** bir model olarak daha önce Prof. Dr. Fuat Sezgin tarafından Frankfurt'ta kurulan müzenin bir benzeridir. Aynı zamanda İslam bilim tarihi çalışmalarının yapıldığı vakıf çatısı altında dünya çapında bilim adamlarınca önemli atölye çalışmaları yürütülmekte olup kaynak eserlerde çizimleri verilen dönemlerinin özgün icatları olan aletler, birebir aslına uygun şekilde yeniden imal edilmekte ve sergilenmektedir .

34 bk. Muhittin Macit "Tercüme Hareketleri" TDV Ansiklopedisi, C.40, s.498-504

BİLGİ NOTU

Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı ve İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi

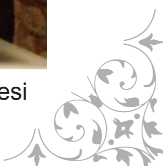
Mayıs 2008'de T.C. Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından açılan Müze, İstanbul´un en güzel mekânlarından biri olan Gülhane Parkı´nda, eski saray duvarlarının Has Ahırlar kısmında yerleşmiş olarak bulunmaktadır. Tarihî binanın girişi önünde ziyaretçileri İslam coğrafyasının bilim tarihi açısından en anlamlı çalışmalarından birine dayanarak yapılan bir yerküre karşılamaktadır. Bu müzede Halife el-Memun´un (hilafeti: 198-218 H./ 813-833 M.) emri üzerine küresel tasarım ile hazırlanan dünya haritası, dönemin İslam kültür çevresinin bilim tarihindeki en seçkin çalışmaları, bilgi panoları ve animasyonlar aracılığıyla metinsel biçimde açıklanmaktadır.

Müze, İslam'ın insanlığın evrensel bilim mirasına katkılarını göz ardı eden Rönesans mitinin ötesinde bilim ve teknolojinin tarihi boyutlarını gözler önüne sermektedir.

Müze, Profesör Sezgin'in çalışmaları sayesinde İstanbul, Doğu ve Batı kültürlerinin bilimsel mirasları arasındaki derin tarihi bağları açığa çıkaran önemli bir köprü özelliği taşımaktadır.

Prof. Dr. Fuat Sezgin İslam Bilim Tarihi Araştırmaları Vakfı ve İstanbul İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

A Aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

1. İslam Kültür ve Medeniyeti'nde bilginin ana kaynağını açıklayınız.
2. İslam Kültür ve Medeniyeti'nde gelişen ilim kurumları hakkında bilgi veriniz.
3. Müslümanların ilim dünyasına metotolojik katkısını açıklayınız.
4. İslam Kültür ve Medeniyeti'nde yaşanan "Tercüme Hareketi'nin" önemini açıklayınız

B Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplandırınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi Hz. Peygamber'in (s.a.v.) vahiy başkâtibidir?

A) Übey b. Ka'b (r.a.)
B) Osman b. Affan (r.a.)
C) Ebu Hüreyre (r.a.)
D) Zeyd b. Sabit (r.a.)
E) Hz. Ali (r.a.)

2. Aşağıdakilerden hangisi İslam Kültür ve Medeniyeti'nde ortaya çıkan ilim merkezlerinden biri **değildir?**

A)Bağdat B) Tübingen C) Merağa D) Kurtuba E) Cündîşâpûr

3. Aşağıdakilerden hangisi Bağdat'ta Moğol işgali sonucunda tahrip görmüştür?

A) Medrese B) Suffe C) Kütüphane D) Kervansaray E) Kümbet

4. "Allah size, emanetleri mutlaka ehline vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder…" (Nisa suresi, 58) ayetinde hangi presibe doğrudan vurgu yapılmıştır?

A) İlmî birikimin kaybolmadan korunmasını sağlamak
B) Önceki medeniyetlerin bilgi birikimini tekrarlamak
C) İlimlerin her yönden gelişmesini sağlamak
D) Yeni ilim dalları oluşturmak
E) İlimlerin yeryüzündeki coğrafi yayılımını öğrenmek

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

C Aşağıda verilen ifadelerin doğru olanını (D), yanlış olanını (Y) harfleri ile işaretleyiniz.

1. [....] İslam ilmî faaliyetleri, evrensel özelliklidir.

2. [....] İslam Kültür ve Medeniyeti'nde ilim, İspanya, İtalya ve Türkiye üzerinden Batı'ya aktarılmıştır.

3. [....] İslam Kültür ve Medeniyetinin yüzyıllar içerisinde kurumsal yapısının gelişip değişmesine bağlı olarak ilim kurumları kendilerini güncelleyememiştir.

4. [....] Siyer ve megazi kaynakları hadis ilmînin doğuşunda etkili olmuştur.

D Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri parantez içindeki uygun kelimelerle doldurunuz.

(İhya-u Ulumi'd-Din - Üniversite - Tercüme faaliyeti - Suffe - Abbasiler - Sahn-ı Seman)

1. .... Halife Harun Reşid ve oğlu Me'mun Dönemlerinde .... ile bilgi aktarımında son derecede başarılı oldular.

2. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) kurduğu ...., İslamın ilim tedrisi için kurulan ilk .... olarak kabul edilmektedir.

3. İmam-ı Gazali'nin, ... adlı eserinde ortaya koyduğu müfredat çalışması, gelecek yüzyıllarda İslam Kültür ve Medeniyeti'nde ilim dallarının konumlandırılmasında belirleyici olmuştur.

Bu Üniteden Neler Öğrendim?

....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

5. ÜNİTE

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE SANAT

KONULAR

1. Sanat ve Sanatın Kapsamı
2. İslam Kültür ve Medeniyeti'nde Sanat Anlayışı
3. Dil ve Edebiyat
4. Mimari
5. Güzel Sanatlar
6. Musiki

TEMEL KAVRAMLAR

- Kur'an
- Sanat
- Edebiyat
- Mescit
- Musiki

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İslam sanatlarının neler olduğunu tespit ediniz.
2. Kur'an-ı Kerim üzerinde uygulanan İslam sanatları hangileridir?
3. Yaşadığınız bölgedeki İslam mimarisine ait eserler hakkında araştırma yapınız.
4. Sanat kavramı ve sanatın insan hayatındaki etkileri hakkında düşüncelerinizi belirtiniz.

1. SANAT VE SANATIN KAPSAMI

Arapçada san' kelimesi "yapmak, etmek", sana' kelimesi "işinde mahir olmak", san'at ise "yapılan iş, meslek" anlamına gelir. Sanat; duygu, düşünce, örf-âdet, inanış ve tasavvurları, çeşitli malzeme, araç, teknik ve yöntemleri kullanarak gören ve işitenlerde hayranlık uyandıracak bir ahenkle ortaya koymaktır. Sanat kelimesi, önceleri sadece mimarlık, heykel ve resim gibi görsel sanatlar için kullanılmış; daha sonra şiir, edebiyat, müzik, süsleme ve sahne sanatları da sanat kapsamı içine alınmıştır. Bir sanatı icra etmek için gerekli bilgi, yetenek ve hünere sahip olan kimseye sanatkâr veya usta denir.[1]

Kapaklı mermer kâse, Abbasi Dönem'i, 9.yy. (TİEM 2444)

Estetik; hayatın içinde, tabiatta ve sanatta görülen güzelliklerin bilimidir. Estetiğin konusu, güzelliktir. İnsan, yaşadığı âlemde güzelliği arar. Bu arayışı onun içine yerleştiren ise Allah'tır (c.c). Allah (c.c), kainatı da insandaki bu arayışa cevap verecek ve onun güzellik duygusuna hitap edecek mükemmellikte yaratmıştır. Kur'an'da geçen "hüsn, tayyib, zinet, cemil, ni'me, sürur" kavramları sanatla ilgilidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) ***"Allah güzeldir, güzeli sever.[2]"*** hadisi, Müslüman sanatçıları estetik duyarlılığa teşvik eder.

Mehmed Şefik Bey'in 1876'da Kubbe-i Sahra'daki çini üzerine yazdığı Yasin suresinden celi sülüs kuşak, KUDÜS.

Allah'ın (c.c) sanat ve estetikle ilişkilendirilebilecek en güzel isimleri şunlardır:

* Bedi' (Eşi, örneği ve modeli olmadan, sanatkârane yaratan)

* Bâri (Düzelten, şekil veren, iyi eden, güzel yapan)

* Musavvir (Şekil /suret veren, şekilleri güzelleştiren)

* Latif (İncelik gösteren, sezilmez yollardan nimetler veren, en ince işlerin içlerini bilen)

---

1 Turan Koç, "Sanat," DIA, C 36, s. 90; Yılmaz Can, Recep Gün, İslam Sanatına Giriş, s. 5; Muhittin Serin, "Sanat," s. 3-6.
2 Müslim, İman 147; İbn Mace, Dua 10.

2. İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ'NDE SANAT ANLAYIŞI

İnsanın hayatını anlamlandırıp düzenleyen din, mensuplarının sanat anlayışını da etkiler. Toplumların maddi-manevi kültür faaliyetlerine biçim ve yön verir. Nitekim Müslüman toplumların sanatında da İslam'ın izleri görülür.

"Anladım işi, sanat Allah'ı (c.c) aramakmış.
Marifet bu, gerisi yalnız çelik çomakmış."

Necip Fazıl Kısakürek, Çile, s.39.

İslam'a göre sanat, fıtri bir olgudur. Yaratıcının rızasına ulaştıran uğraşlardan biridir.[3] İslam'da sanat, ilahi hakikati arama faaliyeti ve ona ulaşmak için bir vasıtadır. Müslüman sanatçı, güzelliği yarattığına değil; keşfettiğine inanır. Ona göre meydana getirilen eserler, Allah'ın (c.c) Cemal sıfatının birer tecellisidir. Allah'ın (c.c) isim ve sıfatlarının tecellileri, usta birinin birer sanat eseri olarak dokunulabilir, duyulabilir ve görülebilir hâle gelir. Sanatçı da buna vesile olan kişidir. Müslüman sanatçı: "Ben göçüp gittikten sonra beni rahmetle ansınlar." şuuruyla eserinin bir sadaka-i câriye olmasını ister.

Kıblenüma (Bulunulan yere göre özel işareti olan ve kıbleyi gösteren pusula), Osmanlı Dönem'i, 1738 (TİEM 157)

İslam sanatlarının ilham kaynağı, hayat ve kainattır. Örneğin tezhip sanatında Kur'an-ı Kerim ve dinî eserler, çiçek motifleriyle süslenir. Kuş gibi hayvanların figürleri ise diğer eserlerin süslemelerinde kullanılır. İlhamın, somut bir eser olarak ortaya çıkış biçimini, sınırlarını ve kurallarını ise Kur'an-ı Kerim'deki esaslar belirler.

Kur'an esaslarına göre şekillenen İslam sanatının özellikleri şunlardır:

İslam sanatının dünya görüşü tevhittir: İslam'ın özündeki tevhid ilkesi, Müslüman toplumların sanatlarına birlik kazandırır. Sanatı, evrensel hakikatin dili hâline getirir. Aynı hakikatten beslenen bu ortak sanat anlayışına göre en büyük sanatkâr Allah'tır (c.c). O, evreni kusursuz bir denge üzere insanı da en mükemmel şekilde yaratmıştır.[4] Hiçbir şekil ya da suret kalıcı değildir; sadece Allah (c.c) daim ve bâkidir. Bu anlayıştaki İslam sanatı, insanların Allah'a (c.c) ait olduklarını duygusunu somutlaştırır.

Kur'an-ı Kerim, Osmanlı Dönem'i 1494, Şeyh Hamdullah (TİEM 402)

İslam sanatı işlevseldir: İslam sanatı, toplumun maddi ve manevi ihtiyaçlarının karşılanmasını amaçlar. İşlevsellikten ödün vermez. İslam sanatında estetik zevk ile işlev birbirini tamamlar. Amaçsız ve sadece zevk için eser ortaya koyma anlayışının İslam sanatında yeri yoktur.

3 Yılmaz Can, Recep Gün, İslam Sanatına Giriş, s. 22-23; Turan Koç, İslam Estetiği, s. 25.
4 bk. Tin suresi, 4. ayet.

İslam sanatında tekâmül esastır: İslam sanatında, tekâmül etme yani en iyiye ve güzele ulaşma çabası esastır. Müslüman sanatçılar, yerleşmiş sanat geleneğini bozup yenisini yapmak yerine kendilerinden önceki birikimi geliştirmeye çalışırlar. Bu birikimin oluşturduğu sanatsal yapıya, geçmişle uyumlu ancak özgün bir parça eklemek gayretiyle eserlerini verirler.

İslam sanatının bir ahlak anlayışı vardır: Sanatın asıl sahibi Allah'tır (c.c). Sanatçı, zaten yaratılmış olanı tasvir ettiğini ve kendisinin sanat adına bir elçi olduğunu bilir. Bu bilince sahip Müslüman sanatkâr, kibirden uzaktır ve tevazu sahibidir. Allah'ın (c.c) kendisine verdiği ilham ve kabiliyet için şükreder. Yeteneğini, zekâsını, duygularını kullanarak üretmeye ve ruhen olgunlaşmaya çalışır.

İslam sanatında soyutlama (üsluplaştırma) esastır: Kur'an'-ı Kerim'de tasvirle ilgili açık bir yasak bulunmaz. Hadislerde ise tasvir (resim, heykel) hoş görülmemiştir. Müslüman sanatkâr, tevhid hususundaki duyarlılığından dolayı tabiatı olduğu gibi kopyalamaz, gerçeğine birebir uygun tasvir etmez. Tabiatta gördüklerini, soyutlama yoluyla gerçek hâlinden uzaklaştırır. Sonra kendi üslubunu katarak onları şematik birer desen/motif hâline getirir. Buna üsluplaştırma denir. Soyutlamanın farklı teknikleri ve sanatçıların ise kendilerine özgü üslupları vardır. Örneğin minyatür sanatında derinlik, perspektif, ışık ve gölge yoktur. Bu sayede gerçek bir manzara, olay ya da varlığın tasviri soyutlanır. Renklerin gerçeğinden daha parlak ve canlı olması en önemli özelliklerindendir.

Lalenin stilize edilmiş formu.

İslam dini, Müslümanları sanatla ilgilenmeye teşvik eder. Dünyadaki sanat eserlerinin görülmesini, bunlardan ibret ve ilham alınmasını ister.[5] Diğer medeniyetlerin sanat eserlerini insanlığın ortak mirası olarak değerlendirir. Bu eserler, tevhit inancına aykırı olmadığı sürece koruma altındadır.

Delail-i Hayrat, Osmanlı Dönem'i, 1770 (TİEM 1441)

3. DİL VE EDEBİYAT

Kur'an'ın indirildiği dönemde edebiyat gelişmişti. Şiire ve hitabete önem verilirdi. Şairler, toplumda yüksek bir mevkiye sahipti. Şiir yarışmalarında birinci gelenlere mükâfat verilir, şiirleri Kâbe duvarlarına asılırdı. Kâbe'ye asılan şiirlerin en ünlüleri, "mu'allaka-i seb'a"dır.[6]

Müslümanların hayatlarını Kur'an ve hadislere göre tanzim etme gayreti, onları Kur'an dili olan Arapçayı öğrenmeye yöneltmiştir. Kur'an'ın bir dil ve edebiyat mucizesi olması, İslam Medeniyetinde dil bilim çalışmalarının ve edebiyatın gelişmesini sağlamıştır. Kur'an'ın mesajının edebî özelikleri, söz sanatlarına yön vermiş, dilde estetik duyarlılığın gelişmesine katkıda bulunmuştur.[7]

---

5 bk. Rum suresi 42. ayet. İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyet Tarihi, s. 191.
6 Mustafa Yıldırım, İslam Sanatı ve Estetiğinin Temelleri, s. 62.
7 Turan Koç, İslam Estetiği, s. 62-63.

BİLGİ NOTU

İslam edebiyatının ürünleri tevhid, münacat, esmaü'l-hüsna, kısas-ı enbiya, na't, siretü'n-nebi, mevlid, hadis-i erbain, Muhammediye, miraciye, şemail, hilye, ramazaniyye, ıydiyye, maktel, mersiye, meal, tefsir, akaidname, ilahi, nefes, sohbetname, pendname, devriye, şathiye, tasavvufi ve hikemî mesneviler, aşk mesnevileri, erkanname, menakıbname, velayetname, tasavvuf eserleri ve fıkhi konulardır.

İlimlerin tedvin ve tasnifiyle birlikte dil ile edebiyat ilimleri de lügat, sarf, nahiv ve belagat gibi dallara ayrılmış; her biri ilim olarak okutulmuş; bu alanlarda eserler verilmiştir. Medreselerdeki ilimler hiyerarşisinde, dil bilimleri en başta gelmiştir. Çünkü diğer ilimlerdeki gelişmeler, ancak dil ile birlikte gerçekleşebilir.

İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren Müslüman toplumlar, dünya kültür ve medeniyetindeki dil ve edebiyat çalışmalarına önemli katkılarda bulunmuşlardır. İslam dünyasında hem tercüme hem de telif eserlerde önemli birikim oluşmuştur. Tercüme eserler için yabancı dil eğitimine de önem verilmiştir.

Edebiyat; bir toplumun hissiyatını, inançlarını, irfanını, bilgilerini, algılarını, kavrayışını ve estetik dünyasını yansıtan ayna gibidir.[8] İslam Medeniyetinin oluşmasında, İslamî kaynaklardan beslenen yerel edebî türlerin yanında divan edebiyatı ve dinî-tasavvufi halk edebiyatı gibi günümüze kadar gelen köklü edebiyat gelenekleri de etkili olmuştur.

İslam'ı kabul eden topluluklar, İslamiyet etkisinde gelişen edebiyata kendi kültürel unsurlarını ve edebî geleneklerini de dâhil ederek katkıda bulunmuşlardır. Arap, İran ve Türk edebiyatları İslam Kültür ve Medeniyeti bünyesindeki edebiyatın ana kollarıdır. Bunlardan başka Kürt, Hint ve Endülüs gibi İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşayan toplumlar da bu edebiyata önemli katkılar yapmışlardır.

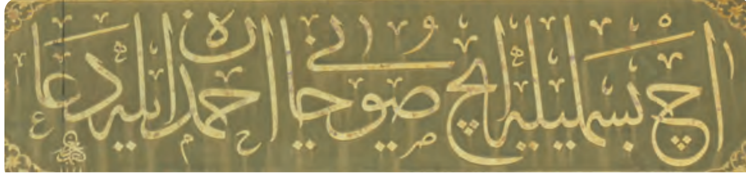

İstanbul 15 Temmuz Şehitler Köprüsü Anadolu Yakası Maşaallah Kitabesi

İslamiyet etkisinde gelişen Türk edebiyatı, Karahanlılar devrinde Yusuf Has Hacip'in kaleme aldığı Kutadgu Bilig adlı eser ile başlamıştır. Selçuklular Dönem'i'nde gelişmeye devam etmiş, Osmanlılar Dönem'i'nde ise klasikleşerek İslam Medeniyetinin önemli bir unsuru hâline gelmiştir.[9]

İslam kültüründe edebiyatın konu yelpazesi geniştir. Hem dinî-tasavvufi hem de kişisel ve toplumsal hayatın içinden konular işlenmiştir. İbret verici ve öğretici manzum hikâyeler, siyerler, peygamber ve sahabe kıssaları, seyahatnameler (gezi yazıları), siyasetnameler (idarecilikle ilgili tavsiyeler), tezkireler (şair biyografileri), vakayinameler (tarihî olay kayıtları) ve kahramanlığı işleyen fetihname, gazavatname, hamzaname, battalname, cenkname ve fütüvvetnameler bunların en yaygın olanlarıdır.[10]

8 M. Orhan Okay, "Edebiyat," DIA, C 10, s. 395-397.
9 Bilal Kemikli, Türk İslam Edebiyatı Giriş, s. 17-19.
10 Bilal Kemikli, Türk İslam Edebiyatı Giriş, s. 107.

ARAŞTIRALIM

Tarih düşürme, edebî sanatlara bir örnektir. Bu sanatta "Arap alfabesindeki her harfin bir rakama karşılık gelmesi" özelliğinden yani ebced hesabından istifade edilir. Harflerin rakamsal değerleri hesaplandığında herhangi bir hadisenin meydana geldiği tarihi verecek bir kelime, cümle, mısra veya beyit söylemeye Tarih düşürme denir. Sultan III. Ahmet Çeşmesi'nin kitabesindeki dize, tarih düşürmeye örnek verilebilir. Kitabedeki "Aç besmeleyle iç suyu, Han Ahmed'e eyle dua" dizesinin ebced değeri, hicri 1144'tür, yani bu çeşmenin halkın istifadesine sunulduğu senedir.

İsmail Yakıt, Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme, s. 42-43, 62.

➔ Tarih düşürme sanatının uygulandığı eserler hakkında araştırma yapıp bulduğunuz örnekleri sınıfta paylaşınız.

İslamiyet etkisinde gelişen edebiyatta "şiir", bir tür olmanın dışında önemli bir misyona sahiptir. Şiir, Allah'ın (c.c) varlığını ve birliğini ilan etmeye, O'nu övmeye yarayan bir araçtır. Müslüman şair, hikmete taliptir ve şiir vasıtasıyla onu açığa vurur. Bu yüzden İslam kültüründe şiir, marifete ulaşmanın en iyi vasıtalarından biridir. Müslüman şairler, özelde mensubu oldukları milletin, genelde ise ümmetin sözcüsü, savunucusu ve yol göstericisi olmuşlardır. Yunus Emre, Mevlana, Fuzulî, Bâki, Şeyh Gâlib, Mehmet Akif ve Necip Fazıl gibi şairlerimiz, millî ve dinî duyarlılıklarımızı dile getirmişlerdir.[11]

Fânî ömür biter, bir uzun sonbahâr olur.
Yaprak, çiçek ve kuş dağılır, târümâr olur.
Mevsim boyunca kendini hissettirir vedâ;
Artık bu dağdağayla uğuldar deniz ve dağ.

Yahya Kemal Beyatlı, Kendi Gökkubbemiz, s. 85.

İslam'ın temel ilkelerine dayanarak nefsi arındırma, ahlakı güzelleştirme ve bu yolla Allah'a (c.c) ulaşma düşüncesine tasavvuf denir. X. yüzyıldan sonra tekkeler çevresinde gelişen tasavvuf düşüncesi, dinî-tasavvufi halk edebiyatının doğmasına vesile olmuştur. İslam'ın kökleşip yayılmasında büyük etkisi olan bu edebiyat kolunda remizler yani simgeler kullanılır; bunların her biriyle ilahi aşkla ilgili kavramlar kast edilir.[12]

İslamî edebiyatın kollarından biri de divan şiiridir. Divan şiirinin ana teması, aşktır. Şiirin kulağa hitap etmesine yani musikiye önem verilir. Edebî sanatların ayrı bir yeri vardır. Soyut bir şiir olduğu için şair duygu ve düşüncelerini sembollerle dile getirir.[13]

ARAŞTIRALIM

İslam edebiyatına katkıda bulunan milletlere ait önemli eserleri tespit ediniz.

11 Turan Koç, İslam Estetiği, s. 182-183.
12 Mahmud Erol Kılıç, Sufi ve Şiir, s. 149, 152, 184.
13 bk. H. İbrahim Şener, Alim Yıldız, Türk İslam Edebiyatı, s. 278, 279.

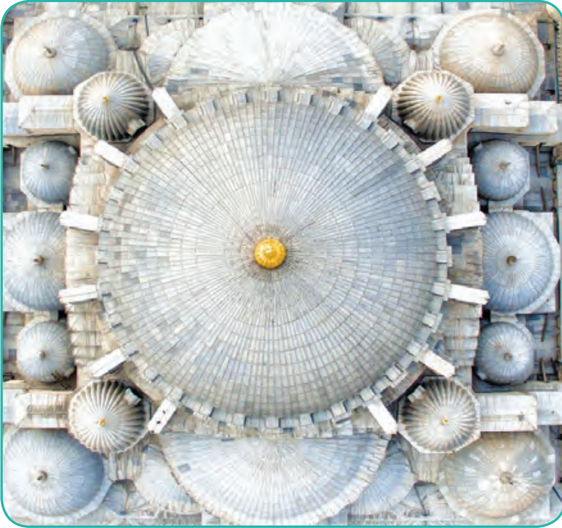
4. MİMARİ

İslam Medeniyetinin en güçlü sanat dallarından biri mimaridir. Dinî, askerî ve sosyal kurumlar, İslam beldelerinin en ücra köşelerine kadar ortak bir medeniyetin temsilcileri olarak dağılmıştır. Namazın cemaatle kılınması tavsiyesi camiyi, bedensel temizlik vecibesi hamamı, yolcuya hizmet ilkesi han ve kervansarayı, İslam'ın ilme verdiği değer medreseyi, nefis terbiyesi tekkeyi doğurmuştur.

Türklerin Anadolu'da inşa ettikleri ilk cami olan Menucehr Camii, KARS

İslam mimarisi, tevhit ilkesi çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ilkeye göre hayatın her yönünü bütünleştiren bir birlik anlayışı benimsenir. Manevi değerler ile maddi ihtiyaçları birleştirmek hedeflenir.

Süleymaniye Camii'nin mimarisindeki muhteşem ahenk, İSTANBUL

İslam mimarisi, temasta bulunduğu kültürlerin mimarisinden etkilenmiştir. Müslümanlar, fetihler sonucu karşılaştıkları uygarlıkların mimarisinden yararlanmakta sakınca görmemiştir. Farklı İslam toplumlarından her biri, her hanedan hatta her sanatçı kendi mimari anlayışına göre İslam mimarisine renk katmıştır. Bu yönüyle İslam mimarisi sadece Arapların değil bütün Müslümanların hatta insanlığın ortak ürünü olmuştur.

İslam mimarisi gerçekçidir; toplumun fiziksel ve sosyal ihtiyaçlarını göz ardı etmez. Müslümanlar mimari eserlerini sadece zevk ve estetik için değil, mutlaka bir ihtiyacı gözeterek yapmışlardır.[14] Örneğin bir caminin, çeşmenin veya köprünün estetik değeri olmakla beraber aslolan işlevidir.

BİLGİ NOTU

"Mescid-i Nebi, temelleri taşla yapıldıktan sonra etrafı bir insan boyu yükseklikte kerpiç duvarlarla çevrilmiş kare bir alandan ibaretti. Sonradan, Kudüs yönündeki kuzey duvarının iç tarafına hurma direkleri ve yapraklarından basit bir gölgelik yapıldı. Doğu duvarına ise Hz. Peygamber (s.a.v) ve ailesinin kalacağı odalar eklendi. Bu odaların kapıları doğrudan mescide açılarak kapılara kıldan örülmüş kalın dokumalar asıldı.

Mescid-i Nebi 'nin mihrap duvarının karşı tarafında, fakir Müslümanların barındığı ve Ashabu's-Suffe'nin eğitim-öğretim gördüğü, tek sıradan oluşan aynı tarzda ikinci bir gölgelik mevcuttu."

Yılmaz Can, Recep Gün, İslam Sanatına Giriş, s. 43, 45.

14 İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyet Tarihi, s. 201-202; Turan Koç, İslam Estetiği, s. 169.

İslam mimarisi dinî, sivil ve askerî mimari olmak üzere üçe ayrılır.

Dinî Mimari: İslam inancına göre yeryüzünde ibadet amacıyla yapılan ilk mimari yapı Kâbe'dir. İslam mimarisinin tam anlamıyla ilk örneğini ise Mescid-i Nebi teşkil eder.

Üsküdar Yeni Valide Camii sebil ve çeşmesi, İSTANBUL.

Dinî mimariye ait eserler cami, mescit, minare, türbe, tekke ve zaviyelerdir. Yeryüzünün her tarafına yayılan bu eserler, İslam Medeniyetinin sembolleridir.

İslam mimarisinin en önemli ve güzel eserleri, Allah'ın (c.c) evi kabul edilen mescid ve camilerdir. Camiler, İslam'daki tevhit inancının hayata geçtiği mekânlardır. Camiler farklı niteliklerine göre isimlendirilmiştir. Fethedilen beldelerde açılan veya kurulan ilk camiye fethin hatırası olarak fetih camii; şehirdeki merkezî camiye ulu cami veya cami-i kebir; Osmanlı sultanlarının inşa ettirdikleri camilere selatin camii denilmiştir. Yol boylarında, daha çok bir çeşme başında, yolcuların gelip geçerken namaz kılmaları için yapılan üstü açık mescitler de namazgâh olarak isimlendirilmiştir.[15]

Müslümanlar, ibadethanelerini kendi meskenlerinden üstün tutmuşlardır. Mimari ve tezyinat bakımından evlerinden daha özenli inşa etmişlerdir. Konya Köşkü ve Konya Alaeddin Camii bu yaklaşımın örneklerindendir. Anadolu Selçuklu sultanları Allah'ın (c.c) evini tepenin en üstüne dayanıklı taş malzemeyle yaparken kendi evlerini zemine ve toprak malzemeden yapmışlardır. Bu durum, "Allah (c.c) ebedîdir, O'nun anıldığı yer de ebedî olmalıdır; biz ise fani varlıklarız, topraktan geldik, toprağa gideceğiz." anlayışının yansımasıdır.[16]

Camiler, Müslümanlar tarafından her türlü hürmete ve korumaya layık mekânlar olarak görülmüştür. Süleymaniye Camisi'nin kubbesini isten korumak için is odası inşa edilmesi, Sultanahmet Camisi'nin giriş kapılarına mabede saygısızlık sayıldığı için binek hayvanın sırtında girilmemesi amacıyla zincirler asılması bunlar arasındadır.

Bursa Ulu Camii Şadırvanı'nda çağıldayan suyun sesi, müezzinlerin lahuti sesiyle birleşir ve müminler huşu içerisinde ibadetlerini yerine getirir.

15 İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyet Tarihi, s. 207-208.
16 Mustafa Yıldırım, İslam Sanatı ve Estetiğinin Temelleri, s. 28.

İslam mescidleri, Mescid-i Nebi esas alınarak çeşitli unsurlarla geliştirilmiştir. Yöresel ve estetik yaklaşım farklılıkları olsa bile cami mimarisinde avlu, şadırvan, mihrab, minber, vaaz kürsüsü, minare ve mahfil ortak unsurlar hâline gelmiştir.

Minare, cami mimarisinin dikkat çeken bir unsurudur. Minare, Müslümanlara ibadet vakitlerini hatırlatmak amacıyla inşa edilmiştir. İlk minare Fustat'taki Amr ibn Âs Camisi'nde uygulanmıştır. İstanbul'da minarelerin en güzel örnekleri yer almaktadır.[17]

Sultanahmet Camii kapısındaki zincir, İSTANBUL

Yazılı olmayan Osmanlı geleneğinde, birden fazla minare ve şerefe sadece sultanlar ve sultan anneleri tarafından yaptırılan selatin camilerine mahsustu. İlginç bir özellik olarak da bazı selatin camilerindeki şerefe sayısı, camiyi yaptıran hükümdarın kaçıncı padişah olduğunu gösterir. Mesela Süleymaniye Camii'nde 10 şerefe, Sultan Ahmet Camii'nde 14 şerefe bulunur.

Türbeler, İslam coğrafyasında önemli kişilerin mezarlarının üzerinde inşa edilmiştir. Buhara'da Samanoğlu İsmail Türbesi, Merv'de Sultan Sencer Türbesi, Semerkant'ta Timur Türbesi, Hindistan'da Tac Mahal, Bursa'da Yeşil Türbe ve İstanbul'daki Eyüp Sultan Türbesi, türbe mimarisinin en güzel örneklerindendir. Asya, Afrika, Balkanlar gibi İslam coğrafyasında yer alan tekke ve zaviyeler de dinî mimari kapsamındadır.

Sivil Mimari: İslam Medeniyetinde sivil mimari geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Ev, medrese, sıbyan mektebi, kütüphane, darüşşifa, tabhane, hamam, imaret, çeşme, kervansaray, köprü ve külliye sivil mimari unsurlarıdır.

BİLGİ NOTU

Üsküdar Yeni Valide Camii'nden bir kuş sarayı, İSTANBUL.

"Mimari bir unsur olan kuş evlerinin İslam Medeniyetindeki yeri çok anlamlıdır. Türk mimarisinin adeta minyatür örnekleri olan kuş evleri, eklendikleri binanın tarihî bir parçası hâline gelmiştir. Kuş evi bulunmayan binaların çoğunda çatı aralığına açılmış kovuklar da bir tür kuş evi vazifesi görmüştür."

Mehmet Aycı, Kuşlara Ev Yapmak, s. 29.

FARK EDELİM

"Cami avlusunun genellikle ortasında abdest almak için şadırvan vardır. Avludan caminin haremine cümle kapısından girilir. Caminin ana ibadet yerine harem denir. Haremin kıble kısmında kıbleyi göstermek için mihrab yer alır. Mescid-i Nebi'den Medine Dönem'ine kadar günümüzdekine benzer formda bir mihrab mevcut değildi. İslam tarihinde ilk defa Kayravan Sidi Ukba Camii'nde yarım daire şeklinde görülen mihrap formu, kendinden sonrakilere örneklik etmiştir."

İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyet Tarihi, s. 209.

17 Filiz Gündüz, "Minare," DIA, C 30, s. 98; İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyet Tarihi, s. 213.

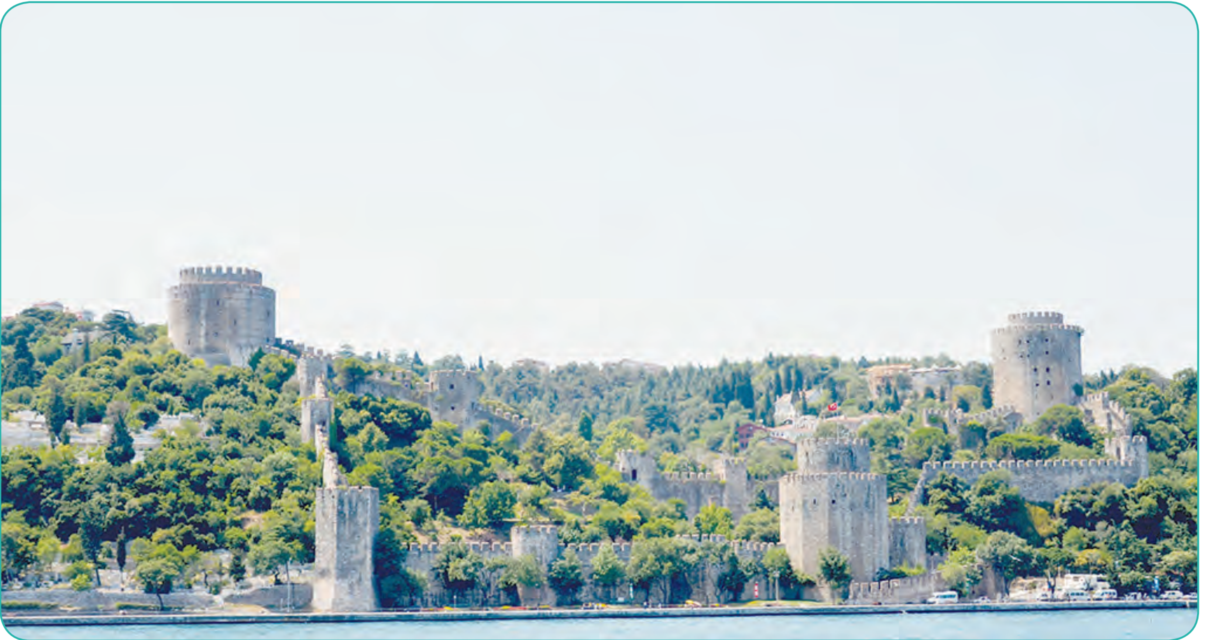
Sivil mimarinin en önemli unsuru evdir. Harem ve selamlık olmak üzere iki bölümden meydana gelir. Avlu, evi dış dünyaya karşı muhafaza eder. Evler tahta yahut kerpiç gibi kısa ömürlü malzemelerden inşa edilir. Evin bahçesi cennetteki sükunu hatırlatan bir güzellik köşesidir. Ev basit bir sığınak olmayıp yaşlı, çocuk, kadın tüm ailenin bütün hayatını kapsamak üzere tasarlanmıştır.[18]

Sivil mimarinin bir unsuru olan hamam, bir bölge fethedildiğinde veya yeni bir yerleşim yeri kurulduğunda ilk inşa edilen yapılardandır. Hamamlar, yerleşim yerinin nüfus oranına göre inşa edilirdi. İlk hamam, Medine Dönem'i'nde VIII. yüzyılda Suriye'de yaptırılmıştı. Anadolu'da ilk hamam binaları, Türkiye-Ermenistan sınırındaki Ani'de bulunan Selçuklu hamamlarıdır.[19]

İslam Medeniyeti bir su medeniyeti olarak da adlandırılır. Osmanlıda çeşme ve sebil yaptırmak, sevap kazanma amacını da aşarak bir zevk ve başlı başına bir estetik gayeydi. Hayırseverler, suyu musluklardan akıtmakla yetinmeyip yaptırdıkları çeşme ve sebillerin güzel olması için âdeta birbirleriyle yarışırlardı.[20] Sebiller yoldan gelip geçenlere soğuk menba suyu içmeleri, böylece yaptıran kişinin hayırla anılması ve ruhuna dua edilmesi için yaptırılmış vakıf eserleriydi. Bu sebillerde cuma, kandil ve bayram günlerinde bal ve şerbetler ikram edilirdi.

İslam ülkelerinde saraylar, görkemli yapılar değildir. Çünkü hükümdarlar dinî mimariyi gölgede bırakacak tercihlerden uzak durmuştur. Osmanlı devletinin en güçlü olduğu dönemlerde inşa ettirdiği Topkapı Sarayı, çağdaş saraylar arasında mütevazı görünümüyle bu anlayışı yansıtır. Saray mimarisinin ihtişamlı eserleri arasında, bina tasarımı, tezyinatı ve fıskiyeli bahçeleriyle İspanya Gırnata'daki el-Hamra Sarayı ön plandadır.

Askerî Mimari: Ordugâhlar, ribatlar, kaleler, surlar, hendekler, tabyalar, ok meydanları, gözetleme ve haberleşme kuleleri askerî mimarinin başlıca unsurlarıdır.

Rumeli Hisarı

18 Turgut Cansever, İslam'da Şehir ve Mimari, s. 29, 31, 32.
19 Orhan Yılmazkaya, Hamam, s. 13-17.
20 Beşir Ayvazoğlu, "Su Zevki ve Çeşme Estetiği," s. 125.

5. GÜZEL SANATLAR

Hüsnühat: Yazı, İslam Medeniyetinin en gözde sanatıdır. Kur'an'ı şanına yaraşır bir güzellikte ve göze hitap edecek bir şekilde yazma arzusu, yazının öne çıkmasının esas sebebidir.[21]

Hilye-i Saadet, Osmanlı Dönemi 1812, Hattat Yesarizade Mustafa İzzet Efendi (TİEM 2718)

Arap harfleriyle yazılan ilk kitap, Kur'an-ı Kerim'dir. İslamiyet'in farklı coğrafyalara yayılmasından sonra Arapça, sadece Araplara ait bir dil olmaktan çıkıp Müslümanların ortak değeri hâline gelmiştir. Bundan dolayı İslam yazısı adını almıştır.

Hat sanatının en güzel örnekleri Mushaflarda görülür. Kitaplar, hilyeler, levhalar ve fermanlarda da hat sanatı uygulanmıştır. Mimari tezyinatında ise ağaç, deri, seramik, maden, kumaş, takı, silah vb. gibi estetik nesnelerde farklı karakterlerde sanatlı yazılar görmek mümkündür. Camilerdeki büyük levhalar ve kuşak yazıları, mimari yapılarda ve mezar taşlarında görülen kitabeler de hat sanatının seçkin örnekleridir.

Kelime-i Tevhid, Sultan II. Mahmud (TİEM 2859)

Yazı, Müslüman sanatkârlar eliyle geliştirilerek yeni biçimler ve isimler almıştır. İslam yazısında ilk önemli değişiklikler, Yakut el-Mustasımi tarafından gerçekleştirilmiştir. Aklam-ı Sitte yani altı çeşit yazı denilen muhakkak, reyhani, sülüs, nesih, tevki ve rik'ayı esas ölçülerine kavuşturmuştur. Yakut'tan sonra hat sanatı, hattatlar tarafından İslam ülkelerine yayılmıştır.

Osmanlı hat sanatı, yazının en güçlü temsilcisi olmuştur. Osmanlı hat sanatının kurucusu kabul edilen Amasyalı Şeyh Hamdullah, Yakut'un yazılarına kendi estetik anlayışını da eklemiş ve yazıda klasik dönemin öncüsü olmuştur. Ahmed Şemseddin Karahisari ve Hafız Osman ise Osmanlı hat sanatını zirveye taşımışlardır. Hafız Osman hattıyla yazılan Kur'an-ı Kerim'ler kolay ve akıcı stili nedeniyle yüzyıllar boyunca İslam coğrafyasının her tarafında tercih edilmiştir.

Hat sanatında simetrik yazılan yazılara müsenna ya da aynalı yazı; talebe için hocası tarafından hazırlanan, yazının ölçülerini gösteren yazı albümlerine meşk murakka; hattatların el ustalığını kaybetmemek için yaptıkları çalışmalara karalama denir.[22]

Sultan ve devletin ileri gelenlerinden oluşan saray, hat sanatının desteklendiği en önemli kurumdu. Ayrıca Osmanlı sultanları arasından önemli hattatlar yetişmiştir. II. Bayezid, IV. Murad, II. Mustafa, III. Ahmed, II. Mahmud, Abdülmecid ve Mehmed Reşad hattat sultanların önde gelenleridir.

---

21 Turan Koç, İslam Estetiği, s. 161; İlhan Özkeçeci, Doğu Işığı, s. 10.
22 Ali Rıza Özcan, "Medeniyetin Kılıcı Hüsn-i Hat Sanatı," s. 285.

Hüsnühat sanatının seçkin örnekleri, dünyanın önemli müzelerinin nadir parçalarındandır. Günümüzde hat sanatı yeniden önem kazanmış, Müslüman olmayanların da ilgi gösterdiği bir canlanma dönemine girmiştir.

Tezhip: Altınlamak manasına gelen tezhip, kitap süsleme sanatlarının önemli bir dalıdır. Bu sanatla uğraşanlara müzehhib denilir. Tezhipte ana malzeme altındır fakat altınla birlikte toprak boyalardan elde edilen çeşitli renkler de kullanılır. Müzehhibin yaptığı iş, bir tür hattı giydirmektir. Sanatçı, hattı süsler ve onu daha cazip hâle getirir.

Kur'an-ı Kerim, Osmanlı Dönemi 1540, Hafız Osman (TİEM 405)

Tezhip; Kur'an-ı Kerim ve dinî kitaplar başta olmak üzere divanlar, hilye-i şerifler, mesneviler; tarihî, ilmî, edebî el yazması kitaplar, güzel yazı levhaları, murakka denilen güzel yazı albümleri; icazetnâmeler, fermanlar ve tuğralarda uygulanmıştır.[23]

Ebru: Ebru, kâğıt üzerine özel yöntemlerle yapılan geleneksel bir süsleme sanatıdır. "Bulut gibi" ya da "bulutumsu" anlamına gelen Farsça ebri sözcüğü, Türkçede değişerek ebru biçimini almıştır.[24]

Çin'de kâğıdın icadından sonra başlayan ebru sanatı, buradan İran'a, sonra İstanbul'a, oradan da seyyahlar tarafından Avrupa'ya götürülmüştür. Ebru kâğıtları, mermer kâğıdı veya Türk mermer kâğıdı adıyla tanınıp benimsenmiş ve oralarda da yapılmaya başlanmıştır.

Ebru sanatından bir örnek

Süsleme sanatları içinde en çabuk ve kolay yapılanı ebrudur. Resmî mektuplarda, kitaplarda, ciltlerin iç yüzeylerinde kaplama malzemesi olarak; hat levhalarının etrafında bezeme unsuru olarak; üzerine yazı yazılacak her türlü kâğıtta süsleme olarak kullanılmıştır.[25]

Minyatür: El yazması kitapların metinlerini resim yoluyla açıklamak amacıyla yapılmıştır. Işık ve gölge oyunlarıyla derinlik kazandırılmayan, küçük boyutlu, renkli resimlere minyatür denir. Bu resimlere bakanlar canlılık izlenimi almazlar. Bu üslup, bilinçli bir tercihtir çünkü İslam sanatında tabiat olduğu gibi kopyalanmaz. Minyatüre, tasvir ya da nakış gibi isimler; minyatür yapan sanatçıya da musavvir ya da nakkaş adları verilir. Osmanlı sarayında nakkaşların birlikte çalıştıkları atölyelere nakkaşhane denilmiştir.[26]

---

23 İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, Türk Sanatında Tezhip, s. 181.
24 İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyet Tarihi, s. 200.
25 İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, Türk Sanatında Tezhip, s. 206.
26 Fatma Banu Mahir, "Minyatür Sanatı," s. 125; İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyet Tarihi, s. 199; Selçuk Mülayim, İslam Sanatı, s. 155.

İslam minyatür sanatının örneklerine Timur Dönem'i'nde çokça rastlanır. Osmanlı Dönem'i minyatür sanatının ilk örnekleri ise Edirne ve Amasya'da ortaya çıkmıştır. Türk minyatürü XVI. yüzyılın ikinci yarısında en olgun ve verimli yıllarını yaşamıştır. Matrakçı Nasuh ve Levni, Osmanlı minyatürürün ünlü isimlerindendir. Bir zaman sonra Batı'nın etkisiyle minyatürde çağdaş resme yönelme görülmüştür. Minyatür, günümüzde geleneksel bir sanat olarak varlığını sürdürmektedir.[27]

Minyatür sanatından bir örnek

Kâşi (Çini): Kelimenin aslı Osmanlıca çînî olup porselen sanatını dünyaya tanıtan Çinlilere izafetle Çin isminden türetilmiştir.

İslam mimarisinde çini sanatının ilk uygulamaları Uygur, Gazne ve Karahanlı gibi Türk devletlerinde görülür. Anadolu'ya girişi ise Selçuklular ile gerçekleşmiştir. Türklerde iç ve dış mimari süslemenin en renkli kolu olan çini, asıl gelişimini Anadolu'da göstermiştir. Çeşitli tekniklerle hazırlanmış en güzel ve başarılı çini örnekleri Osmanlılar Dönem'i'nde görülmüştür. Osmanlılar Dönem'i'nde çiniciliğin merkezi İznik ve Kütahya olmuştur.[28]

Çini sanatının en parlak dönemine ait örneklerin toplandığı son eser, İstanbul Sultan Ahmet Camii'dir. Kayıtlara göre bu yapıda, elli farklı lâle deseninden oluşan yirmi bini aşkın çini kullanılmıştır. Mavi renkli çinileri sebebiyle bu cami, yabancı ziyaretçiler tarafından "The Blue Mosque (Mavi Cami)" adıyla anılmaktadır.

BİLGİ NOTU

"Çini hamurundan yapılmış çeşitli biçimlerdeki levhalar renklendirilip sır (silis, kuvars ve kurşun oksit karışımı) içine bandırılıp kaplanarak fırınlanır. Eriyen sırın levha üzerinde meydana getirdiği koruyucu saydam tabaka, çini sanatının esası olmuş ve kullanıldığı mimari süslemeye solmayan bir renklilik sağlamıştır. Killi topraktan pişirilerek yapılan duvar kaplama malzemesine çini veya seramik, kullanım eşyasına keramik, saf kilden yapılan kalitesi yüksek malzemeye ise fağfur (porselen) ismi verilmiştir."

Şerare Yetkin, Çini, DİA, C 8, s. 329; Aziz Doğanay, Türk Çini Sanatı, s.172.

Ahşap Sanatı: Ahşap, madene ve taşa göre işlemesi kolay, naif ve görünümü sıcak bir malzemedir. Gündelik hayatın her alanında kullanılır. Farklı ağaç cinslerinden seçilen ahşabın oyma, kakma ve geçme (kündekâri) gibi tekniklerle işlenmesi sonucu yeni bir sanat dalı doğmuştur.

Sivil ve dinî mimaride ana yapı malzemesi ve süsleme unsuru olarak kullanılır. Cami, türbe, saray, köşk ve evlerin kapı, pencere, merdiven trabzanı, peyke, tavan, küpeşte ve cumba gibi mimari elemanlarında kullanılmıştır. Minberler, vaaz kürsüleri, Kur'an mahfazaları, rahleler gibi eşyalar da ahşap sanatının kapsamındadır.

27 İbrahim Sarıçam, Seyfettin Erşahin, İslam Medeniyet Tarihi, s. 200.
28 Gönül Öney, Anadolu Selçuklu Mimari Süslemesi ve El Sanatları, s. 93; İlhan Özkeçeci, Şule Bilge Özkeçeci, Türk Sanatında Tezhip, s. 210.

Ciltçilik: Yazma ve matbu eserlerin muhafazası için yapılan kitap kaplamasına cilt, bu işle uğraşanlara mücellit denir. Cilt yapımında başta deri olmak üzere keten, ipek ve kadife gibi kumaşlar kullanılır. Yazıya ve kitaba olan hürmet, cilt sanatının gelişmesine vesile olmuştur. En güzel ciltler, Mushaflar için yapılmıştır. Yapılan nitelikli eserler, başta hükümdarlar olmak üzere önemli kişilere takdim edilmiştir.

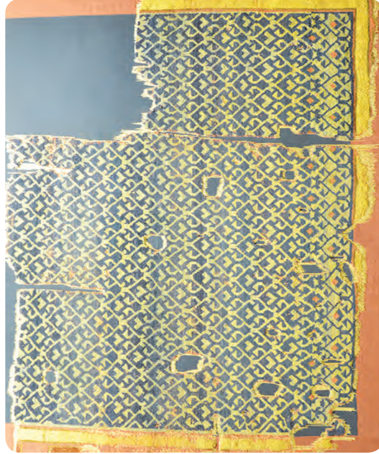
BİLGİ NOTU

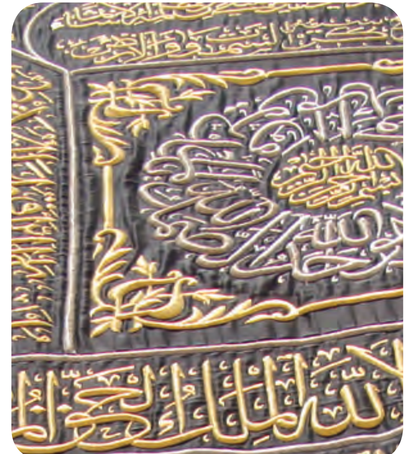
"Mushafın yazımı ve tezhibi bittikten sonra sıra ciltlenmesine gelir. Cilt kapları el yapımı mukavvadan hazırlanır ve üstleri genellikle ince deriyle kaplanır. Keçi derisinden yapılana sahtiyan, koyun derisinden yapılana meşin, ceylan derisinden yapılana rak, sığır derisinden yapılana kösele cilt denir. Kitabın yaprakları, ipek makara ipliklerinden oluşturulan ve şiraze adı verilen ince bağlarla tutturulur. Şemseli cilt, adını deri üzerine yapılan şemse (güneş) motifinden alır."

Ahmet Saim Arıtan, Ciltçilik, DİA, C 7, s. 551; M. Şinasi Acar, Türk Hat Sanatı, s. 112.

Kumaş Sanatı: Kumaşın kullanımı bireylerin, toplumların, kültür ve medeniyetlerin ayırt edici unsurlarındandır. İslam coğrafyasında kumaşın uygulama alanı geniştir. Kâbe örtüsü, Mushaf mahfazaları, sanduka örtüleri, bayrak, sancak, başörtü gibi nesneler özel kumaşlardan hazırlanmıştır. Yöneticiler, ünvanlarını temsil eden ayırt edici kıyafetler giymiş; kumaşın türü, işlemesi ve renkleri rütbeleri yansıtmıştır.

Kaftan, 16.yy , Topkapı Sarayı - 13/46

Halı, Anadolu Selçuklu Dönemi 13.yy, Konya, (TİEM 689)

Kâbe örtüsü

Müslümanlar fetihler vasıtasıyla kumaş dokuma kültürünü İspanya, Sicilya ve İtalya'ya yaymışlardır. Batı dillerinde pamuk anlamını taşıyan cotton da Arapça kutn kelimesinden gelir. Abbasi, Selçuklu ve Osmanlı dokumaları dünyanın her yerinde kabul görmüştür.

Halı Sanatı: Halı ve kilim, mescit, saray ve evlerde zemin döşemesi olarak kullanılmıştır. Halı ihtiyaç olmakla beraber sanat eseri olarak da üretilmiştir. Müslümanlar halı sanatında insan ve hayvan figürü kullanımından kaçınmış, farklı motifler kullanmışlardır.

BİLGİ NOTU

"... Tarihsel süreç içerisinde özellikle yabancılarda, el dokumalarına sahip olmak bir ayrıcalık ve onları tablolarda tasvir etmek ise moda hâline gelmişti. ...Macaristan'da Protestan, Lüteryan ve Kalvanist kiliselerinin duvarları, Türk halılarıyla süslenirdi. Cenaze törenlerinde katafalkın üzerine Türk halısı örtmek de âdet hâline gelmişti (Batari, 1975: 74-79). XV. yüzyıldan sonra Balkanlarda ve Avrupa'da Türk halısına aşırı bir rağbet vardı. Örneğin İtalya'da Türk halısı satın alamayanların, kiralama yoluyla da olsa bu ayrıcalığa ulaşma çabasına girdikleri bilinmektedir. Öyle ki balkondan sarkıtılan bir Türk halısı, zenginliğin ve soyluluğun simgesiydi (Rosamond, 2005: 126-156)."

Ahmet Aytaç, Türk Medeniyetinde Dokuma Kültürü ve Yabancı Resim Sanatı Üzerindeki Tarihsel Yeri, s. 207.

Taş İşçiliği: Taş, mimarinin ana malzemelerindendir. Cami, medrese, saray, kale, konak, kümbet, kervansaray, köprü gibi mimari eserlerdeki taş süslemelerinde çeşitli kompozisyonlar ve tasarımlar kullanılmıştır. Minareler, mezar taşları, anıtsal giriş kapılarındaki taş işçiliğinde genellikle yazı, bitki formları, geometrik desenler sade ve ince bir üslupla işlenmiştir.

Maden Sanatı: Maden, silah sanayii, mimari, ev eşyası, ziynet ve para olarak hayatın her alanında kullanılır. Madenî eşyanın yapımında dökme, dövme ve savatlama teknikleri kullanılır. Bakırcılık, altın ve gümüş işlemeciliği olan kuyumculuk, önemli maden sanatlarındandır. Çeşitli tekniklerle yapılan Madenî eşyaların üzerine yaprak, rumî, nar, lâle ve selvi gibi bitkisel süslemeler yapılmıştır.

Divriği Ulu Camii Kapısı, SİVAS.

BİLGİ NOTU

Yazı mı Tu(ğ)ra mı?

Osmanlı zamanındaki madenî paraların bir yüzünde yazı, diğer yüzünde ise dönemin padişahına ait tuğra bulunurdu. Dolayısıyla günümüzde bir deyim hâline gelen "Yazı mı tura mı?" ifadesinin aslı, "Yazı mı tuğra mı?"dır.

6. MUSİKİ

Musiki, insanlık tarihi kadar eskidir. İnsan, daima fıtri olanı arar ve ona yönelir. Musiki, insan fıtratının meylettiği Allah'ın lütfu olan nimetlerden biridir. Duygu ve düşüncelerin ifade edildiği bir araçtır. Tedavi aracı olarak da kullanılmıştır. Musiki ile tedavi antik medeniyetlerde, Selçuklu ve Osmanlı şifahanelerinde tedavinin tamamlayıcı bir parçası olmuştur.

Müslüman âlimler musikiyi genelde matematik ilimleri arasında saymışlardır. Musiki alanında tercüme eserlerden sonra ilk ciddi çalışmalar Kindî, Farabi ve İbn Sina gibi âlimler tarafından yapılmıştır. Farabi'nin Kitabü'l-Musiki el-Kebir'i, Doğu musiki nazariyatına dair en önemli eser sayılmaktadır.[29]

29 Beşir Ayvazoğlu, Aşk Estetiği, s. 191-192.

Edirne Darüşşifası.

BİLGİ NOTU

Edirne Darüşşifası ve Fatih Darüşşifası gibi hastanelerde hastalıkların tedavisinde musiki kullanılmıştır. II. Bayezid'in 1486'da Edirne'de yaptırdığı külliyenin şifahanesinde sinir ve akıl hastaları, özel olarak 10 makamdan bestelenen musiki parçalarıyla tedavi edilmiştir. Günümüzde de dünyanın pek çok ülkesinde musikiyle tedavi uygulama ve araştırmaları yapılmaktadır.

Haşmet Altınölçek, Müzikle Tedavi, s. 3.

Kur'an ve Musiki: Kur'an tilaveti musiki olarak değerlendirilmemiştir. Ancak **"...Kur'an'ı ağır ağır, tane tane oku."**[30] ayeti ile *"Kur'an'ı sesinizle süsleyiniz."*[31] hadisi, kıraatte güzel sesin önemini belirtir. Kur'an'ı ruh ve manasından soyutlayarak onu salt bir ses ya da nağmeye indirgeyerek okumak hoş görülmez. Kur'an'ı kıraate uygun ve anlayarak okumak esastır.

Ezan: Tevhidin ilanı ve namaza çağrı işlevi olan ezanın okunuşu, aynı zamanda bir sanattır. Osmanlı Dönem'i'nde Selâtin camilerde görev yapacak imam ve müezzinlerin güzel sesli ve musiki bilgisine sahip olmaları tercih edilmiştir. Osmanlı'da müezzinliğin ayrı bir yeri vardı. Enderun'a alınan güzel sesli ve kabiliyetli gençler, musiki eğitiminden sonra hünkâr müezzinliğine seçilirlerdi.

BİLGİ NOTU

"Birden fazla müezzini bulunan camilerde, müezzinlerin toplu olarak veya sırayla yaptıkları müezzinlik faaliyetine cumhur müezzinliği denir. İki müezzinin karşılıklı olarak okuduğu ezana çifte ezan denir. Eskiden İstanbul'da sabah ezanının sabâ ve dilkeşhâverân; öğle ezanının hicaz ve rast; ikindi ezanının hicaz ve uşşak; akşam ezanının segâh, rast ve dügâh; yatsı ezanının ise uşşak, nevâ, rast ve hicaz makamlarında okunması bir gelenek hâline gelmişti."

Turan Koç, İslam Estetiği, s.193; Nuri Özcan, Türk Dinî Musikisi, s.223-224; Mustafa Tahir Öztürk, Türk Musikisi Açısından Ezan, s.60.

30 Müzzemmil Suresi, 4. ayet.
31 Buhari, Tevhid 52.

Dinî (Cami-Tekke) Musikisi: Cami musikisi enstrümana yer vermeden, yalnızca insan sesi üzerinden icra edilir. Tekke musikisinin icrasında ise enstrüman kullanılır.

Camide Kur'an-ı Kerim tilavetinin yanında müezzinlerce yapılan tesbihat, tekbir, salavat, salâ, ilahi güzel sesle okunur. Osmanlı Dönem'i'nde her hicri ay için bestelenmiş ayrı ilahiler vardı. İlahiler, koro hâlinde okunmak üzere bestelenmişlerse cumhur ilahi adını alırlardı. Bayram günlerinde okunagelen bayram tekbiri Buhûrîzâde Mustafa Itrî Efendi tarafından segâh makamında bestelenmiştir.

Tekke musikisinde zikir ön plandadır. Musiki zikrin devamlılığını sağlayan bir görev üstlenmiştir. Tekkelerde yapılan zikirlerde seslere, ritmin yürütülmesi amacıyla, kudüm, bendir, ney, rebab gibi enstrümanlar eşlik eder.[32] Tekkelerde sema' meşki ve musiki eğitimi verilir. Tekkeler musikinin gelişmesinde yüzyıllar boyu bir ocak görevi yapmıştır.[33]

Osmanlılarda musikinin icra alanlarından biri de mehterdir. Mehter, dünyanın en eski askerî bandolarından biri olarak kabul edilir. Mehter takımı, savaş zamanında askerlere cesaret vermek ve düşmana korku salmak amacıyla orduyla birlikte sefere çıkardı.

Mehter takımı

32 Nuri Özcan, "Türk Din Musikisi," 221, 226.
33 Cinuçen Tanrıkorur, Osmanlı Dönem'i Türk Musikisi, s. 27.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

A Aşağıdaki soruları cevaplayınız.

1. Sanat ne demektir?

2. Mu'allaka-i seb'a ne demektir?

3. İslam mimarisinde temel form olarak hangi cami esas alınmıştır?

4. Tarih düşürme hakkında bilgi veriniz.

B Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplayınız.

1. Osmanlı minyatür sanatına yön veren ünlü nakkaş kimdir?

A) Musavvir Hüseyin

B) Matrakçı Nasuh

C) Musavvir Hamid

D) Nakkaş Hasan

E) Nakkaş Osman

2. Koro hâlinde okunan ilahilere hangi isim verilir?

A) Tesbihat B) Gazel C) Cumhur D) Mersiye E)Naat

3. Aşağıdakilerden hangisi sivil mimarinin bir unsuru **değildir?**

A) Kütüphane B) Tabhane C) Hamam D)İmaret E)Kale

4. Kurban Bayram namazlarında okunan "Teşrik Tekbiri"nin ülkemizde yaygın olarak kullanılan makamın bestekârı kimdir?

A) Mustafa İzzet Efendi

B) Mustafa Itri Efendi

C) Sami Efendi

D) Dede Efendi

E) Osman Dede

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

C Aşağıda verilen ifadelerden doğru olanların başına (D), yanlış olanların başına (Y) yazınız.

1. [....] Hat, icrası en çabuk ve kolay olan süsleme sanatıdır.

2. [....] İlk minare, Fustat'taki Amr ibn Âs Camii'nde inşa edilmiştir.

3. [....] Fethedilen beldelerde fethin hatırası olarak açılan ilk camiye selatin camii denilir.

4. [....] Hamam, bir bölge fethedildiğinde veya yeni bir yerleşim yeri kurulduğunda inşa edilen ilk yapıdır.

D Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri, uygun kelimelerle doldurunuz.

(Kur'an-ı Kerim - estetik - remizler - Sultan Ahmet - Tekke Musikisi)

1. ...., konusu güzellik olan bilimdir.

2. .... Camii, Avrupalılar tarafından Mavi Cami (Blue Mosque) olarak bilinir.

3. Arap harfleriyle yazılan ilk kitap, ... dir.

4. Tasavvuf edebiyatındaki .... ile ilahi sevgi kastedilir.

Bu Ünitede Neler Öğrendim?

....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

6. ÜNİTE

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNDE ŞEHİR

KONULAR

1. Şehirleşmenin Tarihçesi
2. Şehir ve Medeniyet İlişkisi
3. Şehir ve Özellikleri

TEMEL KAVRAMLAR

- Şehir
- Şehirleşme
- İslam Şehri
- Medinetüsselam
- Çıkmaz Sokak

HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. Şehirlerin kurulmasında hangi faktörlerin belirleyici olabileceğini araştırınız.
2. Müslüman nüfusunun yoğun olduğu ülkeleri dünya haritası üzerinde inceleyiniz.
3. "Şehirli" kavramını bugün ve geçmişteki anlamları üzerinden tartışınız.
4. Kur'an'da şehir-peygamber ilişkisine değinen ayetlerin yer almasının nedenlerini araştırınız.

1. ŞEHİRLEŞMENİN TARİHÇESİ

İnsan var oluşundan itibaren topluluk hâlinde yaşamış, maddi ve manevi ihtiyaçlarını karşıladığı yerleşimleri köy, kasaba, şehir gibi isimlerle nitelemiştir. Bunlar arasında nüfusu, idari yapılanması ve mekân organizasyonu yönünden en geniş imkânlara sahip olanı şehirdir. Şehirler köy ve kırdaki sakin hayata karşılık, alt yapıları, üst yapıları, yönetim organizasyonları ve mesleklerin çeşitliliği yönüyle iç içe geçmiş unsurların terkibinden meydana gelmiştir.[1]

Farklı kültür ve medeniyetlere ev sahipliği yapan Mardin şehri, bir çok özelliğini bugün de korumaktadır.

Şehir, gelişmiş bir toplum yapısı ve örgütlenme biçimidir. Genel olarak çalışabilecek yaştaki nüfusun çoğunun ticaret, sanayi, yönetim gibi çok sayıda etkinlikleri gerçekleştirdiği büyük yerleşim yerine şehir denmektedir.[2] Şehir, ülke içinde ve genelinde merkezî bir konum işgal eden ve ayrıca yargı ve siyaset gibi otoritelerin doğrudan ve dolaylı olarak temsil edildiği yerleşim birimi olarak da tarif edilmiştir.[3]

BİLGİ NOTU

Şehir Farsça bir kelimedir. Kur'an'da; Medine, karye, belde, mısr, beyt, mesken, dâr-diyar gibi farklı kelimeler şehir anlamını ifade edecek şekilde kullanılmıştır.

1 Cahid Baltacı, İslam Medeniyeti Tarihi, s. 259.
2 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şehir," DİA, C 38, s. 441.
3 Kadir Canatan, "Bir Tanımlama Çerçevesi: İslam Kültüründe Şehir Kavramı," s. 68.

İslam kaynaklarında şehir daha çok siyasî ve hukuki bir yaklaşımla tanımlanmıştır. El-Maverdi, şehri "idari ve cezai kaideleri yürüten bir idarecinin, kazai hükümleri yerine getiren bir hâkimin bulunduğu yer" olarak tarif etmiştir.[4] Molla Hüsrev'in tanımı da buna yakındır: "Mısr öyle bir mekândır ki; orada hadleri icra eden ve kanunları yürüten bir emir ve kadı bulunur." şeklinde tanımlamıştır.[5]

Şehir kurmak ve şehirleşme, insanın önemli keşiflerinden biridir. Zira barınma, güvenlik ve geçinme gibi insani ihtiyaçların en uygun şekilde karşılanabileceği yer şehirdir. Kur'ân-ı Kerîm'deki beyanlardan şehrin, insan ve toplum hayatını etkileyen nitelikli bir yapı olduğu anlaşılmaktadır.[6] Ayrıca şehirlerin huzurlu ve güvenli kılındığına işaret edilmektedir.[7]

Şehir her dönemde toplumların hayat biçimini ve inanç değerlerini taşıyan bir yapı olarak farklı şekillerde ortaya çıkmıştır.

BİLGİ NOTU

Seyahatnameler

İbadet, ilim, inceleme, merak vb. saiklerle gezilen yerlere dair tespitlerin bir araya getirilmesiyle ortaya çıkan metinlerdir. Seyahatnamelerde; şehirlerde yaşayan insanların örf, âdet ve inançları, şehrin sokakları, evleri, çarşıları, ibadethaneleri kısaca şehre dair ne varsa yer alır. Bundan dolayı seyahatnameler, tarih, coğrafya ve edebiyat yönünden olduğu kadar etnografik, antropolojik, sosyo-kültürel açılardan da büyük değer taşır. Kültürlerin ve medeniyetlerin anlaşılmasında araştırmacıların önemli başvuru kaynaklarındandır. İslam Medeniyetine seyahatnameleriyle katkı yapan çok sayıda seyyah arasında İbn Fadlan, İbn Battûta ve Evliya Çelebi ilk akla gelenlerdendir. Seyahatleri 1325'ten itibaren otuz yıla yakın sürmüş olan İbn Battûta'nın gezdiği yerler arasında Türkiye, Hindistan, Çin, Endülüs, Batı Sudan, Cezayir, Tunus, Libya, Mısır gibi ülkeler bulunmaktadır.

Şehirlerin kurulması konusunda farklı görüşler vardır. Kur'an'da Mekke, ummulkura / şehirlerin anası[8] olarak nitelenir. Kâbe'nin etrafında Mekke şehrinin, İlk Çağ şehirlerinde tapınağın, Orta Çağ Hristiyan şehirlerinde kiliselerin şehrin merkezinde yer alması, insanların hayatını doğrudan yönlendiren dinlerin şehirlerin kurulup gelişmesinde etkili olduğunu gösterir.

Şehirler, yaşama imkanlarının geniş olduğu yerlerde kurulmuştur.

4 Hüsnü Aktaş, Medeni Vahşet, s. 207.
5 Kadir Canatan, "Bir Tanımlama Çerçevesi: İslam Kültüründe Şehir Kavramı," s. 68.
6 bk. Bakara suresi, 126. ayet; En'am suresi, 92. ayet; Şûra suresi, 7. ayet.
7 bk. İbrahim suresi, 112. ayet; Bakara suresi, 126. ayet.
8 bk. En'am suresi, 92. ayet.

İlk şehirler, su kaynakları, kıyılar, verimli ovalar, ulaşım ve güvenlik yönünden sorunsuz bölgelerde ortaya çıkmıştır. Arap yarımadası, Mezopotamya, Hindistan, Mısır ve Anadolu yeryüzündeki ilk şehirlerin kurulduğu bölgelerdir.

Birçok şehir, askerî, ekonomik ve siyasî nedenlere bağlı olarak kurulmuştur. Ülke sınırlarını koruma ihtiyacı garnizon şehirlerin, ekonomik amaçlar ise sanayi şehirlerinin ve kıyılarda liman şehirlerinin kurulmasına yol açmıştır. Bir bölgenin savaş, salgın hastalıklar, depremler nedeniyle harap olması veya terk edilmesi gibi gerekçeler yeni şehirlerin ortaya çıkmasına ortam hazırlamıştır.

Teknolojik gelişmeler ve ulaşımın kolaylaşması yeryüzünün her tarafında yeni şehirlerin kurulmasına imkân sağlamıştır. Sanayi Devrimi'nden sonra şehirlerin kurulmasında ekonomi tek belirleyici etken hâline gelmiştir.

2. ŞEHİR VE MEDENİYET İLİŞKİSİ

Medine kelimesi şehir anlamına gelmektedir. Medeni, şehirli; medeniyet de şehirli hayat anlamındadır. Medeniyet ve şehir birbirini tamamlayan unsurlardır.[9] Göçebelik, insanın şehir hayatından önce yaşadığı ve geçirdiği bir evredir. İnsan, zaruri ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra hayatta mükemmelliği arar. Böylece şehirli hayatın sınırları içinde yaşamaya razı olur.[10]

Medeniyet unsurlarını kısmen taşıyan kırsala nazaran şehrin imkânları daha geniştir. Sanat, edebiyat, mimari, bilim, musiki ve zanaat gibi faaliyetleri icra etmek isteyenler burada daha fazla destek ve çalışma imkânı bulur. Ortaya çıkan nitelikli ürünlerin, toplum tarafından anlaşılıp takdir edilmesiyle şehir, medeniyetin geliştiği zemin hâline gelir.

Şehir medeniyetin görünür kılınmasını sağlar. (Prizren'den bir görüntü - Kosova)

Medeniyet öncüsü olan peygamberler, şehirlerden veya yerleşik kültüre sahip toplumların arasından seçilmiştir. Toplumda çürüme ve yozlaşma, genellikle belirli bir gelişim aşamasına ulaşan şehir hayatında baş gösterdiğinden, peygamberler tebliğlerini genellikle şehir halkına yapmışlardır.

YORUMLAYALIM

Günümüzde şehirler; coğrafi olarak kıyı şehri, ekonomik olarak ticaret şehri, finans şehri, kültürel olarak sanat şehri, tarihî olarak antik şehir, Orta Çağ şehri veya gökdelenler şehri, teknoloji şehri, turizm şehri gibi özelliklerine göre de tasnif edilebilmektedir.

➔ Şehirlerin farklı şekillerde tasnif edilmesinin nedenleri nelerdir?

9 Taşçı, Hasan, Şehir Mekân Meydan, s. 32.
10 İbn Haldun, Mukaddime, s. 308.

İNCELEYELİM

"Kur'an, toplumun yozlaşması sürecinde, özellikle toplumun ileri gelen kesimlerinin önemli bir rol oynadığına dikkat çekmektedir. Artan refahtan büyük payı alan kesimler, servet ve iktidarın kendilerine verdiği güç nedeniyle hem kendileri sapmış hem de toplumu saptırmışlardır. Dolayısıyla peygamberler, ahlakın ve toplumun ıslahını köyden değil şehirden başlatmışlardır. Bu açıdan bakılınca şehir; bozulma, çürüme ve sapmayı, köy ise dinginliği, saflığı ve alçak gönüllülüğü temsil etmektedir."

Kadir Canatan, "Bir Tanımlama Çerçevesi: İslam Kültüründe Şehir Kavramı," s. 68.

➔ Kur'an'da geçen peygamber kıssalarında, peygamberlerin muhatap oldukları şehir ahalisi ile diyaloglarını inceleyiniz.

Kur'an'da, mamur edilen şehirlerin medeni toplumlar için nimet olduğu, ancak kıymetinin bilinmemesi durumunda sahiplerinden bu nimetin geri alındığı zikredilmektedir: **"Allah şöyle bir memleketi misal verdi: Orası güven ve huzur içinde idi. Oraya her taraftan bolca rızık gelirdi. Fakat Allah'ın nimetlerine nankörlük ettiler; bu yüzden yaptıklarına karşılık Allah onlara şiddetli açlık ve korku ızdırabını tattırdı."**[11]

Şehirlerin de kimliği vardır. Şehrin kimliği, o şehirde yaşayanların dünya görüşleri, inançları ve gelenekleriyle doğrudan alakalıdır. Şehrin mekânları bu değerler doğrultusunda şekillenir. Bir şehri tanımak için sahip olduğu medeniyet birikimine bakmak gerekir. Antik Dönem şehirlerinden Roma ve Atina, Hristiyanlara ait şehirlerden Paris ve Viyana ve Müslümanlara ait şehirlerden Mekke, Medine ve İstanbul ait oldukları inanç dairesinin medeniyetini temsil eden merkezlerdir.

KARŞILAŞTIRALIM

Fazıl Şehir-Cahil Şehir

"Hayrın efdali ve kemalin âlâsı-şehirden uzak topluluk merkezlerinde değil şehirlerin sınırları içinde elde edilir. Şunu söyleyelim ki hayır nasıl arzu ve iradeyle elde edilirse, kötülük de arzu ve iradeyle elde edilir. Dolayısıyla bir şehrin sınırları içindeki yardımlaşmanın kötü amaçlara doğru yönelmesi de mümkündür. Fakat sakinlerinin ancak saadete erişmek maksadıyla kurulan şehir fazıl bir şehir olur...

Cahil şehir öyle bir şehirdir ki halkı saadeti ne tanırlar ne düşünürler. Kendilerine öğretilse bile ne onu kabul ederler ne de ona inanırlar. Onlar ancak sıhhat, servet, şehvet, serazad olmak, saygı ve itibar kazanmak gibi zevahire, hayatın gayesi nazariyle bakarlar. İşte bu şeylerin her biri cahil şehir halkınca birer saadet sayılır. Onların en büyük saadetleri de bütün bu şeylerin bir arada toplanmasıdır.

Onlara göre saadetin zıdları bedbahtlık, hastalık, fakirlik, lezzetlerden mahrum olmak, istediklerini yapamamak ve itibarsız kalmaktadır. Bu şehir başka bir sürü başka şehirlere ayrılır; zaruri şehir, değiştirici şehir, bayağılık ve bedbahtlık şehri, haysiyet şehri, tagallüb şehri, cimaî şehir, fasık şehir, değişmiş şehir, şaşkın şehir. Bu şehirlerin kralları fazıl şehir krallarının zıddı, idarecileri de fazıl şehir idarecilerinin zıddı sayılırlar; halkı da öyledir."

Farabi, el-Medinetü'l-Fazıla, s. 80-91

➔ Fazıl şehir ile cahil şehir arasındaki farklar nelerdir?

11 Nahl suresi, 112. âyet.

3. ŞEHİR VE ÖZELLİKLERİ

Şehir; farklı iş, meslek, yapı ve insan çeşitliliğine sahiptir. Yirmi dört saat uyumayan insan gibidir. Hareketlilik şehirlerin temel özelliklerinden biridir. Şehir ile şehir halkı arasında sürekli bir etkileşim hâli söz konusudur. İnsanla sokak, yol, mabet, çarşı, pazar ve yönetim bir aradadır. Şehir, kendi sakinleriyle birlikte farklı bölgelerden gelenlerin yerleştiği bir mekândır. Şehrin nüfus yapısı ve diğer özellikleri, şehirlilerin birbirlerine tahammül etmesini gerekli kılar.

Şehirli olmak, yaşanan mekâna uyum gösteren insanlar arasındaki etkileşim ve davranışlarda ortaya çıkar. Şehirlilik, farklılıklara tahammül, mekânı kullanma anlayışı ve bir arada yaşama şuuru ile kazanılır.

Şehrin sakinlerinin şehrin kimliğini oluşturan inanç ve ideallere uygun davranması, şehrin kültüründen ve refahından yararlanması, şehri tanır hâle gelmesi, şehri sahiplenmesi ve yaşadığı şehre değer katacak bilince ulaşmasıyla şehirli kimliği ortaya çıkmış olur. Adaletle yönetilen böyle bir şehirde hayat kalitesi yükselir, toplumun refahı ve mutluluğu artar. Farabi böyle bir şehir için faziletli şehir ifadesini kullanır. Onu, sağlıklı bir vücuda benzetir.[12]

Mevlana Meydanı-Konya

Şehirlerin kendilerine özgü bir ruhu vardır. Bu özelliği tam olarak İslam şehirlerinde görmek mümkündür. Mabet, mektep, mahalle, sokak, ev, konuşulan dil, müzik, şiir, yeme-içme ve giyim-kuşam bu ruhtan izler taşır. İslam şehrinde komşuluk ilişkileri üst seviyededir. Çevre temizliğine ve tanzimine dikkat edilir. Sokak hayvanlarına merhamet edilir. Şehir, mensubu olduğu milletin kültür ve medeniyet birikimini nesilden nesle aktarımda önemli bir köprü vazifesine sahiptir.

Müslümanlar kendi hayat anlayışları doğrultusunda yeni şehirler kurmuşlar veya daha önceden kurulmuş olan bazı şehirleri yeniden planlamışlardır. İslamiyetle birlikte şehircilik alanındaki ilk düzenlemeler Resul-i Ekrem (s.a.v.) tarafından hicretten sonra kendisine nispetle **Medinetü'n-Nebi** adını alan Yesrib'de yapılmıştır.[13] Bu süreçte İslam şehir

Bursa- Ulu Cami

12 Farabi, el-Medinetü'l-Fazıla, s. 80.
13 Ömer Faruk Harman, "İdris," DİA, C 21, s. 479.

modeli ortaya çıkmıştır.[14] İslam şehrinin ortaya çıkmasında, İslamiyet'i bir bütün olarak yaşayabilmek, öğrenebilmek ve öğretebilmek için belirli iskân yerlerine ihtiyaç duyulması etkili olmuştur.

YORUMLAYALIM

Bonaparte'ın şehri neden öyle olmuş? Sebep şu: Bonaparte Fransız Devrimi esnasında Triumvira'nın bir üyesi olarak bir deniz subayıdır. Triumvira'nın diğer iki ortağını kendisine ihanet edeceğinden ve daha sonra da halkın kendisine karşı ayaklanacağından korkuyor. Onun için düşünüyor ve diyor ki "Yuvarlak meydanlar yapar, bu meydanları iki taraflı altı katlı apartmanlarla birbirine bağlarsam, meydanlara yerleştireceğim topçu bataryaları, ayaklanacak halkı yahut bana ihanet edecek Triumvira güçlerini top ateşiyle ezerim". Şehir onun için böyle kuruluyor.

Turgut Cansever, Osmanlı Şehri, s. 96.

➔ Şehirler planlanırken hangi farklı tercihlerin belirleyici olduğunu tartışınız.

Medine-i Münevvere, inancın şehirli toplum üzerindeki etkisi yönüyle İslam şehirlerine örnek olmuştur. Cuma namazının cemaatle kılınmasının gerekliliği ve birçok ibadetin düzenli bir şekilde ifa edilmesi zorunluluğu, yerleşik bir hayatı gerektirmiş ve şehirleşmeyi hızlandırmıştır. Hz. Muhammed (s.a.v.), zorluklarına rağmen şehir hayatının insanlar için daha hayırlı olduğunu söyleyerek yerleşik hayatı ve şehirleşmeyi tavsiye etmiştir. Şehrin imarını ele alarak yolların genişliğini belirlemiş, Müslümanların birbirine ve başkalarına eziyet verecek davranışlardan uzak durmalarını istemiştir. Hazine gelirlerinin artması üzerine geniş ve güzel evler inşa edilmiş, kenar mahalleler şehirle bütünleştirilmiş, mezarlık şehrin planına dâhil edilmiştir.

Medine, Basra, Kûfe, Bağdat, Fustat gibi İslam şehirleri, doğrudan Müslümanlar tarafından kurulmuştur. İslamın üç kıtaya yayılmasıyla İslam coğrafyasının sınırlarına katılan şehirler ise zamanla İslam şehri kimliği kazanmıştır. İslam şehirlerinde medeniyetin hızla gelişmesi VII-XI. yüzyıllar arasında gerçekleşmiştir.

KARŞILAŞTIRALIM

"Burası Rum diyarı diye de bilinir. Çünkü eskiden Rumlarınmış. Müslümanlar orayı İslam'a açtılar. Şu anda Müslüman Türkmenlerin idaresi altında yaşayan bir hayli Hristiyan vardır bu ülkede.

Bu ülke, dünyanın belki en güzel memleketi! Allah Teâlâ (c.c.) güzellikleri öbür ülkelere ayrı ayrı dağıtırken burada hepsini bir araya toplamış. Anadolu'ya geldiğimizde hangi zaviyeye gittiysek büyük alaka gördük. Kadın erkek herkes bize ikramda bulunmakta yarışıyordu.

Antalya'ya vardığımda medresede konakladım. Şehir merkezinde bir Cuma Camii, medrese, pek çok hamam, gayet düzenli planıyla kalabalık ve zengin çarşılar bulunmaktadır. Cuma Cami'inde güzel sesli gençlerin her gün ikindiden sonra Fetih, Mülk ve Amme surelerini okumaları köklü bir adettir. Kahire, İskenderiye ve Suriye tüccarları bu şehre gelip alışveriş ederler. Hristiyan tüccarlar etrafı duvarla çevrili bir semtte oturuyor. Rumlar ve Yahudilerin kendilerine ait mahalleleri var. Müslüman ahali ise şehrin tam merkezinde yaşamaktadır. Mahallelerin ve şehrin etrafı surlarla çevrilidir."

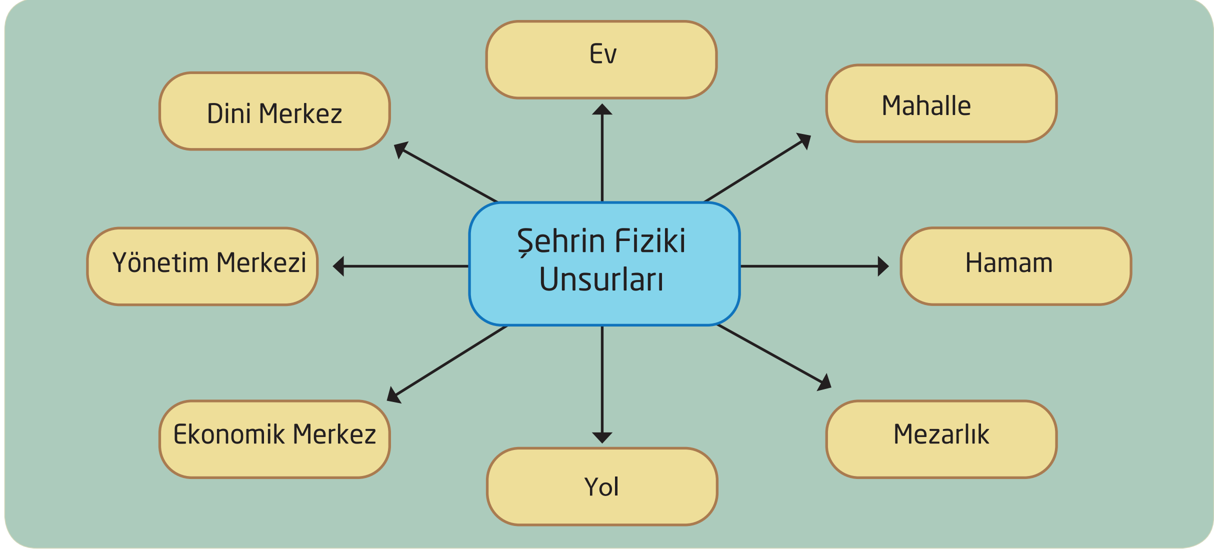
Ebu Abdullah Muhammed İbn Battûta Tanci, İbn Battûta Seyahatnamesi, s. 401-404'ten özetlenmiştir.

➔ XIV. yüzyılda Anadolu'yu gezen İbn Battûta İslam şehirlerinin hangi niteliklerini ön plana çıkarmıştır?

14 Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Şehir," DİA, C 38, s. 444.

3.1. Şehrin Düzeni ve Fiziki Unsurları

Müslümanlar, şehirleri yaşanabilecek şekilde planlarlar. Şehri güzelleştiriler. İnsan ve mekân arasında uyum sağlanmasına dikkat edilir. Her şehrin bir medinetü's-selam olması amaçlanır. İslam şehirleri, canlılara ve çevreye değer kazandıracak şekilde imar edilir.

Şehrin düzeninden ve yönetiminden sorumlu kimselerin bilgili, adil, sağlıklı, anlayışlı, sorumluluk ve takva sahibi kimseler olmasına dikkat edilir. İslam şehrinde yaşayanların ve şehri yönetenlerin ayrıcalıkları yoktur. Yöneticilerle halk aynı mahalleyi ve sokağı paylaşır. Müslümanlar ve gayri müslimler din, mezhep ve geleneklerini kendilerine sunulan güven ve adalet ortamında rahatça sürdürme imkânına sahiptir. Şehirler, inançların serbestçe yaşandığı, insanlara onurlarını kıracak her türlü baskının yasaklandığı özgürlük mekânlarıdır. Şehir hayatı tüm farklılıkları kucaklayacak kadar esnek ve müsamahakârdır.

Sokağı, seyyar satıcıları, dükkanları ve insanlarıyla şehirde gündelik hayatın temsilî resmi.

İslam şehri mana ve maddenin birlikteliğini yansıtır. Şehrin fiziki yapısında yer alan camiler, mezarlıklar, sebiller, hamamlar, çeşmeler, evler ve sokaklar, Müslümanların dinî hayatı gözetilerek oluşturulur. Şehrin yol sistemi, insanların öncelikle camiye sonra idare, eğitim ve sağlık gibi kurumlara kolayca ulaşmasını sağlayacak şekilde planlanmıştır. İslam şehrinde hayatın akışını ibadetlerin yapılma süreçleri düzenler. Günlük işler sabah ve akşam namazı vakitleri arasında bitirilir.

Şehrin mimari yapılanmasında mütevâzılık esastır. İslam şehirlerinin fiziki ve fonksiyonel oluşum ve gelişiminde belirleyici olan esaslar, yaradılışın icaplarına uygun tercihlerdir. Tabiata uyum esastır. Tüm yapılar Allah'ın (c.c.) kudretini ve tekliğini hatırlatacak bir bilinçle inşa edilir. İhtişamlı yapılar, şehrin merkezî yapısı olan camilerdir. Yüksek binaların yapılmasına, kibir sebebi olduğu, dünyada kalıcılığı çağrıştırdığı endişesiyle hoş bakılmaz. Şehirde heykel, anıt ve benzeri unsurların bulunmasından kaçınılır. Türbeler, ziyaret mekânları, sanat ve mimari özellikleriyle şehrin önemli unsurları arasında yer alır.

Müslümanların şehircilik anlayışı ve tecrübesiyle oluşan bir şehrin fiziki yapısında genel olarak aşağıdaki unsurlar yer almıştır:

Dinî merkez: Mabet, İslam şehrinin merkezidir. Kâbe bunun en belirgin örneğidir. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Mescid-i Nebi'yi inşa etmesiyle birlikte mabet sonraki dönemlerde de şehrin merkezî yapısı olmuştur. Camiler, mimari olarak şehre İslamî görünüm kazandırır ve şehrin kimliğini belirler. İstanbul'da Süleymaniye, Edirne'de Selimiye ve Bursa'da Ulu Cami bu şehirlerin kimliğiyle bütünleşmiştir.

Fethedilen veya yeni kurulan şehirlerde de ilk olarak mabet inşa edilmiştir. Şehirlerin cami etrafındaki konumu, şehrin askerî, ticari veya coğrafi niteliğine bağlı olarak farklılıklar göstermiştir.

Ekonomik merkez/çarşı/pazar:

İslam şehirlerinde çarşı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Medine'de yerini bizzat tespit etmesi örnek alınarak merkezdeki caminin hemen yakınında kurulmuştur. Ticaret, dünya ve ahiret kazancının bir arada yürütülmesi ve ibadetin bir parçası sayıldığından çarşı ve cami bir aradadır.

Geleneksel çarşının temsilî resmi.

Çarşılar, İslam şehrinin büyümesine katkı yapmış, zenginliğin ve gelişmişliğin göstergesi olmuştur. Şehir halkının refahını, ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde; kâğıtçılar-kitapçılar, ipekçiler, dokumacılar, sarraflar, demirciler, sebze-meyveciler, sirkeciler, evcil hayvan satıcıları ve tatlıcılar adıyla çok sayıda çarşı kurulmuştur. Çarşı, günün belli vakitlerinde İslam şehrinin en hareketli ortamıdır. Kıyafetleri, dilleri, mezhepleri hatta renkleri farklı her çeşit insan, çarşının unsurudur.

Yönetim merkezi: Hz. Peygamber (s.a.v.), şehrin düzenini sağlamak ve dış temasları gerçekleştirmek için Mescid-i Nebi'yi yönetim merkezi olarak da kullanmıştır. Elçi göndermek ve kabul etmek, savaşa ve barışa karar vermek bunlar arasındadır. İslam şehrinde yönetim merkezindeki yapılar, saraylar dâhil olmak üzere şehrin hâkim fiziki unsurudur. İdari yapılar mimari ve estetik yönden camilere göre daha mütevazıdır.

Mahalle: İslam ülkelerinin çoğunda aynı isimle anılan mahalle, şehrin çekirdeği ve temel birimidir. İslam şehrinin küçük bir modelidir. Mahalle, aynı mescitte ibadet edenlerin ikamet ettiği yerleşim birimidir.

İlk İslam şehirlerinde her kabile için ayrı mahalleler oluşturulmuştur. Bu yaklaşım İslamiyet'i benimseyen devletler zamanında din ve mezhep ayırımına göre mahallelerin kurulması şeklinde devam etmiş; içinde mescit bulunan mahalle Müslümanlara, sinagog bulunan mahalle ise Yahudilere ait sayılmıştır. Osmanlı'da Anadolu ve Rumeli'de Müslümanlar ile gayri müslimlerin barış içinde bir arada yaşadığı mahalleler vardır.

Osmanlı şehrinde mahallelinin hayatı cami, mektep, ev, sokak, çeşme, meydan ve mezarlık gibi unsurlar arasında cereyan eder. Burada mekânla kültür iç içedir. Her mahallenin merkezinde cami yer alır. Bir mahallenin merkezinde yer alan mescit/cami bazen o mahallenin adı olmuştur. Erzurum'da Murad Paşa Mahallesi adını Erzurum Beylerbeyi Murad Paşa tarafından yaptırılan camiden, İstanbul'daki Ayasofya Mahallesi adını Ayasofya Camii'nden, Bursa'daki Nalbantoğlu Mahallesi adını Yıldırım Bayezid'in nalbantbaşı tarafından yaptırılan camiden almıştır.

Osmanlı mahalle, cami, çeşme ve ahalisiyle bir bütünlük arz eder. (Temsilî resim)

YORUMLAYALIM

"Mahallenin yöneticisi Padişah beratıyla göreve başlayan imamdır. Şehirde insan ilişkilerinin en samimi ve sıcak olduğu ortam burasıdır. Bir Osmanlı mahallesinde imamla birlikte bekçi, berber, bakkal, eşraf hatta deli ve kabadayı mahallenin insan mozayiğini oluşturur. Genellikle birbirini tanıyan mahalleli arasındaki ilişkilerin temelinde iyi komşuluk, dayanışma, birbirine karşı sorumluluk, ilişkilerde kontrollü olmak, adab-ı muaşerete uymak, İslam ahlakına uygun davranmak, dinî vecibeleri yerine getirmeye dikkat etmek gibi ilkeler yatmaktaydı."

Köksal Alver, "Mahalleye Giriş," s. 144-148.

➔ Eski mahalle kültürünü günümüz şehir hayatı açısından değerlendiriniz.

Ev: İslam şehrini bütünleyen unsurlardandır. Tabiatla uyum içinde olacak şekilde konumlandırılmıştır. Müslümanların kendine özgü sanat ve estetik anlayışının eseri olan ev; bahçesi, sokakla ilişkisi, cumbası, dolapları, tavanı ve kaplamasıyla tam bir bütünlük gösterir. Ev inşa edilirken komşunun mahremiyeti ihlal edilmez, manzarası ve ışığı kesilmez.

Ev, şehir ve dünya tasavvurunun ürünü ve bir kültür üretim merkezidir. Sohbet, sanat, şiir ve musikinin üretildiği, misafirin ağırlandığı mekândır. Mimarisi abartıdan ve israftan uzak olacak şekilde tasarlanmıştır.

Hamam: İslam şehrinin temel eserlerindendir. İslamiyetin temiz olmayı emretmesi ve toplumun temizlik ihtiyacı hamamların kurulma nedenidir. Hamamlar şehrin merkezî bölgelerinde camiyle birlikte kurulmuş, İslam coğrafyasında yayılmış ve her şehirde çok sayıda hamam inşa edilmiştir.

Mabet, ev ve mezar; tüm hayat bir arada. (Taceddin Camii haziresi-Ankara)

Mezarlık: Müslümanlar için ölüm yeni bir hayatın başlangıcı, mezarlık da kapısıdır. Mezarlar, insanlara ölümü hatırlatması için yol kenarlarına kurulmuş bu suretle hayatın içinde yer almıştır.

Yol: İslam şehirlerinde yollar, şehrin merkezindeki camide kesişir. Şehirde doğrusal olmayan, dar ve çok sayıda çıkmaz sokağı içeren bir yol şebekesi mevcuttur. İkametgâhların çevresinde, özel hayatın mahremiyetini gizleyen ve güvenli kılan bir yol sistemi vardır.[15] İslam şehirlerinin dikkat çekici bir unsuru olan çıkmaz sokaklar, çocukların şehirle ilişkisini düzenlemede önemli bir yere sahiptir. Çocukların güven içinde oynayıp sosyalleşmesi, ortak kültürün paylaşılması ve mahremiyetin korunması çıkmaz sokaklar sayesinde daha kolay gerçekleşmiştir.

15 Yılmaz Can, İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı, s. 115.

3. 2. İslam Medeniyetinin Beşiği Olan Şehirler

FARK EDELİM

Müslümanlar adildi. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.v.) diğer ülkelerin insanlarına iyi davranılmasını tenbih etmişti. Müslüman komutan Halid b. Velid Şam halkıyla Müslümanların o tarihten sonra sadık kalacağı şartları içeren adil bir antlaşma imzalamıştır. Bu şartlar öncelikle Hz. Peygamber (s.a.v.) ve daha sonra ilk halife Hz. Ebu Bekir'in bir şehri alan fatihin nasıl davranması gerektiği konusundaki inançlarına dayanıyordu. Hz. Ebu Bekir: "Kimseyi sakat bırakmayın" diye emretmişti. "Çocukları, yaşlı erkekleri ve kadınları öldürmeyin. Hurma ağaçlarına zarar vermeyin ve yakmayın. İnsanlar ve hayvanlar için meyve veren ağaçları sakın kesmeyin. Koyun ve develeri öldürmeyin. İhtiyaç için saklayın, koruyun.

Ahmed İsa, Müslümanların Rönesansa Katkısı, s. 43.

➔ Yukarıdaki metne göre Müslümanlar şehirleşmede hangi hususlara öncelik vermiştir?

İslamiyet, fetihler, göçler, âlimler ve tüccarlar eliyle kısa sürede Uzak Doğu'dan Atlas Okyanusu'na, Avrupa'nın içlerinden Afrika'nın güneyine kadar geniş bir alana yayılmıştır. Müslümanlar, İslam'ın izzetini, ilmini, hikmetini ve irfanını farklı coğrafyalardaki şehirlere taşımıştır. Şehircilik faaliyetleriyle birlikte harap olmuş beldeler şenlenmiş, mamur hâle gelmiştir. Her din ve kültürden insanlar bu şehirlerde yüzlerce yıl huzur içinde yaşayabilmiştir.

İslam coğrafyasında yer alan; Mekke, Medine, Kudüs, Kûfe, Kahire, Şam, Halep, Bağdat, Kurtuba, San'a, Marakeş, Tunus, Fas, Kayravan, Tlemsen, Timbuktu, Semerkant, Buhara, Belh, Herat, Kazan, Musul, Bursa, İstanbul, Saraybosna, Isfahan, Yezd, Şiraz, Kabil, Lahor, Delhi, Agra gibi şehirlerde İslam Medeniyetini temsil eden seçkin eserler ortaya konmuştur.

İslam Kültür ve Medeniyeti'nde, taşıdığı değer ve özellikler bakımından Mekke, Medine, Kudüs, Kurtuba ve İstanbul öncelikli bir yere sahiptir.

Kurtuba El-Hamra Sarayı

Mekke: Dağların arasındaki susuz bir vadide kurulmuş, zemzem ile hayat bulmuş, Kabe'nin inşasıyla ile birlikte şehre dönüşmüştür. Allah'a (c.c.) kulluk maksadıyla inşa edilen ilk mabet Kabe buradadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bâtılla mücadelesine bu şehirde başlaması ve İslam Medeniyetinin ön hazırlığının burada yapılmış olması Mekke'nin tarihî önemine işaret eder.

Müslümanların kıblesidir. İslam dünyasında ilmî faaliyetlerin gerçekleştiği ilk merkezlerdendir. Hac farizası sayesinde dünya Müslümanlarının yılda bir kez toplanıp meselelerini müzakere etme imkânı bulduğu ortak mekândır. **Harem** kılınarak Allah (c.c.) tarafından koruma altına alınmış,[16] hiçbir zaman yabancı hâkimiyeti altına girmemiştir.

Medine: Peygamber şehridir. Kapılarını, Hz. Peygamber'e (s.a.v.) savaşsız açmasından dolayı Kur'an'la fethedilmiş şehir kabul edilir. Hz. İbrahim'in (a.s.) Mekke'yi harem yaptığı gibi Medine de Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından harem yapılmış, gayrimüslimlerin şehirde ikametine izin verilmemiştir.[17] İslam şehirlerinin kalbi ve merkezi sayılan Mekke ile Medine'ye **Haremeyn** adı verilmiştir.

Medine, İslam ve dünya tarihinde bir dönüm noktası olan hicretin yurdudur. Mescidi, çarşısı, yönetim birimleri Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından kurulmuştur. İslam Devleti'nin ilk başkentidir. Ensar ve Muhacir burada kardeş kılınmıştır.[18] Hz. Peygamber (s.a.v.) tarafından şehirdeki kabileler arasındaki ihtilaflar giderilmiş, Müslümanlara mahsus bir hayatın ve medeni toplumun temelleri bu şehirde atılmıştır. İslam Medeniyetinin altın çağı olan Asr-ı Saadet bu beldede yaşanmıştır.

Medine, İslamî ilimlerin doğup geliştiği ve ilmi ekollerin oluştuğu bir şehirdir. Şehri yöneten iktidarlar bu aydınlanmış şehre büyük hürmet göstermişlerdir. Mescid-i Nebi'nin genişletilmesi ve bakımının yanında, mescit, medrese, tekke, zaviye, sebil, imaret ve vakıflar kurmak suretiyle şehirdeki Müslümanların ihtiyaçlarını gidermişlerdir. İslam ülkelerinin hükümdarları, Mekke ve Medine'ye her sene **surre alayları** göndererek bu beldelere gereken hürmeti göstermişlerdir. Şehre gösterilen ihtimam ve şehrin manevi havası, Medine'yi İslam coğrafyasında yaşayan Müslümanların çekim merkezi hâline getirmiştir.

Mescid-i Nebi ve Peygamber'in (s.a.v.) aydınlanmış şehri Medine-i Münevvere.

16 Ankebut suresi, 67. ayet.
17 Nebi Bozkurt, Mustafa Sabri Küçükaşçı, "Medine," DİA, C 28, s. 306.
18 bk. Haşr suresi, 9. ayet.

Kudüs: Kudüs, Kur'an'da mukaddes toprak, iyi, güzel bir yer olarak nitelenmiştir. Müslümanların ilk kıblesidir. Mirac mucizesinin mühim bir noktasıdır.[19] Yeryüzünde ziyaret edilebilecek üç mescitten biri olan Mescid-i Aksa burada yer alır. Peygamberlerin Müslümanlara emaneti olan bir şehirdir.

Kudüs, Yahudilik ve Hristiyanlık tarafından da kutsal kabul edilmiştir. Bu dinlere ait mahalleler ve ibadethaneler burada iç içe geçmiş biçimde yer alır. Bu konumu günümüzde de değişmemiştir.

Müslümanların şehri Kudüs.

Adının ortak manası barış ve kutsal olan Kudüs, Babil, Roma ve İskender Dönemlerinde yıkım ve zulümlere uğramıştır. Hz. Ömer (r.a.) Dönem'i'nde savaşsız teslim olan şehirde bir cami inşa edilmiş, halka mal ve can güvencesi verilmiş, din ve ibadet hürriyeti tanınmıştır.

Müslüman yöneticiler, şehrin imarına ve İslamî kimliğinin korunmasına büyük önem vermiştir. Osmanlılar Dönem'i'nde, Kubbetü's-Sahra'nın onarımı, bugün hâlen ayakta olan surların yapımı, su kanalları açılması, vakıflar kurulması, Kudüs'e gösterilen hürmettendir. XVII. yüzyılda şehirde, çoğunluğu oluşturan Müslümanlardan başka Yahudi, Frenk, Rum, Ermeni, Maruni, Gürcü, Kıpti, Habeş ve Keldaniler gibi etnik unsurlar bir arada yaşamaktaydı.[20] Şehirdeki bir arada yaşama bilinci, Osmanlının Kudüs'ten çekilmesiyle ortadan kalkmıştır.

ARAŞTIRALIM

➔ Kudüs'ün geçmişi ve günümüzdeki durumuyla ilgili poster ve sunum hazırlayınız.

19 bk. İsra suresi, 1. ayet.
20 Ömer Faruk Harman, "Kudüs," DİA, C 26, s. 323-338.

Bağdat: Medinetüsselam, Kubbetülislam ve Darulhilafe gibi isimleriyle meşhur olmuştur. Abbasi halifesi Ebu Cafer el-Mansur şehri kurarken âlimler ve devlet adamları arasından, fazilet, adalet, fıkhî yeterlilik, emanet ve hesap işlerinde temayüz etmiş kişilerden bir kurul oluşturarak inşaat faaliyetinin bu heyet gözetiminde yürütülmesini istemiştir.[21] Bağdat şehir plancılığı açısından örnek bir şehirdir. Bağdat'ta ilk olarak cami, saray ve çarşı inşa edilmiş, şehir merkezinin her tarafa eşit uzaklıkta olması ve kolayca kontrol edilip korunması için daire şeklinde planlanmıştır.[22]

Bağdat, İslam Medeniyetinin en önemli merkezlerinden biridir. ilim ve sanat alanında verilen eserler, Avrupa'daki ilim ve sanat faaliyetlerini de etkilemiştir. Şehrin zengin çarşılarında dünyanın her tarafından gelen ürünler satılmış, Semerkant, Merv, Buhara, Belh ve Harizm'den gelen tüccarlar şehrin büyümesine katkı sağlamıştır. Sarayları muhteşem dekorasyonlarla süslenmiştir. Her iki yüz hane için bir hamam inşa edilmiştir.

Bağdat'ın 1258 tarihinde Moğollar tarafından işgali (Temsilî Minyatür)

İslam Medeniyetinin bu ihtişamlı şehri, tarihi boyunca ağır bedeller ödemiştir. Seller, yangınlar, kıtlıklar ve veba salgını gibi afetlerden başka istilalar, din ve mezhep ihtilafları, mezhep çatışmaları, işgaller çok sayıda insanın ölümüne, güç ve servet kaybına ve şehrin tahrip olmasına yol açmıştır. Moğolların 1258'deki saldırıları ve son yüzyılda Batı'lılar tarafından işgal edilmesi, halkı, âlimleri, eserleriyle tüm birikiminin yok edilmesine ve sömürülmesine yol açmıştır.

Kahire: Mısır'ın fethinden sonra Hz. Ömer (r.a.) tarafından bir garnizon şehir olarak Fustat kurulmuştur. Fustat, İslam şehirlerinin tipik bir örneğidir. Caminin çevresinde mahalleler konumlandırılmıştır. X. yüzyıldan itibaren düşmanlarını kahreden, ezip geçen anlamında Kahire olarak isimlendirilmiştir. Kahire, bir ticaret merkezi ve limanı şehridir. Doğu-batı arasındaki baharat ticaretinin ana kavşağı konumundaydı. Zenginlik, hayat kalitesi ve büyüklük bakımından Avrupa ve Asya'daki önemli şehirlerden biriydi. Seyyah Felix Fabri, Kahire'yi bütün dünya şehirlerinin en büyüğü ve meşhuru, dünyadaki en harika şehir olarak tanımlamıştır.[23]

Sultan Berkuk Medresesi-Kahire

21 İsmail Yiğit, "Bağdat," C4, s. 19.
22 Abdülaziz ed-Duri, "Bağdat," DİA, C 4, s. 425-433.
23 Eymen Fuad es-Seyyid, "Kahire," DİA, C 26, s. 175.

Bağdat Moğol istilasına maruz kalınca, Abbasilerin hilafet merkezi Kahire'ye intikal etmiş ve Kahire İslam âleminin dinî merkezi hâline gelmiştir. El- Ezher Camii, Hâkim Camii, Darülhikme, Kalatülcebel, Sargatmış Medresesi, I. Baybars Camii, Nasıriyye Medresesi önemli eserlerindendir. Bugün, şehre modernliğin etkilerini dikkate almadan bakıldığında, İslam şehir ruhunu koruduğu görülecektir.[24]

Kurtuba: İspanya'da Fenikeliler tarafından kurulmuştur. Ünlü Latin şairi Martialis şiirlerinde bu şehri övmüş, Avrupalılar dünyanın mücevheri, Araplar da Endülüs'ün gururu demişlerdir. Endülüs Emevileri'nin başşehridir. İslam Medeniyetini Batı'da temsil eden şehirlerden olan Kurtuba, bir ilim ve sanat merkezidir. Kurtuba'yı Batı İslam dünyasının merkezi hâline getirmek amacıyla inşa edilen Kurtuba Ulu Camii Endülüs dinî mimarisinin en tanınmış ve en büyük eseridir.

Kiliseye çevrilmiş olan Kurtuba Camii bölge halkı arasında Mezquita (mescit) adıyla tanınmaktadır.

BİLGİ NOTU

"İslamî Dönem'de Kurtuba, çağdaşı İstanbul ve Bağdat veya bugünün birçok kozmopolit yerleşim merkezi kadar karışıktı. Nüfusu Araplar, Franklar, Slavlar, Suriyeliler, Berberiler, Grekler, Gotlar, İspanyol ve Batı Afrika kökenli zencilerden oluşuyor, pazarlarında dünyanın her yerinden gelen her zevke uygun mallar sergileniyordu. Avrupa'nın en zengin ve medeni şehriydi. Avrupa'da cadde aydınlatması ve hamamları olan ilk şehirdi. Şehirde 200.000 ev, 600 cami ve medrese, 800 hamam, 50 hastane ve çeşitli sanayi tesisleri vardı. II. Hakem'in yaptırdığı kütüphanede 400.000'e yakın kitap bulunduğu söylenir. X. yüzyılın sonlarında bir ilim merkezi hâline gelerek Avrupa, Kuzey Afrika ve hatta Asya'dan ilim adamlarını kendine çekmiştir."

Thomas B. Irving, "Kurtuba," DİA, C 26, s. 452.

İstanbul ve Osmanlı şehri: Roma İmparatoru Konstantin tarafından IV. yüzyılda kurulan İstanbul, dinî, kültürel ve ticarî merkez olmuştur. İstanbul'u gezmek, görmek bir imtiyaz sayılmış, seyyahlar, bu muhteşem şehrin güzelliklerini, mimari eserlerini, çarşılarını eserlerinde detaylı şekilde anlatmıştır.

24 S. Gulzar Haider, "İslam Mimarisi ve Şehirciliği," s. 777-789.

Tarih boyunca birçok defa kuşatılan İstanbul, II. Mehmet tarafından fethedilmiştir. Fatih Sultan Mehmet Ayasofya'yı camiye çevirerek İstanbul'un İslam şehri olması yolunda ilk adımı atmıştır. Osmanlılar, kurdukları binlerce vakıf aracılığıyla İstanbul'u bir İslam şehrine dönüştürmüştür. İstanbul, en ihtişamlı günlerini Osmanlı Devleti zamanında yaşamıştır. Bursa, Edirne, Halep, Kudüs, Bağdat gibi İslam şehirlerinin özelliklerini barındıran İstanbul, Osmanlı şehrinin en özgün modelidir.

Rumeli Hisarı-İstanbul

İstanbul, insanlık tarihinde müstesna bir kültür ürünüdür.[25] Şehirde uygulanan mimari standartlar, ilmin, ilahi erdemin ve insanın katkısıyla, **baş mimar** tarafından tasarlanmıştır.

Şehrin oluşumunda ve teşkilatlanmasında belirleyici unsur vakıflardır. Sadaka taşları, kuş sarayları, sebilleri, hamamları, imarethaneleri ve camileriyle İstanbul, bir vakıf şehridir.

Günümüzde Şehir: Sanayi İnkılabı, şehirlerin fiziki ve sosyal yapılarında, kültüründe ve insan ilişkilerinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Batı medeniyetinin dönüm noktalarından biri olan bu olayla birlikte, kamu binaları, iş merkezleri, sanayi tesisleri, cadde ve meydanlar, müzeler, sinema ve tiyatrolar şehirlerin yeni eserleri olmuştur.. Bu yeni şehir, modern, endüstriyel dünya görüşünün ve hayat tarzının değerleri doğrultusunda gelişmiştir.

İslam toplumları Sanayi İnkılabı'ndan olumsuz etkilenmiş, siyasî, ekonomik ve askerî nedenlerle Batı'lıların maddi ve manevi istilasına uğramıştır. Şehirlerin tasarımında yalnızca Batı'nın örnek alınması, İslam şehirlerinin Batı'nın kopyaları olarak gelişmesine neden olmuştur. Mimari ve sanatta İslamî üslup ve tekniklerin terk edilmesi, şehirli sayılmak için Batı tarzı bir hayatın ölçü alınması gibi tercihler, şehirlerdeki değişimin hayatın her safhasında yaşandığını göstermektedir.

Safranbolu'nun geleneksel şehir dokusu

25 Turgut Cansever, Osmanlı Şehri, s. 87.

TARTIŞALIM

Müslümanlara ait medeniyet birikiminin sonraki kuşaklara aktarıldığı İslam şehirlerinin geleceğini tartışınız.

İslam şehirlerini etkileyen olumsuz yaklaşım, şehrin manevi kimliğinden giderek uzaklaşması ve dünyevi ihtiyaçlar doğrultusunda biçimlenmesidir.[26] Cami, şehrin merkezi olmaktan çıkmış, onun yerini modern şehrin yeni sembolleri olan büyük gökdelenler, eğlence ve alışveriş merkezleri almıştır. İslam Medeniyeti'nin köklü eserlerini barındıran İslam şehri turistik bir nesneye dönüşmüştür. Şehrin, geçmişin birikimiyle bugünü birleştiren mekân olma özelliği zayıflamıştır. Şehre ait olma; dolayısıyla yaşadığı mekânı koruyup sahiplenme bilinci yaralanmıştır.

Tarihî şehirlerin yerini dikey olarak büyüyen modern şehirler almaktadır.

BİLGİ NOTU

"Bugün çok kültürlü şehir yapıları ancak ve ancak İslam medeniyet havzasının Klasik Dönem'deki sembolik şehirlerinde gözlenebilmektedir. Bağdat, Kahire, Delhi, İstanbul, Saraybosna, Buhara, Marakeş vb. şehirler Klasik Dönem'de İslam medeniyet birikiminin yönlendirdiği sınırlı küreselleşmenin izlerini taşımaktadır. Modern küreselleşmenin olağanüstü etkileme kabiliyetine sahip araçlarına rağmen New York, Londra, Paris, Tokyo, Mexico City gibi İslam medeniyet havzası dışındaki büyük metropoller hâlâ çok kültürlü bir şehir yapısına kavuşamadıkları gibi nüfus çeşitliliği açısından içselleştirebilmenin de sıkıntılarını yaşamaktadırlar."

Ahmet Davutoğlu, "Müslümanlarınn Siyasî Dönüşümü: Dönemlendirme ve Projeksiyon", s.3.

26 Korkut Tuna, "İdeal Şehir Üzerine Düşünceler," s. 58.

ETKİNLİK

Tabloda boş bırakılan kısımları araştırarak tamamlayınız.

ŞEHİR	YER ALDIĞI ÜLKE	İSLAM MEDENİYETİNİ TEMSİLDE ÖN PLANA ÇIKAN ÖZELLİĞİ
Kudüs		
Bağdat		
Kurtuba		
Kahire		
İstanbul		
Mekke		
Medine		

Günümüzde, gelişmiş ülkelerin şehirlerinde yaşayan çok sayıda insan, barınma imkânından yoksundur. Bu şehirlerde alınan sıkı yasal tedbirlere rağmen şiddet önlenememekte, evlerde ve sokaklarda güvenlik sağlanamamaktadır. Fakirlik, işsizlik, açlık, evsizlik, göçmenlik, ırkçılık, şiddet, sokaklara terk edilen çocuklar, uyuşturucu ve alkol bağımlılığı ise şehri yönetenlerin ve şehirlilerin çözmek zorunda olduğu sosyal ve manevi sorunların büyüklüğünü ortaya koymaktadır.

İslam şehri cami merkezlidir. (Selimiye Camii, Edirne)

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

A Aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

1. Şehir ve medeniyet arasındaki ilişkiyi açıklayınız.

2. İslam şehirlerinde caminin merkez olmasının nedenlerini yazınız.

3. Şehirli kime denir? Açıklayınız.

4. Günümüz şehirlerinde yaşanan çeşitli sorunların çözümüne yönelik yapılması gerekenler hakkındaki düşüncelerinizi yazınız.

B Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplandırınız.

1. Aşağıdakilerden hangisi İslam şehrinin özelliklerinden biri **değildir?**

A) Mescid-i Nebi'nin konumunun örnek alınması

B) Çıkmaz sokaklara yer verilmemesi

C) İdare binalarının şehrin merkezinde yer alması

D) Mimaride tevazunun esas olması

E) Camilerin yakınında hamam bulunması

2. Aşağıdakilerden hangisi şehir kelimesinin Kur'anda geçen isimleri arasında **yer almaz?**

A) Mısr B) Dâr C) Site D) Karye E) Medine

3. Aşağıdakilerden hangisi Hrıstiyanların saldırıları sonucunda Müslümanların elinden çıkmıştır?

A) Kurtuba B) Bağdat C) Buhara D) İstanbul E) Medine

4. Aşağıdakilerden hangisi Kudüs'ün özelliklerinden biri **değildir?**

A) Mescid-i Aksa'nın burada bulunması

B) Müslümanların ilk kıblesi olması

C) Önemli bir ticaret merkezi olması

D) Yaşayan dinlerce kutsal sayılması

E) Hz. Ebu Bekir (r.a.) tarafından fethedilmesi

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

C Aşağıda verilen ifadelerin doğru olanını (D), yanlış olanını (Y) harfleri ile işaretleyiniz.

1. [....] İslam şehrinin fiziki oluşumunda, cami merkezî konumdadır..

2. [....] İslam şehirlerinde gayri müslimlerle Müslümanlar ayrı mahallelerde yaşamıştır.

3. [....] İslam şehirlerinde heykel ve anıtlara da yer verilmiştir.

4. [....] Hz. Peygamber (s.a.v.), bütün zorluklarına rağmen şehir hayatını tavsiye etmiştir.

D Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri parantez içindeki uygun kelimelerle doldurunuz.

(Batı - Eyalet - Sanayi Devrimi - Doğu - Farabi - İbn Rüşd - Şehir - İbn-i Sina)

1. Çalışabilecek yaştaki nüfusunun çoğunun ticaret, sanayi, yönetim gibi çok sayıda etkinlikleri gerçekleştirdiği büyük yerleşim yerine .... denmektedir

2. Yeryüzündeki ilk şehirler coğrafi ve kültürel olarak .... diye adlandırılan bölgelerde başlamıştır.

3. İslam felsefesinin en ünlü iki ismi .... ve .... Bağdat'ta yetişmiştir.

4. ...., şehirlerin fiziki ve sosyal yapılarında, kültüründe ve insan ilişkilerinde önemli değişikliklere yola açmış bir olaydır.

Bu Üniteden Neler Öğrendim?

....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

7. ÜNİTE

İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİNİN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ

KONULAR

1. İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Yapılan Araştırmalar
2. İslam Kültür ve Medeniyeti'nin Diğer Medeniyetlere Etkisi
3. İslam Kültür ve Medeniyeti'nin Bugünü ve Geleceği

TEMEL KAVRAMLAR

- Umran
- Uygarlık
- Fizikötesi
- Müsteşrik
- Veda Hutbesi
- İttifak

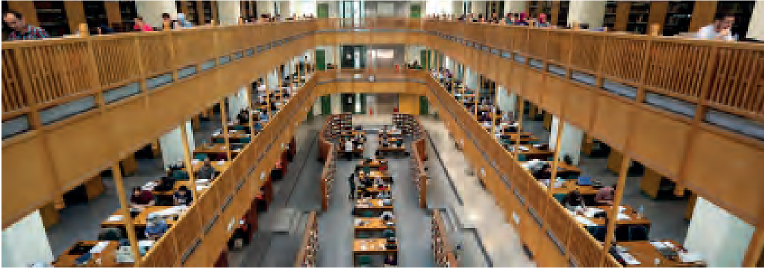
HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

1. İslam Kültür ve Medeniyeti üzerine araştırmalar yapılmasının sebebi nedir? Tartışınız
2. İslam Kültür ve Medeniyeti'nin günümüz dünyasına etkileri neler olabilir? Araştırınız.
3. Bir arada yaşama kültüründen ne anlıyorsunuz? Bunu ailenizle birlikte, gözlemlerinizi de katarak değerlendiriniz.
4. Son dönemlerde İslam Kültür ve Medeniyeti üzerine yazılan eserleri tespit ediniz.

1. İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ ÜZERİNE YAPILAN ARAŞTIRMALAR

İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Araştırmalar: Kültür ve medeniyet kavramları sosyal hayatta yaygın olarak kullanılır hale gelmiştir. 150 yıldır üzerinde çalışmalar yapılan İslam Kültür ve Medeniyeti de bu süreçte ilgi odağı olmuştur. İslam Medeniyeti'nin tarihî, geçirdiği evreler, konuları ve yarınına dair gerek kurumsal, gerek birey olarak; İslam âleminde ve batı dünyasında çalışmalar yapılmış ve yapılmaya devam etmektedir.

İslam ilme önem veren bir dindir. "***İlim Çin'de bile olsa ona tâlip olunuz. Çünkü, ilim her Müslümana farzdır***"[1] hadisini ilke edinen Müslümanlar, kendi kültür ve medeniyetleri üzerine araştırmalar yapmış, ilmin hayatı şekillendiren yönünü de incelemişlerdir.

TARTIŞALIM

İslam Kültür ve Medeniyeti araştırmaları deyince ne anlıyorsunuz?

Arkadaşlarınızla müzakere ediniz.

İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Araştırma Yapanlar ve Eserleri: Medeniyet tarihi, bir toplumun inanç, gelenek, dil, edebiyat, güzel sanatlar, fikir, ilim faaliyetleri ve devlet teşkilatını ele alan ilim dalıdır. İslam Medeniyeti tarihi ise Hz. Peygamber'den (s.a.v.) bu yana Müslüman olan bütün toplulukların ortaklaşa meydana getirdikleri medeniyetin tarihidir.[2] İslam Kültür ve Medeniyeti üzerine yapılan araştırmaların amacı, İslam toplumlarına ait birikimin tespiti, İslam Kültür ve Medeniyeti'nin yeniden ihyası çalışmasıdır.

Batı'daki gelişmeler, yeni bir kültür ve medeniyetin doğmasına yol açmıştır. Batı'da gelişen teknoloji, Müslümanların da etkilemiştir. İslam toplumlarının dış dünyaya açık olması, Batı'dan etkilenmesine neden olmuştur. Günümüzde Müslümanlar, kendi medeniyetlerini yeniden ihya etme gayreti içindedir. Bu sebeple, İslam Medeniyeti üzerine düşünürler, yazarlar ve akademisyenler eserler vermiş, medeniyet eksenli makaleler yazmış, görüşlerini ortaya koymuşlardır. Batı medeni-

1 Beyhakî, Şuabu'l İman, II, s. 253.
2 Ziya Kazıcı, İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi, s. 13

yetinin bugün geldiği nokta ile gelecekte İslam Medeniyeti'nin kat edeceği mesafeler hususunda tespitler ve önerilerde bulunmuşlardır. Dünyada gelişen olaylar ve toplumdaki sosyal değişimlerden ötürü bu çalışmalar artarak devam etmektedir. İçerik olarak veya doğrudan Medeniyet kavramı etrafında çalışmalar bugün de yapılmaktadır.

İslam Medeniyeti hakkında Osmanlı'da ve İslam Dünyasında yayımlanan, ilk eser, Şemseddin Sami'nin Medeniyyet-i İslamîyye isimli kitabıdır.[3] XIX. yüzyılın sonundan itibaren araştırma ve incelemeler artmış, çok sayıda eser yazılmıştır.

İslam Kültür ve Medeniyeti hakkında Müslüman araştırmacılar tarafından yazılan eserlerden bazıları şunlardır;

- Gaspıralı İsmail Bey, Medeniyyet-i İslamîyye
- Tevfikzâde İsmail Tevfik, Medeniyyet-i İslamîyye ve İngiliz Müslümanları
- Tahiru'l-Mevlevi, Müslümanlığın Medeniyete Hizmetleri
- İsmail Hami Danişmend, Garp Menba'larına Göre İslam Medeniyeti
- Osman Turan, Tarihin Akışı İçinde İslam Medeniyeti
- Nurettin Topçu, Kültür ve Medeniyet
- Sezai Karakoç, Düşünceler
- Cemil Meriç, Umrandan Uygarlığa
- M. Akif İnan, Din ve Uygarlık
- Saadettin Ökten, Örselenmiş Osmanlıdan Medeniyet Umuduna

İslam Kültür ve Medeniyeti üzerine yapılmış önemli çalışmalardan bazıları.

BİLGİ NOTU

W. Barthold tarafından yazılan "İslam Medeniyeti Tarihi", alanında önemli bir eserdir. 1918'de Rusça yazılmış, 1922'de Tatarca'ya, 1927'de Özbekçe'ye tercüme edilmiş, 1940'ta Fuat Köprülü "ilaveler ve düzeltmeler" yaparak Türkçeye tercüme etmiştir.

İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Araştırma Yapan Kurum ve Kuruluşlar: İslam Kültür ve Medeniyeti üzerine XIX. yüzyıldan itibaren üniversitelerde medeniyet araştırmaları yapılmıştır. Medeniyet Üniversitesi açılmış, birçok üniversitede enstitüler ve araştırma merkezleri kurulmuş, bazı fakültelerde İslam Kültür ve Medeniyetini içeren dersler konulmuştur.

İZLEYELİM

Bahçeşehir Üniversitesi Medeniyet Araştırmaları Merkezi ve TRT'nin desteğiyle yapılmış olan 20 bölümlük "Batıya Doğru Akan Nehir" isimli belgeseli (http://www.trthaber.com/programlar/batiya-dogru-akan-nehir/) izleyerek düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

3 İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, I, Sayı 1, s. 145

BİLGİ NOTU

"İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM), özellikle İslamî İlimler ve Şarkiyat alanlarında telif ve tercüme eserler yayınlamaktadır. Bu amaca yönelik olarak İSAM; Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi'ni hazırlamış, İslam Kültür ve Medeniyeti ile ilgili araştırma, yayın, sempozyum, konferans, panel ve seminerler düzenlemiş halen bu alandaki faaliyetlerini sürdürmektedir."

www.isam.org.tr

Medeniyet konusunda bilim insanları, devlet adamları ve kanaat önderlerinin girişimiyle ulusal ya da uluslararası konferanslar düzenlenmekte, belgeseller yapılmakta, süreli yayınlar çıkarılmaktadır. Faaliyet alanı medeniyet olan sivil toplum kuruluşları bilim, sanat ve kültür alanında çalışmalar yapmaktadır. İslam Kültür ve Medeniyeti araştırmaları için merkez olan kurum ve kuruluşlar, ilmî toplantılar tertip ederek İslam ülkeleri arasında köprüler kurmaktadır.

Dergiler, medeniyet eksenli çalışmalar yapmışlardır.

Dergiler özel sayılar hazırlamakta, gazetelerde köşe yazarları medeniyet içerikli yazılar kaleme almaktadır. İnternet ortamında İslam kültür ve medeniyeti konulu yayınlar, söyleşiler, ilmî makaleler yayınlanmakta, haberler yapılmakta ve geniş kitlelerin haberdâr olması sağlanmaktadır.

Şarkiyatçıların İslam Kültür ve Medeniyeti Üzerine Yaptığı Çalışmalar:

Şarkiyat, Batı'lı araştırmacılar tarafından doğu ülkelerinin din, dil, tarih, kültür ve medeniyetleri üzerine yapılan araştırmaları kapsayan bilim dalıdır. Şarkiyatçılık, oryantalizm ve doğubilim olarak da isimlendirilir. Bu alanda çalışan araştırmacılara **oryantalist** veya **müsteşrik** denilir.[4]

Avrupa'da İslam araştırmaları XII. yüzyılda başlamıştır. Kur'ân-ı Kerim ilk defa XII. yüzyılda Latince'ye tercüme edilmiş ve ilk Latince-Arapça sözlük hazırlanmıştır.[5] Müslümanlar hakkında XIX. ve XX. yüzyıllarda altmış bine yakın kitabın yazıldığı tahmin edilmektedir.

Edward Said, oryantalizmi, sömürgeciliğin keşif kolu olarak değerlendirmiştir.

BİLGİ NOTU

Şarkiyatçı; antropolog, sosyolog, tarihçi yahut dil bilimci olsun, özel yahut genel bir açıdan Şark'ı öğreten, yazıya döken yahut araştıran kişidir. Oryantalizm, Doğu ile uğraşan bir müessesedir yani Doğu hakkında hükümlerde bulunur. Doğu hakkındaki kanaatleri onayından geçirir. Doğu'yu tasvir eder, tedris eder, iskân eder, yönetir. Kısacası 'Doğu'ya hâkim olmak, onu yeniden kurmak ve onun yöneteni olmak için Batı'nın bulduğu bir yoldur.

Edward Said, Oryantalizm, s. 15-16.

4 D. Mehmet Doğan, Büyük Türkçe Sözlük, s. 10-18
5 İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar," s.99 vd.

Şarkiyatçıların eserlerinde ön yargılı yorumlar ve yanlış bilgiler mevcuttur. Ancak bilimsel metotlardan ayrılmadan hazırlanan eserlerin sayısı da azımsanmayacak orandadır. İslam ülkelerinde de yayımlanan şarkiyatçılara ait eserler, Müslüman araştırmacılarca değerlendirilmiş, yeni araştırmalara kaynaklık etmiştir. Şarkiyatçılar tarafından Avrupa kütüphanelerindeki **el yazması eserler** kataloglanmış ve İslam Kültürüne ait ilahiyat, hukuk, tarih ve edebiyat eserlerinden önemli görülenlerin tıpkıbasımları yapılmıştır.[6]

İslam Kültür ve Medeniyeti hakkında şarkiyatçılar tarafından yazılmış ve Türkçeye tercüme edilmiş eserlerden bazıları şunlardır:

- Hamilton A. R. Gibb, İslam Medeniyeti
- Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi
- Will Durant, İslam Medeniyeti
- Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu
- L. Caetani, İslam Tarihi
- Theodor Nöldeke, Kur'an Tarihi
- Ignaz Goldziher, İslam Tefsir Ekolleri

FARK EDELİM

"Şarkiyatçılar, K.Kerim'i ve Peygamberimiz'i (s.a.v.) tanımlarken kasıtlı tahrifatlar yapmışlar, İslam'ı yanlış tanıtma cihetine gitmişlerdir. Hazırladıkları İslam Ansiklopedisi ile zihni karışıklık oluşturmuş, yanlış bilgilerle ansiklopediyi doldurmuşlardır. XX. yüzyılın başlarında hazırladıkları bir ansiklopedi Türkçe, Urduca, Farsça ve Arapça'ya tercüme edilmiş, diğer ülkeler gibi tercümesi Türkiye'de de tahribatından ötürü rağbet görmemiş ve tercümesi yarım kalmıştır.

İslam Ansiklopedisi'ne "Allah" maddesini yazan Mc. Donald'da, Kur'an-ı Peygamber'in (s.a.v.) eseri olarak kabul etmiş ve bütün hükümlerini bu noktaya dayandırarak yürütmeye çalışmıştır. Pek çok Avrupalı Kur'an mütercimi tercümelerinin baş tarafına, Kur'an sanki Hz. Muhammed'in eseri imiş gibi, Muhammed ismini yazmışlardır. Savery, Kasımırski, E. Montet ve ilk devir Avrupa tercümelerinde bunlar vardır."

İsmail Cerrahoğlu, "Oryantalizm ve Batı'da Kur'an ve Kur'an İlimleri Üzerine Araştırmalar," s.127.

İslam Kültür ve Medeniyeti'nin gelişmesini amaçlayan düşünce akımları: İslam Kültür ve Medeniyeti, hilafetin temsil ve egemenliği sayesinde, varlığını muhafaza eden ve gelişimini sürdürmesini sağlayan bir güce sahipti. Sonrasında, siyasal egemenliğe sahip olmayan, ancak sosyal direnişi temsil etmeye başlayan cemaatler ve öncüleri, toplum hayatında İslam'ın yaşanması ve İslam Medeniyetinin varlığını koruması için yeni fikirler, alternatif hareket metotları ürettiler. Birçok İslam ülkesinde etkinlik alanı kazanmış olan bu hareketler, sosyal hayatta dinin varlığını etkin kılmak için çalışmışlardır.

Ferit Vecdi, Cemalettin Afgani ve Muhammed Abduh, XIX. yüzyıl sonunda Müslümanların düşünceleri ile etkilemişlerdir. Rıfaa Tahtavi ve Tunuslu Hayrettin batı kaynaklı düşünceleri Müslümanlarna taşıyan isimlerdendir.[7] Muhammed İkbal, Mehmet Akif, Hasan El-Benna, Seyyid Kutup, Mevdudi, Necip Fazıl ve Alia İzzetbegoviç gibi birçok şahsiyet, düşünce ve hareket öncüleri olmuşlardır. Mısır, Pakistan, Türkiye başta olmak üzere çeşitli İslam ülkelerinde farklı düşünce akımları doğarak hayatiyetlerini sürdürmektedir.

6 Yücel Bulut, "Oryantalizm," DİA, XXXIII, s. 433.
7 M.Muhammed Hüseyin, Modernizmin İslam Dünyasına Girişi, s. 22-23.

Mehmet Akif Ersoy (1873 - 1936)

Muhammed İkbal (1877 - 1938)

Seyid Kutub (1906 - 1966)

Müslüman toplumlar, Hindistan, Cezayir, Sudan ve Endonezya gibi İslam Dünyası'nın farklı ülkelerinde anti-sömürgeci bir mücadeleye girişmişlerdir. Batı'lı medeniyet tarihçileri ve düşünürlerinden bazıları, Müslümanlarndaki sömürge karşıtı gelişmeleri engellemek amacıyla Batı medeniyeti karşısında, İslam Medeniyeti dahil, yerel medeniyetlerin tasfiye olacağı görüşünü savunmuştur. Gelişmeler bu yaklaşımın geçerli olmadığını göstermiştir.

FARK EDELİM

➔ İslam ülkelerinde XX. yüzyılda ortaya çıkan ve etkin olan İslamî düşünce akımlarını araştırınız.

İslam Kültür ve Medeniyeti'nin gelişmesini amaçlayan sosyal ve ekonomik faaliyetler: İslam toplumunda vakıflar, imaretler, lonca sistemi, dergahlar ve devletin mali disiplini, ekonomik ve sosyal hayatı dengelemekteydi. XIX. ve XX. yüzyılda Müslümanlar sosyal ve ekonomik alanlarda değişim geçirdiler. Dünyadaki ekonomik imkânları Batı'lıların kontrol eder hale gelmesi, Müslümanları çözüm arama çabasına yöneltti. İslam coğrafyasındaki işgaller ve asimilasyona rağmen, Müslümanlar varlıklarını muhafaza için sosyal ve ekonomik kurumlar oluşturmuş, faaliyetlerini sürdürmüşlerdir.

İslam Iş birliği Teşkilatı'nın (İİT) 22-23 Mart 2019 tarihlerinde Yeni Zelenda'da gerçekleştirilen terör saldırısı gündemiyle İstanbul'da düzenlenen olağanüstü toplantısı

ARAŞTIRALIM

Müslümanların göç ettikleri yabancı ülkelerde İslam Kültür ve Medeniyetini temsil etmeleri karşısında kendilerine yönelen tepkileri araştırınız. Çalışmanızı rapor hâline getirerek sınıf ortamında değerlendiriniz.

İslam şehir hayatının modernleşme karşısında zayıflayan kültürel dokusu, taşradan gerçekleşen göçlerle yeni bir kimlik kazanmıştır. Müslüman toplumlardan Avrupa ülkelerine göç edenler de kendi kültür havzalarını oluşturmuştur. Müslümanlar bu süreçte taşrada muhafaza ettikleri İslamî değerleri, göç ettiği yeni yerlere de taşımışlardır. Buralarda kurulan vakıf, dernek, eğitim-öğretim kurumları ve ibadethaneler, İslamî kimliğin korunmasını sağlamış, Avrupa metropollerinde de değişime sebep olmuştur.

İslam toplumlarının millî ekonomi kurma çabaları sonucunda yeni sosyo-ekonomik kurumlar ortaya çıkmıştır. Bu kurumlar, ülkelerin ekonomik ve sosyal yapılarını etkilemiştir. İslam ülkeleri ekonomik ve sosyal dayanışmalarını güçlendirmek, stratejik ve sosyal birlikteliği sağlamak amacıyla İslam Iş birliği Teşkilatı gibi uluslararası örgütler kurmuşlardır.

ARAŞTIRALIM

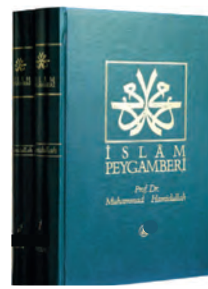
Müslümanların dayanışma ve iş birliği amacıyla kurduğu millî ve uluslararası teşkilatları tespit ediniz.

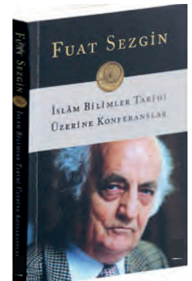

İslam Kültür ve Medeniyeti'nin gelişmesini amaçlayan ilmî çalışmalar: Türkiye'de ve İslam toplumlarının yaşadığı farklı bölgelerde de gelişen ilmî faaliyetler sonucunda telif ve tercüme eserler neşredilmiştir. XX. yüzyılın ortalarından itibaren yazılan eserler, tercümeler yoluyla Müslümanlarınn birbirinden uzak bölgelerine kadar yayılmış, etkileşime yol açmıştır.

Buhara, Semerkant, Taşkent gibi ilim merkezlerini barındıran Orta Asya'da ve diğer bölgelerdeki ilmî faaliyetler, aksamasına rağmen devam etmiştir. Tefsir, hadis, fıkıh, kelam, tasavvuf, ekonomik ve sosyal hayata dair eserler, tercüme ve telif olarak İslam ülkelerinde yayınlanmıştır. Akademisyenler, düşünür, yazar ve ilim adamlarının ulusal ve uluslararası meselelere ilişkin düşünceleri, Batı'da ve Doğu'da etkili olmuştur.

2. İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ'NİN DİĞER MEDENİYETLERE ETKİSİ

İslam başta Avrupa ve Afrika olmak üzere dünyada derin izler bırakmış, bu bölgelerde kendinden önce var olan medeniyetleri etkilemiştir. İlk çağda etkin olan Yunan medeniyeti ve bu medeniyete mirasçı olan Roma medeniyeti beşinci asırda başlayan Kavimler Göçü ile yıkılınca bir medeniyet boşluğu meydana gelmişti. Bu dönemin ardından, medeniyetin yönü Doğu'ya dönmüş, dünyaya İslam Medeniyeti yön vermeye başlamıştır.

İslam Medeniyetinin hâkim olduğu topraklarda farklı inanç mensupları bir arada yaşamıştır.

İslam bünyesinde bulunan unsurlar için ayrım yapmayan, erdemli toplum oluşturan bir tevhid medeniyetidir. İslam, insanların inanç ve kültürlerini birbiriyle çatıştırmaz, birbirine yaklaştırır. Müslümanlar, yönettiği halkı yerli ve yabancı diye ayırıma tabi tutmaz. Aynı kültürün ve toprağın bir parçası olarak çeşitlilikleri ve farklılıkları kazanım ve zenginlik olarak kabul eder.

Müslümanlar, fethettikleri coğrafyalarda yaşayan insanların din ve inançlarına müdahale etmemiştir. İbadetlerini yapabilmeleri için gerekli ortamı sağlamış ve güvence altına almıştır. İslamiyet'in farklı inanç ve kültürleri bir arada yaşatabilme anlayışı, dünya tarihinde eşi görülmemiş bir uygulamadır. Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Hayber fethinde Tevrat nüshalarını Yahudilere iade etmesi, İstanbul'un fethi sonrası Fatih Sultan Mehmed'in Patrikhane'ye dokunmaması, Yahudi, Hristiyan ve diğer inanç mensuplarına sağladığı ibadet özgürlüğü, Darülaceze'de cami-havra ve kilisenin bir arada bulunması bunun en güzel örneklerindendir. Bu yaklaşım, İslam Medeniyetinde **öteki** algısının bulunmadığını göstermektedir.

FARK EDELİM

Vedâ Hutbesi'nden

(9 Zilhicce l0 / 8 Mart 632 Cuma)

"Ey insanlar! Bu günleriniz nasıl mukaddes bir gün ise bu aylarınız nasıl mukaddes bir ay ise bu şehriniz (Mekke) nasıl mübarek bir şehir ise canlarınız, mallarınız, namuslarınız da öyle mukaddestir, her türlü tecâvüzden korunmuştur.(...) Ey insanlar! Rabbiniz birdir. Babanız da birdir. Hepiniz Âdem'in çocuklarısınız, Âdem ise topraktandır. Arap'ın Arap olmayana, Arap olmayanın da Arap üzerine üstünlüğü olmadığı gibi; kırmızı tenlinin siyah üzerine, siyahın da kırmızı tenli üzerinde bir üstünlüğü yoktur. Üstünlük ancak takvada, Allah'tan (c.c.) korkmaktadır. Allah (c.c.) yanında en kıymetli olanınız, O'ndan en çok korkanınızdır."
(www.diyanet.gov.tr.)

İslam Medeniyeti diğer medeniyetlere karşı açık tavırlı olmuştur. Kendisi dışındaki medeniyetleri yok saymamış, birbiriyle ilişki kurmasına katkı sağlamıştır. Doğu Türkistan'dan, Balkanlara ve Kuzey Afrika'ya kadar uzanan bir coğrafyada İslam yönetimi altında Budist, Hindu, Zerdüşt, Ortodoks, Ermeni, Kıpti, Katolik ve Yahudi inanç ve etnik yapılarına mensup olanlar huzur ve barış içinde yaşamıştır.

İslam Kültür ve Medeniyeti çok kültürlü bakış açısına sahiptir. (Temsilî)

Müslümanlar, ulaştıkları bölgelerde felsefe, mantık, matematik, kimya ve tıp gibi ilimlerle ilgili mirası değerlendirip, geliştirme yolunu tercih etmiştir. Meydana getirdikleri ilmî birikim, dünyada yapılan ilmî çalışmalar için temel oluşturmuştur.

İslam Medeniyeti zayıf düştüğü süreçlerde dahi başka medeniyetlerle olan ilişkilerinde kendine olan güvenini kaybetmemiştir. Dünyanın değişik ülkelerine öğrenci gönderilmesi, yeniliklerin takip edilmesi ve yakın dönemde İslam ve Batı toplumları arasında yakınlaşmayı amaçlayan "Medeniyetler İttifakı" projesinin yürürlüğe konması, Müslümanların kendilerine olan güveninden kaynaklanmaktadır.

TARTIŞALIM

Batı'lı teorisyenlerden Francis Fukuyama'nın "Tarihin Sonu" ve Samuel Huntington'ın "Medeniyetler Çatışması" tezlerini araştırarak sınıf ortamında tartışınız.

3. İSLAM KÜLTÜR VE MEDENİYETİ'NİN BUGÜNÜ VE GELECEĞİ: MANEVİ VE MADDİ IMKÂNLAR

İslam Kültür ve Medeniyeti, Medine Dönem'i'nde gelişmiş, Abbasiler Dönem'i'nde olgunlaşarak Endülüs üzerinden Avrupa'yı aydınlatmıştır. Doğu'da Selçuklu ve Osmanlı mirası ile iz bırakmıştır. Yeryüzünün muhtelif bölgelerinde yaşamakta olan Müslüman topluluklar, inançlarının gereği olan ibadetleri yerine getirme, inandıkları değerleri muhafaza etme gayreti içinde olmuşlardır. Çeşitli dönemlerde işgallere, zulme ve esarete uğrasalar da varlık sebebi olarak gördükleri inançlarından kopmamışlardır.

Müslümanlar geçmişten faydalanmış, onların kültür ve sanattaki ürünlerinden yararlanmışlardır.

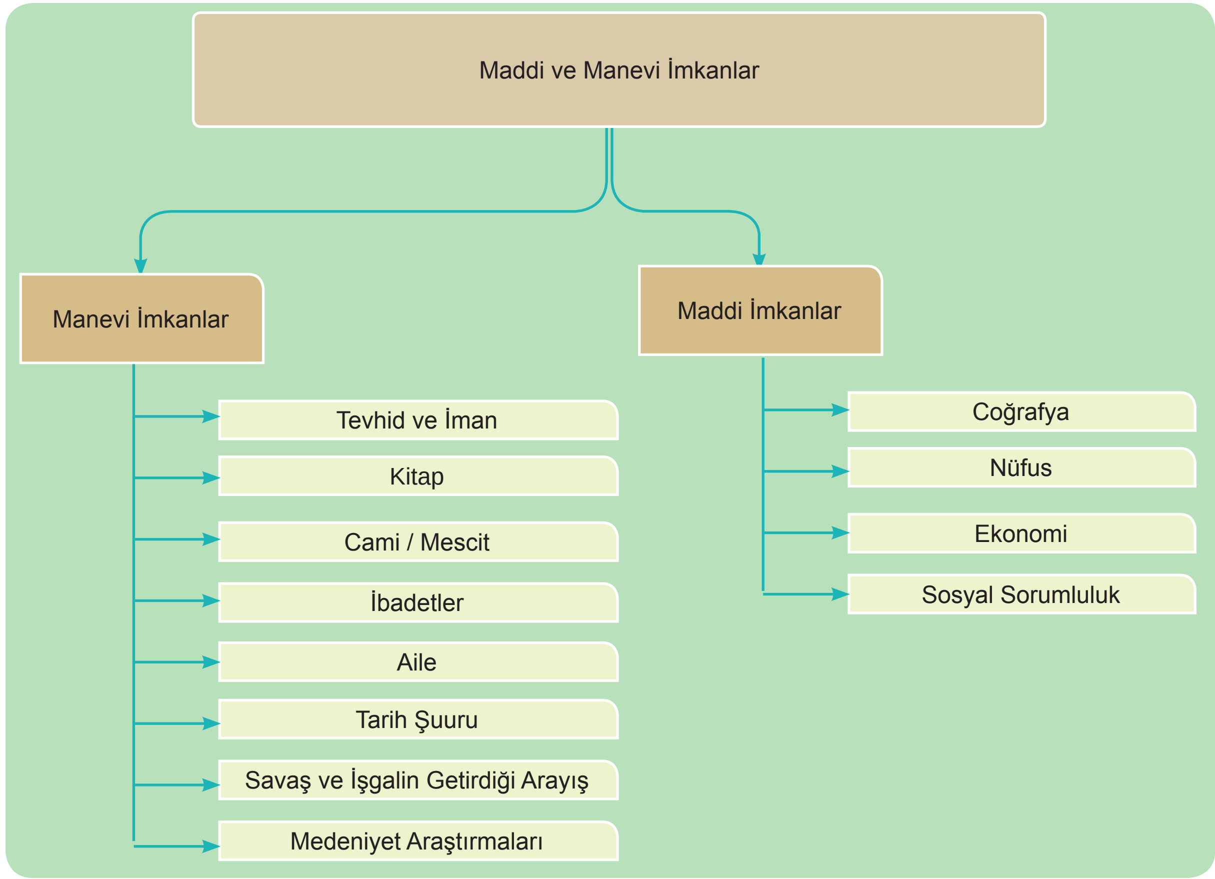
BİLGİ NOTU

"XX. yüzyıl Müslümanlar'nın farklı iki fotoğrafını sunar. Birincisi, İslam ülkelerinin pek çoğu sömürge güçlerinin kontrolü altındaydı. Osmanlı imparatorluğu küçük parçalara ayrılmıştı. Sonuçta dünya gücünün dengesi, Müslümanları politik kölelik, ekonomik bağımlılık, entelektüel ve kültürel durgunluktan ötürü ayıplayan Batı'nın lehine gelişmiş gibiydi.

Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Müslümanlar, bir dünya gücü olarak kabul ediliyordu. İslam düşmanlarından bazıları, onun tarihteki faslının kapatıldığını düşündü fakat İslam'ın iç canlılığı politik güçlerle, entelektüel ve ekonomik bağımlılıkla yok edilemeyecek kadar güçlü olduğunu ortaya koydu. Mukavemet, canlanma içinde gelişti ve durum lehe dönmeye başladı.

Müslümanlar, çok yürek parçalayıcı bir durumda olmasına rağmen umut verici bir fotoğraf sunuyor. İslam'ın öz kaynakları üzerine kurulu yeni bir düzen inşa etmek için artan bir istek vardır. Bu politik, ekonomik, kültürel ve entelektüel canlılığın temelinde yatan şey, büyük ölçüde zamanın problemlerine ve itirazlarına İslam'ın çare olduğunun yeniden keşfedilmesidir. Kuşkusuz Müslümanların yüz yüze geldiği problemler çok büyüktür ve onların karşılaştıkları tehlikeler sayısızdır. Yine de onların kaybettiklerini yeniden kazanmak ve dünyayı yeniden inşa etmek için gayretleri, yeni bir güven ve canlılık sergilemeleri yüreklendiricidir."

Muhammed Mumtaz Ali, "İslam Düşüncesi ve Medeniyetinin Yeniden Yapılanması", s.170.

İnsanlık, Batı medeniyetinin teknolojik üstünlüğünün müreffeh toplum oluşturmaya yetmediğini ve insanlığı bunalıma sürüklediğini yaşayarak görmüştür. Geçmişten günümüze sınırları değiştirilmek istenen, misyonerlik faaliyetleriyle din değiştirmeye zorlanan ve sömürgecilik altında ezilen İslam toplumlarının yaşadıkları, onları etkin bir rol üstlenmeye yöneltmektedir. Günümüzde dünyanın içinde bulunduğu sorunlardan kurtulması, İslam toplumunun dinamik, sorgulayan, araştıran yapısı, tarihî tecrübesi ve imkânlarıyla yeniden doğuşuna bağlıdır.

XX. ve XXI. yüzyıla egemen olan anlayışların ve gelecek projeksiyonlarının aksine, batı dışı medeniyetler tarih sahnesine geri dönmektedir. Bu dönüşüm, özellikle İslam toplumlarında görülmektedir. Müslümanlar, büyük bir mirasın mensupları olarak bugün de yeniden diriliş için bir gayret ve var olma çabası içindedir. Müslümanları geçmişte güçlü kılan maddi ve manevi imkânlar bugün de mevcuttur.

TARTIŞALIM

"Gustave E. von Grunebaum'um şöyle soruyor: "Milletler gelir ve gider. İmparatorluklar yükselir ve düşer. Fakat İslam sürer ve göçebelerle yerleşikleri, medeniyet kurucularla bu medeniyetleri dağıtanları bünyesinde barındırmaya devam eder. O zaman, bilinçli ya da bilinçsizce kendi özgünlüklerini korumakla birlikte, İslam'la olan bağlarını en önemli ruhî servet olarak sürdüren çok sayıda milleti tek bir ümmet olarak birarada tutan unsurlar nelerdir?"

Ahmet Davutoğlu, "Müslümanlarınn Siyasî Dönüşümü: Dönemlendirme ve Projeksiyon", s.47.

➔ Yukarıdaki metni arkadaşlarınızla müzakere ederek tartışınız..

Manevi Imkânlar

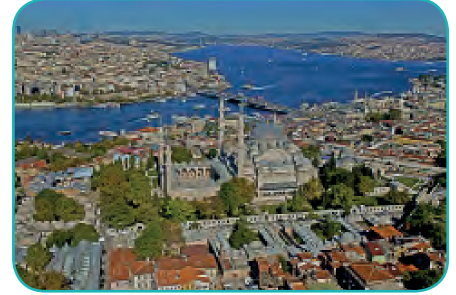
> "İmandır o cevher ki İlahi ne büyüktür.
> İmansız olan paslı yürek sinede yüktür."
>
> Mehmet Akif Ersoy-Safahat

Tevhid ve İman: İslam Medeniyetinin temelini tevhid ve iman oluşturur. Tevhid inancı, Müslümanlar arasında birlik ve beraberliği sağlamaya devam etmektedir. İbadetlerin yasaklandığı dönemlerde de Müslümanlar bu inancı yitirmemiş, İslam toplumunun bünyesi hep canlı kalmıştır. Nitekim, bir asır Komünizm esareti altında kalan Orta Asya ve Uzak Doğu Müslümanları, din yasağına rağmen Tevhid inancını korumuşlardır.

Müslümanlar dinî yaşayışın engellendiği ve yasaklandığı ülkelerde de kimliklerini muhafaza ederler. İnanmanın verdiği güçle hayata bağlanır ve hayatlarını anlamlı kılarlar. İman oldukça gönülleri ve yeni dünyaları fethetme imkânı da vardır şuurundadırlar.

Kitap: Müslümanların hayat rehberi olan Kur'an-ı Kerim, yeryüzünün en çok okunan kitabıdır. Müslümanlar dünyanın her tarafında Kur'an'ı okumakta, anlamakta ve onun emirleri doğrultusunda hayatlarını tanzim etmektedir. Kur'an ve sünnet doğrultusunda yazılan eserler, Müslümanların dünyasını ve geleceğini aydınlatmaktadır.

Süleymaniye camii ve külliyesi

Cami: Müslümanların ibadet ettikleri, bir araya geldikleri ibadet mahallidir. Cuma ve bayram namazları gibi cemaatle kılınan namazlar, Müslümanların toplumsal yapısını dinamik tutar. Camiler, dünyanın her yerinde Müslümanları bir araya getiren merkez konumundadır. Bazı Avrupa, Asya, Uzak Doğu ülkelerinde ezan yasak olsa bile farklı amaçlarla oralara giden Müslümanlar camiler yapmışlar, camide toplanmışlar, yerel kültürlerini muhafaza etmiş ve kimliklerini korumuşlardır. Camiler aktif merkezler olmaya devam etmektedir.

Kâbe'de secde eden mü'minler

Kâbe, Müslümanları tek merkezde toplar ve onları aynı istikamete yönlendirir. Hac ve umre sayesinde her ırktan ve bölgeden insanın Kâbe'de yıllık buluşması ve kaynaşması manevi bir imkândır.

İbadetler: İbadetler sayesinde Müslümanlar dayanışma içinde olurlar. Namaz, zekat, oruç, hac, infak ve kurban gibi ibadetler, birey ve toplum olarak Müslümanları dinamik tutar. Ramazan ve Kurban bayramları kardeşliğin ve mutluluğun paylaşıldığı kıymetli zamanlardır. Toplumda zekat, sadaka, infak ve kurbandan ihtiyacı olan herkes faydalanır.

Aile: Aile, toplumu ve onun kültürünü geleceğe taşıyacak en önemli kurumdur. Modern toplumda aile hayatı ve akrabalık bağları zayıflamış, yalnızlıklar artmıştır. İslam toplumlarının bozulmayan aile yapısı, hâlâ gücünü korumaktadır. Bireyci-modern topluma karşı direnmekte, komşu ve akraba ilişkileriyle örnek teşkil etmektedir.

YORUMLAYALIM

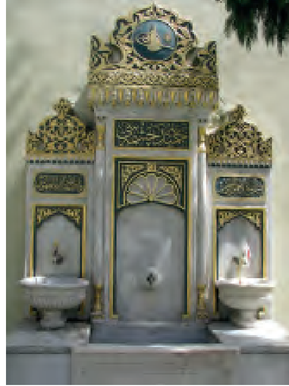
- Avrupa'da ikamet olunan evlerin %50'sinde çocuk yoktur.
- Kuzey Avrupa'da boşanma ile biten evlilik oranı %60 civarındadır.
- 65-79 yaş grubunun %26'sı, 80 üzeri yaş grubunun da %44'ü yalnız yaşamaktadır.
- 15 - 29 yaşlarındaki Avrupalı erkeklerde her 4 ölümden 1 tanesi alkole dayanmaktadır.
- ABD'de evcil hayvanlar için 2013 yılında 55,7 milyar dolar harcandı. AB ülkelerinde bu rakam 25 milyar Euro'dur.

Gülfettin Çelik, "Karşılaştırmalı Ekonomik Sistemler Doktora Ders Notları" İstanbul, 2015.

➔ Batı toplumlarının yaşamakta olduğu toplumsal sorunların, mensup oldukları medeniyetle ilgisi var mıdır?

Tarih Şuuru: İslam tarihinde Müslümanların başarıları, zaafları ve yenilgileri, kültür ve medeniyet unsurları ile diğer toplumlarla ilişkileri yer alır. İslam Medeniyetinin zirvede olduğu dönemlerde inşa edilen cami, medrese, köprü gibi abide eserler, mensupları için moral ve motivasyon kaynağıdır. Hz. Âdem'den (a.s.) günümüze bir bütün olarak kaynaklarıyla ele alınmış olan Müslümanların tarihi ortak bir gelecek için önemli bir imkândır.

Ziyaret edilen bir cami, bir medrese ya da farklı bir tarihi eserin Müslümanlar üzerindeki etkisi "Bugün yeniden nasıl var oluruz?" sorusunu da sordurmaktadır. Geçmişi kültürel olarak zengin olan İslam Medeniyeti, ihtişamıyla büyük düşünülmesini isteyerek yarınlarda varolmak için işaret taşı olmaya devam etmektedir.

Hamidiye Çeşmesi, Yıldız Sarayı

Mostar köprüsü, Bosna Hersek

Kasımiye Medresesi, Mardin

Karatay Kervansarayı, Kayseri

FARK EDELİM

➔ Yaşadığınız muhitte veya farklı bir yerde bulunan ve sizi etkileyen tarihî eserler hakkında bilgilerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Savaş ve İşgalin Getirdiği Arayış: Günümüzde hürriyet ve adalet getirileceği vaadiyle şehirleri işgale uğrayan; şehit, yetim, dul ve sakatların milyonları bulduğu bir İslam coğrafyası söz konusudur. Batı medeniyetinin himayesi ve teknolojisiyle işlenen katliamlara karşı gösterilen duyarsızlık; Müslümanların İslam Medeniyetini yeniden ihya ve inşa yönündeki gayretlerini, çözüm ve barış arayışlarını hızlandırmıştır.

Batı uygarlığı, gittikçe dinî olandan uzaklaştı. Her şeyi küreselleştiren ve tüm imkânları bazı şirketler, devletler ve topluluklara bırakan seçkin ve adaletsiz bir sisteme dönüştü. Savaşlar, adaletsizlikler, katliamlar, soykırımlar, sağlık ve gıda sorunları, gelir eşitsizlikleri, iklim sorunları, şiddet ve tecavüzler, boşanmalar, intiharlar daha da arttı. Bu tabloya bakınca, İslam Medeniyeti bunları ortadan kaldıracağı için özlenen ve beklenen olmuştur.[8]

20. yy'dan itibaren dünyada kitlesel imha hareketleri artmıştır.

YORUMLAYALIM

"Soğuk savaş sonrası dönemde de Afganistan, Bosna, Filistin, Keşmir, Irak ve Suriye gibi dünyanın değişik bölgelerinde çok ciddi kayıplar vermesine rağmen, Müslümanlarınn tehdit olarak gösterilmesi dalgalanmaların yaygınlığını ve derinliğini pekiştirmektedir."

Ahmet Davutoğlu, Müslümanlarınn Siyasî Dönüşümü: Dönemlendirme ve Projeksiyon", s.39.

Medeniyet Araştırmaları: İslam Kültür ve Medeniyetine dair inceleme ve araştırmaların artması, Müslümanlara doğru bilgiye ulaşma, kendine ait geçmiş medeniyet havzasını ve tecrübesini fark etme ve tanıma imkânı vermiştir. İslam Medeniyetinin yeniden tekâmülü buhrandaki çağın sorunlarının çözümü olacağı inancını kuvvetlendirmiştir.

Maddi Imkânlar

Coğrafya: İslam medeniyet havzası, dünya anakıtası niteliğindeki Afrika, Avrupa ve Asya'nın merkezinde yer alır. Müslüman ülkeler birbirine komşu konumdadır. Haremeyn merkezli bu konum, kültürel, siyasî ve ekonomik olarak büyük önem ve potansiyel arz etmektedir.

FARK EDELİM

"Kuzey-güney doğrultusunda Tataristan'dan Tanzanya'ya, doğu-batı doğrultusunda Fas'tan Endonezya'ya ve Bosna'dan Doğu Türkistan'a kadar uzanan (Süveyş Kanalı, Babü'l-Mendeb/ Kızıl Deniz çıkışı, Hürmüz Boğazı/Basra körfezi çıkışı, Malakka Boğazı, Sumatra ve Java arasında Sunda Boğazı, Bali ve Mataram arasında Lombok Boğazı, İstanbul ve Çanakkale Boğazları/Karadeniz çıkışı) Müslüman ülkelerin tam kontrolü altındayken, bunlardan sadece biri (Cebelitarık Boğazı) Müslüman bir ülkeyi (Fas) bir Avrupa devletinden (İspanya) ayırmaktadır. Bu, (İngiliz Kanalı ve Danimarka Boğazı hariç) Avrasya'nın kenar kuşağının anahtarı konumundaki tüm boğazların İslam ülkelerinin kontrolü altında olduğunu göstermektedir."

Ahmet Davutoğlu, Müslümanlarınn Siyasî Dönüşümü: Dönemlendirme ve Projeksiyon", s.39.

➔ Yukarıda belirtilen coğrafi bölgeleri harita üzerinde inceleyiniz.

8 Erol Erdoğan, Yeni Bir Medeniyet Mümkün mü, s. 93

Nüfus: Müslümanlar, 1.6 milyar civarında bir nüfusa sahiptir. Nüfusun dörtte biri gayrimüslim ülkelerde yaşamaktadır. İslam toplumlarının çoğu genç bir nüfus yapısına sahiptir. Batı toplumlarında ise yaşlı nüfus gittikçe artmaktadır. Genç nüfus yapısı İslam toplumları için değerlendirilebilecek enerjik bir imkândır.

TARTIŞALIM

➔ Genç nüfus yapısının sağlayacağı imkânların neler olduğunu tartışınız

Ekonomi: Müslümanlar; iş gücü, sermaye, petrol, doğalgaz ve bor gibi kaynaklar açısından zengindir. Müslümanlar kendi kaynaklarını toplumlarının menfaatleri doğrultusunda kullandığında bu imkânlar, Müslümanlar için önemli bir potansiyeldir.

Müslüman Ülkeler yer üstü ve yeraltı kaynaklar bakımından oldukça zengindir.

Sosyal Sorumluluk: Müslüman, kendisini ülkesine ve insanlığa karşı sorumlu hisseder. Çevresinde olup-bitenlere karşı duyarsız kalmaz. Zulme uğrayanlara yardım elini uzatır ve zulmedenlere karşı da her duyarlı insan gibi mücadele eder. Bu sebeple de sosyal teşekküllerin oluşmasına ve hizmetlerine katkı sağlar. İnsanlığın huzuru ve güveni, yeryüzünde adaletin tesisi için her zaman mücadele eder.

Günümüzde yurtları işgal edilip zulme uğrayanlara, tabii afet ya da açlıkla karşı karşıya olan bölgelere, inanç ve etnik yapı ayrımı yapmaksızın Müslümanların yardım kuruluşları, yardımlar ulaştırmaktadır. Kesilen kurbanlar, inşa edilen camiler, sağlık hizmetleri, eğitim faaliyetleri ve açılan su kuyuları kardeşlik bağlarını güçlendirmekte, İslam Medeniyeti'nin yeniden ihyası için gönül köprüleri kurmakta ve geleceğe yönelik yeni imkânlar oluşturmaktadır.

Tarih, medeniyet kurmuş toplumlardan haber vermektedir. Bazı medeniyetler tarihten tamamen çekilmiş, bazıları ise varlığını sürdürmektedir. Günümüzde en etkin medeniyet, Batı medeniyetidir. Batı'nın kültür, inanç, anlayış ve düşüncesini yansıtan bu medeniyet, iç çelişkileri ve insan onuruna aykırı uygulamaları nedeniyle insanlık için olumlu bir gelecek vaat etmemektedir. İnsanlığın huzur ve barışı için sorumlu bireyler yetiştiren İslam Medeniyeti ise İnsanlığın huzur, barış ve adalet ortamını sağlayacak imkânlara sahiptir ve beklenendir.

Yardım kuruluşlarımızın, yardıma muhtaç bölgelere yaptığı maddi manevi yardımlar, coğrafyalar ve toplumlar arasında gönül köprüleri kurmaktadır.

Medeniyet, bilim ve teknolojiden ibaret değildir. Medeniyet, davranışları yönlendiren; insana, hayata, eşyaya ve kâinata bakışı şekillendiren değerler sistemidir . Müslümanlar, insani değerler bakımından daima önde olmuştur. Bunun nedeni İslam Medeniyetinin referansının Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünneti olmasıdır.

Herkes gibi dünyada henüz hakk-ı hayâtın,
Varken, hani herkes gibi azimde sebâtın?
Ye's öyle bataktır ki: Düşersen boğulursun.
Ümîde sarıl sımsıkı, seyret ne olursun!
Mehmed Akif Ersoy, Safahat, s.190.

İslam Medeniyeti'nin kaynağını Kur'an ve Hadis, önceki nesillerden intikal eden yazılı, sözlü ve fiziki miras oluşturur. Bu kaynaklar mevcut olduğuna ve İslam dini de sahih olarak varlığını sürdürdüğüne göre yeni bir medeniyetin inşası mümkündür.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) örnek hayatını ve ahlak anlayışını önceleyen Müslümanların, İslam Medeniyetini yeniden canlandırmaları güç olmayıp değişmez bir ümit ve realitedir.

İslam Medeniyeti, yeryüzündeki nimetleri ve imkânları, herkesin hakkı sayar. İnsanları birbirine doğuştan eşit sayar. Farklılıkları fıtratın gereği olarak görür. Adaletin, mülkün ve yönetimin temeli olduğunu vurgular. Bu ilkeleri insanlığın hakkı kabul eder, hayata geçirilmesini ideal hedef olarak belirler.

İslam Medeniyeti, yeryüzünü yaşanılabilir kılmayı ilke edinir. Mimari ve şehircilikte, taklitçiliğin sonucu oluşan kimliksizlikten kurtulmak için sosyal mekânları huzuru barındıran, güler yüzlü yerleşim alanları kurmak, şehrin ruhunun medeniyetin nişanesi olduğu inancıyla meskûn mahaller inşa etmek gerektiğine inanır.

Müslümanlar, son üç asırdır bilim ve teknoloji alanında gerekli atılımları yapamadı ve bunun bedelini de çok ağır ödemiş ve ödemeye devam etmektedir. Bu durumdan kurtulabilmenin yolu yeni bir medeniyet hamlesini gerektirmekte, bu alanda öncülük görevi Müslümanlara düşmektedir.[9]

İslam toplumları, bilimsel araştırmalara yönelmek, resmî ve sivil imkânların bilimsel faaliyetler için kullanılmasını sağlamak, buna bağlı olarak geçmişteki otoritelerin düşünce ve yorumlarını inceleyerek ilmî ve fikrî alanda yenilenme ve üretkenlik anlayışını öne çıkarmak için çaba sarf etmelidir. İslam klasiklerine dönülmeli, Müslümanlarınn lisanları öğrenilmeli, bu coğrafyaya ait kütüphanelerin ortak kullanımı sağlanmalıdır. Sanat ve edebiyat her zaman önemsenmelidir. Bilgi teknolojileri ihmal edilmemeli; internet, müzik, televizyon ve sinema alanında nitelikli eserler üretecek genç nesiller yetiştirilmelidir.

FARK EDELİM

"Yeni bir medeniyet atılımı gerekli. Bu da ruhun dirilişiyle olacaktır. Bilim aşkıyla, yeni baştan klasikleri aşkla, sevgiyle gündeme getirmekle olacaktır. Yeni bir aydın tipi belirmelidir. Yeni bir düşünce ve idealist hayat tarzı benimsenmelidir. Bütün sorunlar bir bir ele alınmalıdır. Geniş bir kültür planı ve programı gereklidir.

Diriliş tezi, bu yolu açmanın tezidir. İslam ülkelerinde aydınların medeniyet fikrine, bu fikrin gerçeğine dönüşü için yeni bir özveri yolu. Manevi yolda, erdem yolunda ilerleyen kuşaklar, bilim, edebiyat ve sanatın doğu ve batı envanterinden hareket edip yeni çığırını bulacak çilekeş düşünürler, bilginler, yazarlar, şairler ve sanatçılar kuşağı ufukta gözükmelidir. İslam'ı, medeniyet kavramını, Doğu, Batı düşüncelerini yeni baştan ele alıp inceleyecek bir kuşak.

Yeniden bir bütünleşme ancak medeniyetimizin dirilişiyle olacaktır. O zaman düşünceler birleşecek ve yaşamak için bir ortam ve dayanak bulacaktır. Yoksa, medeniyet olmaksızın, inançlar ve düşünceler askıda kalır, havada erir, kaybolur. Onları yaşatacak olan bilim, düşünce ve sanat eserleri, ideal hayat ve tümüyle medeniyettir."

Sezai Karakoç, Düşünceler-1, s.20-21

➔ İnsanca yaşanabilecek bir dünya kurgulayarak vardığınız sonuçları arkadaşlarınızla paylaşınız.

9 Bekir Karlığa, Risale Haber, Konuşma, 17.01.2010.

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

A Aşağıdaki soruları cevaplandırınız.

1. Yazar ve akademisyenleri İslam Kültür ve Medeniyeti ile ilgili eserler vermeye iten sebepler nelerdir?

2. Şarkiyatçıların İslam Medeniyetini araştırırken başvurdukları metot hakkında bilgi veriniz?

3. İslam Medeniyetinin her türlü inanç ve kültürü bir arada yaşatabilmesinin nedenleri nelerdir?

4. İslam Kültür ve Medeniyeti'nin günümüzde sahip olduğu başlıca manevi imkânlar nelerdir? Açıklayınız.

B Aşağıda verilen çoktan seçmeli soruları cevaplandırınız.

1. Şarkiyatçıların yaptıkları çalışmalar arasında aşağıdakilerden hangisi **yer almaz?**

A) Concordance adlı hadis fihristi

B) İslam Ansiklopedisi

C) Kur'an-ı Kerim tercümesi

D) Vakıflar

E) Siyer çalışmaları

2. İslam Medeniyeti'nin, hâkim olduğu coğrafyalarda yaşayan insanların din ve inançlarına müdahale edilmemesi devlet olarak hangi özelliğinin göstergesidir?

A) Askeri güç B) Adalet C) Ekonomik güç D) Saltanat E) Teknoloji

3. Aşağıdakilerden hangisi İslam Medeniyetinin yeniden ihya ve inşasında Müslüman toplumlara düşen vazifelerden biri **değildir?**

A) Bilimsel araştırmalara ilgi duymak

B) Geçmişteki bilgi birikimlerini inceleyip yorumlamak

C) İlim ve bilgi alanında üretken olmak

D) Müslümanlarna ait lisanları bilmek

E) Farklı medeniyetlerin birikimlerini yok etme gayretinde olmak

ÜNİTE DEĞERLENDİRME

C Aşağıda verilen ifadelerin doğru olanını (D), yanlış olanını (Y) harfleri ile işaretleyiniz.

1. [....] Batı'lıları İslam Kültür ve Medeniyetini araştırmaya iten en önemli sebep hâkimiyet hırsıdır.

2. [....] İslam Medeniyeti başlığıyla yayınlanan ilk eser, Şemseddin Sami'nin Medeniyyet-i İslamîyye isimli kitabıdır.

3. [....] Müslümanlar hâkimiyet altına aldıkları tüm halkları asimile etmişlerdir.

4. [....] Camiler İslam kültür ve araştırmalarında merkez konumundadır.

D Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerleri parantez içindeki uygun kelimelerle doldurunuz.

(Şarkiyatçılık - İhvan-ı Müslimin - Maddi İmkânlar - Tevhid Medeniyeti - Manevi İmkânlar)

1. .... Doğu ülkelerinin dil, tarih ve medeniyetlerini araştıran bilim dalıdır.

2. İslam¸ bünyesinde bulunan tüm unsurlar için din, dil, ırk, etnik köken ve renk bölmelerini kaldıran erdemli bir toplum ve uygarlık kuran .... dir.

3. İslam Medeniyetini güçlü kılan ve bugün de harekete geçirecek olan .... tarih, coğrafya, nüfus ve ekonomidir.

4. Mısır'da Hasan el-Benna liderliğinde ....hareketi ortaya çıkmıştır.

Bu Üniteden Neler Öğrendim?

....
....
....
....
....
....

....
....
....
....
....
....

A

akademisyen: Öğretim üyesi.

akibet: Sonuç,netice.

alamet-i farika: Ayırıcı nitelik, ayırıcı özellik.

alternatif: Seçenek.

ambar: Genellikle tahıl saklanan yer. Geminin yük koymaya ayrılmış yeri. Yiyecek ve bazı eşyaların saklandığı yer.

amil: Etken, etmen, sebep, faktör.

antik: İlk Çağ'daki uygarlıklarla özellikle eski Yunan ve Roma uygarlıkları ile ilgili olan, antika.

antropoloji: İnsanın kökenini, evrimini, biyolojik özelliklerini, toplumsal ve kültürel yönlerini inceleyen bilim, insan bilimi.

arabesk: İslam tezyinatında ve Avrupa Rönesans mimarisinde görülen stilize bitki, hayvan ve geometrik süs unsurlarıyla yüklü bir şekilde hazırlanmış kompozisyonlar.

araştırma: Bilim ve sanatla ilgili olarak yapılan yöntemli çalışma.

arz: Hz. Peygamber'in (s.a.v) her sene Ramazan ayında, o Ramazan ayına kadar gelen bütün sure ve ayetleri Cebrail'e (as), Cebrail'in de kendisine okuması.

asimilasyon: Farklı kökenden gelen azınlıkları veya etnik grupları, bunların kültür birikimlerini, kimliklerini baskın doku ve yapı içinde eriterek yok etme sürecinin sonu.

asr-ı saadet: Hz. Muhammed'in (s.a.v.) peygamberlik görevini yaptığı devir. İslam'ın Hz. Peygamber (s.a.v.)önderliğinde en güzel biçimde yaşandığı zaman.

ayyar: Hîlekâr, hîleci, düzenbaz. Abbâsîler'in son zamanlarında iktidarlarını korumak için reisliğini üzerlerine aldıkları fütüvvet teşkîlâtının kılıçlı bölüğü.

avasım: İslam devletleriyle Bizans İmparatorluğu arasındaki müstahkem sınır bölgelerine verilen ad.

B-C-Ç

bahşetmek: Karşılıksız olarak vermek, bağışlamak, sunmak.

batıl: İnançlar bakımından gerçek olmayan. Çürük, temelsiz, asılsız

berat: Nişan, rütbe, ferman.

bedbaht: Mutsuz, bahtsız, talihsiz.

Bey'atürrıdvân: Hicretin 6. yılında Hudeybiye'de Hz. Peygamber'le yaptıkları biat.

beytü'l-mal: Devlet hazinesi

cerh ve ta'dil: Hadis râvilerinin dinî ve ilmî yönden tenkidini konu edinen ilim.

cihanşümul: Evrensel.

cihet: Yön, yan, taraf.

cumba: Eski evlerde pencere hizasında sokağa doğru çıkıntısı olan kafesli bölüm.

cüz'i: Cüze âit, bir şeyin bütünüyle değil bir parçası ile ilgili. Pek az, az miktarda.

çığır: Tarz, yol, usûl.

çini: Türk-İslam sanatında zirveye ulaşan en renkli iç ve dış mimari süsleme unsuru.

D-E

dil bilim: İnsanın konuşma yetisi ile yeryüzündeki dilleri ses, biçim, anlam ve söz dizimi bakımından inceleyen bilim dalı.

diğerkâm: Çıkar gözetmeksizin başkalarına yardım ve iyilik etmeye çalışan; başkalarını düşünen; özgeci.

dinamik: Canlı, etkin, hareketli.

dış ve iç tenkit: Hadis metninin dışında ve haricinde olana dış tenkit, bizzat metinden hareketle yapılan tenkide iç tenkit denir.

düstur: 1. Genel kural. 2. Yasaları içine alan kitap.

efdal: Çok (daha, en, pek) fazîletli, çok üstün.

ebru: Kitreli su üzerine serpilen boyalarla bezenmiş kâğıt ve bunu hazırlama sanatı.

egemenlik: Egemen olma durumu. Milletin ve onun tüzel kişiliği olan devletin yetkilerinin hepsi, hükümranlık, hâkimiyet.

eklektik: Seçmeci

ekol: Bir bilim ve sanat kolunda ayrı nitelik ve özellikleri bulunan yöntem veya akım, okul.

eksen: Çizgi, mihver.

emir: Bir kavim veya memleketin başı, başkan, bey, reis.

eman: Emin olma, korkusuzluk, güven. Emin kılma, bağışlayıp korkusuz kılma, emniyet içinde bulundurma.

emperyalizm: Bir milletin sömürü temeline dayanarak başka bir milleti siyasi ve ekonomik egemenliği altına alıp yayılması veya yayılmayı istemesi, yayılmacılık, yayılımcılık.

estetik: Güzellik bilimi.

evrensel: Bütün insanlığı ilgilendiren, âlemşümul, cihanşümul, üniversal.

F-G

farisi: İran dili. İran dili ve halkıyla ilgili.

fazıl: Faziletli, erdemli (kimse).

fazilet: Olgunluk, erdemlilik, üstünlük, değer, kıymet.

fıtrat: Yaratılış, hilkat. İnsanın yaratılışında var olan hususlar, huy, tıynet, mizaç.

figür: Resim ve heykel sanatlarında varlıkların biçimi.

fizikötesi: Metafizik.

form: Biçim, şekil.

fütüvvet : Dinî ve mesleki birlik, esnaf teşkilatı. Mertlik, yiğitlik, kahramanlık. Gençlik, delikanlılık. Kişinin, başkasının menfaatlerini kendisine tercih etmesi, fedakârlık.

gam: Müzikte sekiz notanın kalın sesten inceye veya inceden kalına gitmek üzere sıralanmış dizisi.

garnizon: Bir şehri savunan veya yalnız orada bulunan askerî birlikler. Askerî birliklerin bulunduğu yer.

girift: Birbirinin içine girip karışmış, girişik, çapraşık.

güfte: Sözlü müzik eserinin şiiri.

H-I-İ

had: Cenâbı Hakk'ın Kur'ân-ı Kerim'de insanların hareket ve davranışları için belirlediği sınır.

hâkim: Egemenliğini yürüten, buyruğunu yürüten, sözünü geçiren, egemen.

harem: Herkesin girmesine izin verilmeyen, saygı gösterilmesi gereken yer. Müslüman saray, konak ve evlerinde yabancı erkeklerin giremediği, yalnız kadınlara mahsus bölüm.

harameyn: Müslümanlarca kutsal sayılan Mekke ve Medine şehirleri.

harp: Savaş.

hars: 1.Tarla sürme, ekin ekmek, tohum ekmek. 2.Kültür.

hat (hüsn-i hat): Arap yazısının estetik ölçülere bağlı kalıp güzel bir şekilde yazma sanatı.

hatayi: Muhtelif çiçeklerin dikine kesitinin anatomik çizgilerinin üslûplaştırılmasıyle ortaya çıkan ve tezhip sanatında kullanılan süsleme motifi.

havza: Bölge, mıntıka.

hikmet: Bilgelik, felsefe. Allah'ı gereği gibi bilme bilgisi.

hilafet: Halifelik. İslam tarihinde devlet başkanlığı kurumu.

hisbe: İslam hukukunda bir şehir halkının şer'î emir ve yasaklara uymasını sağlamakla görevli olan, ölçü, tartı, mal ve ücretleri kontrol eden, şehirdeki ticârî dâvâlara ve bâzı amme dâvâlarına bakan belediye teşkîlâtı.

ıslahat: Bir şeydeki aksaklık ve eksiklikleri düzeltmek için yapılan işler, yenilikler, reform.

içlem: Bir kavramın çağrıştırdığı kapsama giren niteliklerin veya taşıdığı özelliklerin bütünü, tazammun.

içtihad: Dinî konularda kıyas yoluyla yeni sonuçlar elde etme, hüküm çıkarma.

ideoloji: İlme, akla, tartışmaya dayanmadan zihinde oluşturulup bir gruba, bir partiye, bir devlete benimsetilerek toplumda uygulanmaya koyulmak istenen siyâsî, hukukî, dînî, felsefî ... düşünceler bütünü.

ifrat: Söz ve işte sınırı aşma, aşırı gitme, taşkın olma, ölçüsüz davranma.

ihsan: Bağışlama, bağışta bulunma. Bir işi en güzel şekilde yapmak, Allah'a (c.c.) ihlâsla kulluk etmek.

ihtida: Doğru yola girme, hedefe götüren doğru yolu bularak bu yola girme, yol gösterme. Diğer dinleri terk edip İslam dinini kabul etme, hidayete erme.

ihtiras: Çok şiddetli arzu, aşırı hırs derecesindeki istek.

infak: Karşılıksız yardım, sadaka verme

inkişaf: Gelişme, açılma. Meydana çıkma, âşikâr olma.

intikal: Bir yerden başka bir yere geçme, geçiş.

irşat: Rehberlik etme, yol gösterme, kılavuzluk yapma. Müslüman olmayanlara İslam'ı tanıtarak onların Müslüman olmalarını sağlama.

isale: Akıtma.

isar: Bir şeyi veya bir kimseyi diğerine üstün tutma, tercih etme. Diğerkâmlık, özgecilik. Kişinin, kendi ihtiyacı varken başkalarına yardımda bulunarak özverili davranması, onları kendisine tercih ederek fedakârlık yapması.

iskân: Sürekli oturmak üzere bir yere yerleştirme, yerleştirilme. Yurtlandırma.Yurtlanma.

isra: Gece yürüyüşü. Hz. Peygamber'in (s.a.v.), hicretten yaklaşık bir buçuk sene evvel (620) Miraç gecesinde Kâbe'den Kudüs'teki Mescid-i Aksa'ya Allah'ın (c.c.) izniyle götürülmesi.

istidat: Herhangi bir şeye karşı doğuştan gelen yatkınlık, yetenek, kābiliyet.

istibdat: Uyruklarına hiçbir hak ve özgürlük tanımayan sınırsız monarşi, despotluk, despotizm.

istikamet: Hak yolda olma, hak yola girme, doğruluk, dürüstlük, adalet, denge, dürüstçe yaşama

istiklal: Bağımsızlık.

ittifak: Anlaşma, uyuşma, bağlaşma.

itidal: Aşırı olmama, ne çok fazla ne çok az, tam gerektiği kadar olma, orta halde bulunma, ölçülülük.

K-L

kadim: Geçmişi uzun zamana dayanan. Başlangıcı olmayan, eski, ezelî.

kadı: Hâkim, yargıç. Hukuki anlaşmazlıkları ve davaları İslam fıkhına göre karara bağlamak için devletçe tayin edilen görevli, hâkim.

kapitalizm: Üretim ve işletme araçlarının özel mülkiyette bulunması esasına dayanan siyasi sistem.

katalog: Kitaplıktaki kitapları veya belli bir daldaki gereçleri, nitelikleri bakımından tanıtmak, arandıklarında bulunmalarını sağlamak amacıyla, yer numaraları belirtilerek hazırlanmış kitap, defter veya fişten oluşan bütün, fihrist.

kategori: Aralarında herhangi bir bakımdan ilgi veya benzerlik bulunan şeylerin tamamı, grup.

kazâî: Kazâ göreviyle ilgili, yargıya ait.

kesbetmek: Kazanmak, elde etmek.

kitle: Yığın ve küme hâlindeki şeyler veya insan topluluğu.

klasik: Üzerinden çok zaman geçtiği hâlde değerini yitirmeyen, türünde örnek olarak görülen eser.

kozmoloji: Kâinat kanunlarını inceleyen ilim, evren bilimi.

kozmopolit: Çeşitli milletlerden olan insanları içine alan.

küllî: Bütüne âit, bütünle ilgili, bütünü kapsayan.

külliyet: 1. Bütünlük, tümlük. 2. Çokluk, bolluk.

literatür: Edebiyat, kaynak.

M-N

maktul: Öldürülmüş, katledilmiş kimse.

medinetü's-selam: Güvenli, emniyetli şehir, belde.

mefhum: Bir sözün veya kelimenin taşıdığı, ifâde ettiği mânâ, anlam, kavram.

menba: Bir suyun kaynayıp çıktığı yer, pınar, kaynak.

mahreç: Çıkış yeri, çıkak.

meskun mahal: Yerleşim yeri.

meşk: Hüsn-i hat, tezhip, mûsiki gibi sanatların eğitim ve öğretiminde takip edilen, ustadan çırağa doğrudan öğretim şeklindeki geleneksel usul.

meşru: Dince yasaklanmayan, dîne, şerîata, akla, vicdâna ters düşmeyen, kanun ve geleneklere uygun olan (şey veya kimse).

meşveret: Bir konu hakkında tecrübeli kimselere, o konuyla ilgili olanlara danışma, fikir alma, müşâvere etme. Fikir alışverişinde bulunmak için yapılan toplantı.

metot: Yöntem.

metropol: Ana kent.

Mevla: Rab, efendi, seyit, sahip, malik, birinin işini üzerine alan, veli. Dost, yardımcı, lütuf ve bağışta bulunan. Allah (c.c.).

mezalim: Zulümler, haksızlıklar, kıyımlar..

minyatür: Genellikle el yazması kitaplarda yer alan küçük boyutlu renkli resim.

misyonerlik: Evrensel dinler ve özellikle Hristiyanlık bağlamında dinin yayılması amacıyla yapılan sistematik faaliyetler.

muamele: 1. Davranma, davranış. 2. Yol, yöntem. 3. İşlem. 4. İşlem. 5. Alışveriş.

muhaddis: Hadisleri öğrenip rivayet etmekle meşgul olan kimse.

muharrik: Hareketini sağlayan, harekete getiren.

mukayese: Benzeterek veya karşılaştırarak değerlendirme, karşılaştırma, kıyaslama.

mukavemet: Dayanma, karşı durma, karşı koyma, dayanırlık, direnç.

mukim: Bir yerde, bir evde oturan, eğleşen, ikamet eden.

muvaffak: Başarılı.

müdavim: Bir yere devam eden, devamlı gidip gelen (kimse).

müellefe-i kulub: Gönüllerinin İslam'a ısındırılması arzu edilen kimseler anlamında fıkıh terimi.

mühre: Ham kâğıtları düz hale getirip parlaklık vermek için kullanılan alet.

münasebet: İlgi, alaka.

müreffeh: Refah ve varlık içinde yaşayan, gönençli.

müstakil: Kullanış yönünden başka bir yapı ile bağlantısı olmayan, bağımsız.

müstensih: Kitap, mecmua, şiir vb.ni aynen yazarak kopye eden, sûretini çıkaran kimse.

müsteşrik: Doğu bilimci, Şarkiyatçı, Oryantalist.

müşavere: Önemli bir konu üzerinde iki veya daha çok kimse arasında yapılan fikir alışverişi, danışma.

mütercim: Bir metni bir dilden başka bir dile çeviren, tercüme eden kimse, çevirici, çevirmen.

nail: Erişmiş, ele geçirmiş, başarmış, kazanmış, ulaşmış.

nas: Herhangi bir konuda Kur'an'da veya hadislerde bulunan ve üzerinde tartışılması dînen câiz olmayan delil hükmündeki kesin ifâde.

neşet: Çıkma, ileri gelme, kaynaklanma.

nesep: Soy, baba soyu.

nizam: 1. Kural. 2. Düzen, tertip, sıra. 3. Kanun.

nüsha: Bir yazıdan çıkarılan sûret, yazılı bir şeyin benzeri, eşi, tıpkısı. Dergi, gazete vb. süreli yayınların her bir sayısı.

O-Ö-P

otorite: Siyasi veya idari güç.

oryantalist: Doğunun din, dil ve kültürleri ile uğraşan kimse, şarkiyatçı.

öykünme: 1. Öykünmek işi, taklit. 2. Örnek alınan şeyi yeniden yapma. 3. Başka birinin davranışlarını benimseme amacı ile olduğu gibi yineleme.

panel: Açık oturum.

papirüs: Eski Mısır'da kullanılan bitki liflerinden yapılma kâğıt.

perspektif: Bakış açısı.

patrikhane: İstanbul'da ve diğer bazı bölgelerdeki Ortodokslar'ın ruhanî merkezi.

planetaryum: Gök bilimi.

potansiyel: Gizli kalmış, henüz varlığı ortaya çıkmamış olan, kullanılmaya hazır (güç, yetenek).

projeksiyon: Bir film veya belgenin ışık kaynağından çıkan ışınlarla ekran veya perde üzerinde görüntüsünün oluşturulma işi, iz düşümü. Bu yolla oluşturulan görüntü, iz düşümü.

R-S-Ş

realite: Gerçeklik.

refah: Bolluk, rahatlık.

referans: Tavsiye mektubu, kaynak, tavsiye.

revak: Bina duvarına bitişik, üstü örtülü, önü açık, galeri şeklindeki mimari mekân.

risalet: Allah (c.c) ile insanlar arasında dünya ve âhiretle ilgili ihtiyaçlarının giderilmesi amacıyla yapılan elçilik görevi.

rumi: Târihi Orta Asya'ya kadar dayanmakla birlikte ismini "Anadolu" mânâsındaki Rum kelimesinden alan, hayvânî veya nebâtî oluşu tartışmalı, kullanılma alanı çok geniş bir süsleme motifi.

sahaf: Genellikle kullanılmış ve eski kitap alıp satan kitapçı.

sahih: Gerçek, doğru, hakiki.

sâhibü'l-mesâhif: Kitapların sahibi, kütüphane görevlisi.

sanat: Bir meslek veya sanatla ilgili özel kuralların bütünü, ilmî nazariyeleri el yatkınlığı ve öğrenimle elde edilen vasıtalarla uygulama, akla ve kalbe en yüksek güzellik tadını verecek şekilde bir duygu ve düşünceyi ifade çabası.

sembolizm: Çeşitli sanat ve ilimlerde maksadı ifâde etmeye yarayan semboller sistemi.Simgecilik.

selamlık: Eskiden saray, konak gibi büyük meskenlerde ve evlerde erkek misâfirleri kabul etmeye mahsus bölüm.

sempozyum: Bilgi şöleni.

sened: Bir hadisi veya bir sözü ilk söyleyene nisbet etmek için senedinde yer alan râvilerin adlarını zikretme anlamında hadis terimi.

serazad: Hür, serbest, başıboş, rahat.

sıla-ı rahim: Akraba ziyareti. Anne baba başta olmak üzere tüm akrabalar arasında güzel ilişki kurma, onları ziyaret etme, hâl ve hatırlarını sorma, maddi manevi yardımda bulunma, gönüllerini alma.

sicil: Resmî belgelerin kaydedildiği kütük.

simya: Bazı değersiz metallerden altın elde etmeyi amaçlayan uğraşı; eski kimya; geleneksel gizli ilimlerde bir sihir tekniği.

sofa: Evlerde oda kapılarının açıldığı genişçe yer, hol.

sosyolog: Toplum bilimci.

sömürge: Bir devletin kendi ülkesinin sınırları dışında egemenlik kurarak yönettiği ekonomik veya siyasal çıkarlar sağladığı ülke, sömürülen ülke, müstemleke, koloni.

sûfi: Dünyaya olduğundan fazla değer vermeyen, derviş.

surre: Osmanlı pâdişahlarının, her yıl hac zamânında Haremeyn (Mekke ve Medîne) halkına dağıtılmak üzere özel bir alay tertip ederek gönderdikleri para ve hediyeler.

strateji: Bir ulusun veya uluslar topluluğunun, barış ve savaşta benimsenen politikalara destek vermek amacıyla politik, ekonomik, psikolojik ve askerî güçleri bir arada kullanma bilimi ve sanatı, sevkülceyş.

şark: Doğu.

şerh: Bir metni, bir kitabı ayrıntılarına inerek açıklama, yorumlama.

şiar: Duyuş, düşünüş ve inanıştaki ayırıcı özellik.

şirk: Denklik, ortaklık, ortak olma, eş koşma. Allah'a (c.c.) inanmakla birlikte başka varlıkları da tanrı kabul etme.

şûra: Danışma kurulu, meclis, kurultay. Danışma yapılan yer.

şurta: İslam devletlerinde şehirlerde emniyet ve asayişi sağlamakla görevli teşkilât.

T

taassup: Bağnazlık.

tabakat: İslam telif geleneğinde, sahasında tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini konu edinen telif türü.

tagallüb: Zorla hüküm sürme, zorbalık etme.

tahakküm: Baskı, zorbalık, hükmetme.

tahammül: 1. Nesnenin, güçlü, zorlayıcı dış etkenlere karşı koyabilmesi, dayanması. 2. İnsanın kötü, güç durumlara karşı koyabilme gücü, kaldırma, katlanma.

tahlil: Çözümleme.

tahrifat: Bir şeyin aslını bozma, değiştirme.

tedrici: Yavaş yavaş olan, derece derece.

teenni: İlerisini düşünerek acelesiz iş görme, ağır davranma.

tefrit: Herhangi bir konuda geride kalma, yeterli ölçüde olmama durumu, ifrat karşıtı

tekabül: Karşılık olma, karşılama, yerini tutma.

tekamül: Olgunluk, olgunlaşma, gelişim, gelişme.

telif: Eser yazma, toplayıp kaleme alma.

temayüz: Başkalarına göre üstün duruma gelme, sivrilme, seçkinleşme.

teorisyen: Kuramcı. Alışılmışın dışında yeni bir buluş yada görüş ortaya koyan.

terkip: Birleşim, birleştirme, bir araya getirme.

tevazu: Alçak gönüllülük.

tezhip: Yazma kitap, levha ve murakkaların bezenmesinde ezilmiş varak altın ve çeşitli renklerin kullanılmasıyla uygulanan süsleme sanatı.

tezyinat: Bir şeyin üzerine yapılan süsleme(ler), süs(ler).

tıpkı basım: Bir yazı, desen ya da resmin fotoğrafı alınıp kalıbı çıkarılarak yapılan aynı basımı.

tolerans: Hoşgörü.

triumvira: Fransız İhtilali sırasında gücü elinde tutan üç kişiden oluşan konsüllük yönetimi.

U-Ü

umran: Bayındırlık, memurluk. Uygarlık, ilerleme, refah ve mutluluk.

uygarlık: Uygar olma durumu, medeniyet, medenilik. Bir ülkenin, bir toplumun, maddi ve manevi varlıklarının, fikir, sanat çalışmalarıyla ilgili niteliklerinin tümü, medeniyet.

üslup: Tavır, tarz.

üsluplaştırma / stilize etme: Bitki ve hayvanların doğadaki biçimlerini, ayrıntılarını yok ederek yalınlaştırarak ana hatlarıyla tanınabilecek tarzda betimleme sanatı.

V-Y-Z

vahiy: Peygamberler aracılığıyla insanlara, hayatın

hangi ilkelere göre yönlendirilmesi ve nelere uyup nelerden sakınılması gerektiğini bildiren ilahî bilgi, bu bilginin gönderiliş tarzı.

vahiy kâtibi: Hz. Peygamber'e (s.a.v.) vahyedilen ayet ve sureleri, vahyin başlangıcından kesilmesine kadar yazan sahabeler.

vakıf: Bir malın mülkiyet vakfeden kişide kalmak üzere yararlanma hakkını insanların hizmetine sunma.

varsayım: Deneylerle henüz yeter derecede doğrulanmamış ancak doğrulanacağı umulan teorik düşünce, faraziye, hipotez.

vecibe: Ödev, boyun borcu, vazife.

Veda Hutbesi: Hz. Peygamber'in (s.a.v.) Veda Hacc'ında okuduğu hutbeler.

vücub: Yapılması gerekli, lüzumlu ve zarûrî olma, vâcip olma, terk edilmesi câiz ve mümkün olmama.

yeti: İnsanda doğuştan var olan idrak, hâfıza, muhâkeme yeteneği gibi güçlerin her biri, meleke.

Zan: Şüphe, tereddüt, şek, sanma, sanı

zaviye: Bir şeyhin yönetiminde tasavvuf eğitiminin verildiği mekân.

zevahir: Görünüm.

zîc: Yıldızların yerlerini ve hareketlerini hesap etmeye yarayan cetvel.

zira (arşın): Metrik sisteme geçilmeden önce kullanılan bir uzunluk ölçüsü. Dirsekle orta parmak ucu arasındaki kısmı ifade eder (yaklaşık 50 cm).

KISALTMALAR

bk.	: Bakınız
çev.	: Çeviren
Derg.,	: Dergisi
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
DTS	: Dinî Terimler Sözlüğü
ed.	: Editör
H	: Hicri
M	: Miladi
mö	: Milattan önce
s.	: Sayfa
TİEM	: Türk İslam Eserleri Müzesi (İstanbul)
vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
yy.	: Yüzyıl

A- KAYNAKÇA

ACAR, M. Şinasi, **Türk Hat Sanatı**, Antik A.Ş. Kültür Yay., İstanbul, 1999.
AKTAŞ, Hüsnü, **Medeni Vahşet**, Düşünce Yay., İstanbul, 1980.
AL HASSANİ, Salim T. S. (ed.), **Dünyamızda İslam Mirası**, çev. Salih Tahir, Manchester 2010.
ARMAĞAN, Mustafa, **İslam Bilimi Tartışmaları**, İnsan Yay., İstanbul 1990.
ARMAĞAN, Servet, **İslam ve Çevre**, Gündönümü Yay., İstanbul 2005.
ARVASİ, S. Ahmet, **Diyalektiğimiz ve Estetiğimiz**, Türkmen Yay., İstanbul, 1982.
AYDIN, Ayhan, **Felsefe Düşünce Tarihi**, Ankara, 2009.
AYVAZOĞLU, Beşir, **Aşk Estetiği**, Kapı Yay., İstanbul, 2013.
BALTACI, Cahid, **İslam Medeniyeti Tarihi**, 3. bsk., M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul 2010.
BAMMAT, Haydar, **İslam'ın Çehresi**, İstanbul, 1975.
BAYRAKDAR, Mehmet, **İslam İbâdet Fenomenolojisi**, Ankara 1987.
BEYATLI, Yahya Kemal, **Kendi Gökkubbemiz**, Yahya Kemal Enstitüsü Yay., İstanbul 1974.
BEYHAKİ, **Şuabu'l-İman**, II, Beyrut 1410.
İstanbul 1988.
BİLMEN, Ömer Nasuhi, **Muvazzah İlmi Kelam**, İstanbul 1955.
BOZKURT, Nebi, **Hadis'te Folklor ve Eğlence**, İFAV Yay.,İstanbul 1997.
BROCKELLMANN, Carl, **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, TTK Yay., Ankara 1992.
CAN, Yılmaz, GÜN, Recep, **İslam Sanatına Giriş**, DEM Yay., İstanbul, 2009.
CAN, Yılmaz, **İslam Şehrinin Fiziki Yapısı**, TDV Yay., Ankara, 2014.
CANSEVER, Turgut, **İslam'da Şehir ve Mimari**, Timaş Yay. İstanbul, 2014.
CANSEVER, Turgut, **Osmanlı Şehri**, Timaş Yay., İstanbul 2010.
CERAM, C.W., **Tanrılar, Mezarlar ve Bilginler**, Remzi Kitapevi, İstanbul 1989.
CERRAHOĞLU, İsmail, **Tefsir Usulü**, TDV Yay., Ankara 1988.
CÜNDİOĞLU, Dücane, **Keşf-i Kadim -İmam-ı Gazali'ye Dair-**, Etkileşim Yay., İstanbul 2008.
ÇAKAN, İsmail Lütfi, Solmaz, N. Mehmed, **Kur'an-ı Kerim'e Göre Peygamberler ve Tevhid Mücadelesi**, İstanbul 2014.
ÇELİK, Gülfettin, **Karşılaştırmalı Ekonomik Sistemler Doktora Ders Notları**, 2015
DANİŞMEND, İsmail Hâmi, **Batı Kaynaklarına Göre İslam Medeniy**eti, İstanbul 1989.
DAYI, Hüseyin, **İslam Medeniyetinin Küreselliği**, İstanbul, 2012.
DERMAN, M. Uğur, **Osmanlı Hat Sanatı**, Deutsche Guggenheim Yay., İstanbul 2001.
DOĞAN, D. Mehmet, **Büyük Türkçe Sözlük**, İz Yay., İstanbul 1996.
DÖNDÜREN, Hamdi, **Ticaret Rehberi**, Erkam Yay., İstanbul 1998.
DURALI, Şaban Teoman, **Kutadgubilig Türkçenin Felsefe-Bilim Sözlüğü**, İstanbul 2013.
DURALI, Şaban Teoman, **Omurgasızlaştırılmış Türklük**, İstanbul 2013.
DURÎ, A. Aziz, **İlk Dönem İslam Tarihi –bir önsöz-**, çev. Hayrettin Yücesoy, İstanbul 1991.
DÜZGÜN, Şaban Ali, **Nesefî ve İslam Filozoflarına Göre Allah-Âlem İlişkisi**, Ankara 1998.
EBU'L A'LA el-Mevdûdî, **İslam'da Hükûmet** Hilal Yayınları, 2006
EL-CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, **Arap-İslam Aklının Oluşumu,** (çev.İbrahim Akbaba), İstanbul 2000.
EL-CÂBİRÎ, Muhammed Âbid, **Felsefî Mirasımız ve Biz**, çev. Said Aykut, İstanbul 2000.
EL-FARABİ, **el-Medinetü'l-Fazıla**, MEB Yay., İstanbul 1989.
EL-FARUKİ, İsmail Raci, EL-FARUKI, Luis Lamia, **İslam Kültür Atlası**, İnkılab Yay., İstanbul 1999.
EL-FARUKİ, İsmail, **İslam**, Risale Yay., İstanbul 1987.
ELİAS, Norbert, **Uygarlık Süreci**, İletişim Yay., I, İstanbul 2000.
EN-NEDVİ, Ebu'l-Hasen Ali, **Dünya Kültür ve Medeniyetine İslam'ın Etkileri**, Mahya Yay., İstanbul 2015.
ERÜNSAL, İsmail E. , **Osmanlılarda Sahaflık ve Sahaflar**, Timaş Yay., İstanbul,2013.

ERSOY, Mehmet Akif, **Safahat**, haz. M. E. Düzdağ, İstanbul 1991.
ESKİCİOĞLU, Osman, **İslam Hukuku Açısından Hukuk ve İnsan Hakları**, İzmir 1996.
FAZLIOĞLU, İhsan, **Akıllı Türk Makul Tarih**, Papersense Yay., İstanbul 2014.
GAZÂLÎ, İmam, **İhyâu Ulûmi'd-Dîn Tercümesi**, (Mütercim, Ahmet Serdaroğlu), I,II, III, IV, İstanbul 1974-1975.
GENCER, Bedri, **Modern Medeniyet Tasavvuruna Giriş**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, I, Sayı 1.
GÖKALP, Ziya, **Hars ve Medeniyet**, Ankara, Diyarbakır'ı Tanıtma ve Turizm Derneği Yay.,1972.
GÖKER, Lütfi, **Bilim ve Teknolojinin Gelişimi ile Türk-İslam Bilginlerinin Yeri**, İstanbul 1996.
GÖKER, Lütfi, **Matemetik Tarihi ve Türk-İslam Matematikçilerinin Yeri**, İstanbul 1997.
GÜNGÖR, Erol, **İslam'ın Bugünkü Meseleleri**, Ötüken Yay., İstanbul 1989.
GÜNGÖR, Erol, **Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik**, İstanbul, Ötüken Yay.,1986.
HACİP, Yusuf Has, **Kutadgu Bilig**, Haz. Yaşar Çağbayır, Ankara 2013.
HAMİDULLAH, Muhammed, **İslam'a Giriş**, Beyan Yay., İstanbul 2003.
HAMİDULLAH, Muhammed, **Kur'an-ı Kerim Tarihi**, MÜİFV. Yay., İstanbul 1993.
İstanbul 2011.
HEYET, **Kur'an Yolu, Türkçe Meâl ve Tefsir**, I, II, III, IV, V, VI, Ankara 2006.
HODGSON, Marshall G.S., **İslam'ın Serüveni: Bir Dünya Medeniyetinde Bilinç Ve Tarih**, I-III, İz Yay., İstanbul 1993.
HÜSEYİN, M.Muhammed , **Modernizmin Müslümanlarna Girişi**, Çev;Sezai Özel,İnsan Yayınları, İst.1991.
IŞIK, Vahdettin, **Kültürel Yabancılaşma**, Kumsaati Yay., İstanbul 2012.
İBN BATTÛTA, **İbn Battûta Seyahatnamesi**, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2004.
İBN BATTUTA, **Büyük Dünya Seyahatnamesi (Tuhfetu'n-Nuzzar fi Garaibi'l-Emsar ve'l-Acaibi'l-Esfar)**, Yeni Şafak Gazetesi, İstanbul, 2005.
İBN HALDUN, **Mukaddime**, Çev: Zakir Kadiri Ugan, M.E.B. Yay., İstanbul 1989.
İKBAL, Muhammed, **Muhammed İkbal Külliyatı**, çev.A. Metin Şahin, Irmak Yay., İstanbul 2010.
İSA, Ahmet, **Müslümanların Rönesansa Katkısı**, Mahya Yay., İstanbul 2012.
İslam Kültürü(Çeşitli Konuları ile), **İslamda Kültür ve Bilgi**, Ed.,Ekmeleddin C. 5, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 2008.
İslam Ansiklopedisi, MEB Yay. İstanbul, 1940-1988.
İslam Ansiklopedisi, TDV Yay. Ankara,1988-2013.
KAYAOĞLU, İsmet, **İslamda Adalet Mefhumu,** AÜİFD., C 27, s.201-207, Ankara, 1986
KALIN, İbrahim, **İslam ve Batı**, İSAM Yay., İstanbul 2015.
KARA, Mustafa, **Türk Tasavvuf Tarihi Araştırmaları**, Dergah Yay., İstanbul 2010.
KARAKOÇ, Sezai, **Düşünceler-1**, Diriliş Yay., İstanbul 1998.
KARAKOÇ, Sezai, **Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi-1**, Diriliş Yay., İstanbul 1998.
KARAKOÇ, Sezai, **İslam Toplumunun Ekonomik Strüktürü**, Diriliş Yay., İstanbul 1985.
KARLIĞA, Bekir, **Din ve Medeniyet**, Mahya Yay., İstanbul 2012.
KARLIĞA, Bekir, **Şehir Hayatı ve Yerel Yönetimler**, Kurtuba, II, İlke Yay., İstanbul 2005.
KAZICI, Ziya, **İslam Kültür ve Medeniyeti**, Kayıhan Yay., İstanbul 1996.
KAZICI, Ziya, **İslam Medeniyeti ve Müesseseleri Tarihi**, İfav Yay., İstanbul 2010.
KEMİKLİ, Bilal, **Türk İslam Edebiyatı Giriş**, Emin Yay., Bursa 2010.
KESKİOĞLU, Osman, **Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku**, Müftüoğlu Yayınevi, Ankara 1969
KILIÇ, Mahmut Erol, Sufi ve Şiir, İnsan Yayınları, İstanbul, 2004.
KILIÇBAY, Mehmet Ali, **Doğu'nun Devleti Batı'nın Cumhuriyeti**, Ankara 2001.
KISAKÜREK, Necip Fazıl, **Çile**, İstanbul 2000.
KOÇ, Turan, **İslam Estetiği**, 5. bsk., İSAM Yay., İstanbul 2014.
KOÇYİĞİT, Talat, **Hadis Tarihi**, AÜİF. Yay., Ankara 1988.
KOMİSYON, **Anadolu'da İslam Kültür ve Medeniyeti**, Ankara 2011.
KOMİSYON, **Dinî Terimler Sözlüğü (DTS)**, Ankara 2009.

KOMİSYON, **İslam Tarihi ve Medeniyeti I-II**, Eskişehir 2013.
KOMİSYON, **Şehir ve Kültür İSTANBUL**, ed. Ahmet Emre Bilgili, İstanbul 2012.
KÖKSAL, M. Asım, **İslam Tarihi**, Şamil Yayınları, İstanbul,1987.
KUTLUER, İlhan, **Erdemli Toplum ve Düşmanları**, İstanbul, 1966.
KUTUP, Seyyid, **Fî Zilâli'l-Kur'an (Kur'an'ın Gölgesinde)**, Mütercimler, M. Emin Saraç, İ. Hakkı Şengüler, Bekir Karlığa, İstanbul.
LARÎ, Sayıd Mujtaba Rukni Musawı, **Batı Medeniyeti ve İslam**, (çev. Nedim Taner), İstanbul 1991.
MALİK B. NEBİ, **Şurutu'n-Nahda**, Dâr al Fikr, Damascus 1979.
MERİÇ, Cemil, **Kültürden İrfana**, İstanbul, İnsan Yay., İstanbul 1986.
MERİÇ, Cemil, **Umrandan Uygarlığa**, İletişim Yay., İstanbul 1996.
MEVDÛDÎ, Ebu'l A'la, **İslam'da Hükûmet**, Hilal Yay., çev. Ali Gencel, Ankara 2006
MUTLUEL, Osman, **Kur'an ve Estetik**, Ötüken Yay., İstanbul Ağustos 2010.
MÜLAYİM, Selçuk, **İslam Sanatı**, ed. Aziz Doğanay, 2. bsk., İSAM Yay., İstanbul 2013.
ÖZAKPINAR, Yılmaz, **Bir Medeniyet Teorisi**, Ötüken Yay., İstanbul 1999.
ÖZAKPINAR, Yılmaz, **İslam Medeniyeti ve Türk Kültürü**, Ötüken Yay., İstanbul 1999.
ÖZTÜRK, Mustafa Tahir, **Türk Musikisi Açısından Ezan**, Yeni Boyut Yay., İstanbul 2013.
SAİD, Edward, **Oryantalizm**, çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1989.
SARIÇAM, İbrahim, ERŞAHİN, **Seyfettin**, İslam Medeniyet Tarihi, TDV Yay., Ankara 2014.
SARIÇAM, İbrahim, **Hz. Muhammed ve Evrensel Mesajı**, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2002.
SEZGİN, Fuat, **Bilim Tarihi Sohbetleri**, söyl. Sefer Turan, İstanbul 2011.
SEZGİN, Fuat, **İslam Bilim ve Teknoloji Tarihi Müzesi**, İstanbul 2010.
SEZGİN, Fuat, **İslam'da Bilim ve Teknik**, İstanbul 2010.
ŞENTÜRK, Recep, **Açık Medeniyet**, Timaş Yay., İstanbul 2010.
ŞERİATİ, Ali, **Öze Dönüş**, Şafak Yay., İstanbul 1985.
ŞEŞEN, Ramazan, **İslam Medeniyeti Tarihi**, İsar Vakfı Yay., İstanbul 2012.
TABAKOĞLU, Ahmet, **Türk İktisat Tarihi**, Dergah Yay., İstanbul 2000.
TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Beş Şehir**, Dergah Yay., İstanbul 1999.
TANRIKORUR, Cinuçen, **Osmanlı Dönem'i Türk Musikisi**, Dergah Yay., İstanbul 2003.
TAŞÇI, Hasan, **Şehir Mekân Meydan**, Kaknüs Yay., İstanbul 2014.
TOPBAŞ, Osman Nûri, **Mesnevî Bahçesinden Bir Testi Su**, İstanbul 2007.
TOPÇU, Nurettin, **Kültür ve Medeniyet**, Hareket Yay., İstanbul 1970.
TOPÇU, Nurettin, **Yarınki Türkiye**, Yağmur Yay., İstanbul 1961.
ULUDAĞ, Süleyman, **İslam Açısından Müzik ve Sema**, Kabalcı Yay., İstanbul 2005.
UMERİ, Ekrem Ziya, **Medine Toplumu**, Risale Basın-Yayın, İstanbul 1988.
VAHİDÜDDİN HAN, **Bilim ve Uygarlık Açısından İslam**, çev. Bekir Karlığa, İstanbul 1989.
YAKIT, İsmail, **Türk İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme**, Ötüken Neşr., İstanbul 1992.
YAZICIOĞLU, Mustafa Sait, **Mâtürîdi ve Nesefî'ye Göre İnsan Hürriyeti Kavramı**, İstanbul 1997.
YAZIR, Elmalılı Hamdi, **Kur'an-ı Kerim ve Meâli, hzr. ve notlandıran**, Dücane Cündioğlu, İstanbul 1997.
YAZIR, Mahmud Bedrettin, **Medeniyet Aleminde Yazı ve İslam Medeniyetinde Kalem Güzeli**, Diyanet İşleri Bşk. Yay., Ankara 1981.
YILDIRIM, Mustafa, **İslam Sanatı ve Estetiğinin Temelleri**, Palet Yay., Konya Mart 2011.

AÇIKGENÇ, Alparslan, **“Bilgi Medeniyet ve İslam”**, Köprü Derg., sayı 69, Kış 2000.
ALİ, Muhammad Mumtaz, **“İslam Düşüncesi ve Medeniyetinin Yeniden Yapılanması”,** çev. Ömer Aydın, İst. Ünv. İlahiyat Fak. Derg., İstanbul 2002.
ALVER, Köksal, **“Mahalleye Giriş”,** Hece Der., sayı 151/152/1513, Ankara 2009.
AYCI, Mehmet, **“Kuşlara Ev Yapmak”**, Şefkat Estetiği Kuşevleri, genel yayın yönetmeni: Mehmet Erdoğan, ed. Mehmet Aycı, Zeytinburnu Belediyesi Yay., İstanbul 2010, s.15-54.
AYVAZOĞLU, Beşir, **“Su Zevki ve Çeşme Estetiği”**, Osmanlı Su Medeniyeti Uluslararası Sempozyum, İSKİ Yay., İstanbul 2000, s. 119-130.
CANATAN, Kadir **“Bir Tanımlama Çerçevesi: İslam Kültüründe Şehir Kavramı”**, Hece Derg., sayı 151/152/1513, Ankara 2009.
CERRAHOĞLU, İsmail, **“Oryantalizm ve Batıda Kur’an ve Kur’an İlimleri Üzerine Araştırmalar”**, Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Derg., I, Ankara 1990.
ÇAĞIRICI, Mustafa, “Asabiyet”, md., **TDV İslam Ansiklopedisi**, “Ankara, 1993.
ÇAĞIRICI, Mustafa, “İhsan”, md., **TDV İslam Ansiklopedisi**, “Ankara, 2000.
ÇAKAN, İ. Lütfi, **“Medeniyet ve Sünnet”**, Altınoluk Derg., sayı 256.
DAVUTOĞLU, Ahmet, **“Müslümanlarnın Siyasi Dönüşümü: Dönemlendirme ve Projeksiyon”**, Divan Derg., 2002/1.
DAVUTOĞLU, Ahmet, **“Medeniyetlerin Ben İdraki”**, Divan Derg., Yıl 2, sayı 3, 1997/1.
DEMİRCİ, Mustafa, **“İslam’ın Ümran Şehri: Bağdat”**, Hece Dergisi, Sayı 151/152/1513, Ankara 2009.
DERMAN, Fatma Çiçek, **“Tezhip Sanatı”**, İslam Sanatları Tarihi, ed. Muhittin SERİN, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 98-122.
DOĞANAY, Aziz, **“Türk Çini Sanatı”**, İslam Sanatları Tarihi, ed. Muhittin SERİN, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 170-193.
ERDOĞAN, Erol, **“Yeni Bir Medeniyet Mümkün Mü? Medeniyet Tasavvuru”,** Medeniyet Der., yıl 1, Ekim 2014.
EVCİ, Necmettin, **“Şehirlerden Medeniyete”**, Ay Vakti Derg., Medeniyet Özel Sayısı, Sayı 82-83-84.
FAYDA, Mustafa, **Beyat’ürrıdvan TDV İslam Ansiklopedisi**, “Ankara, 1993.
GENCER, Bedri, **“Modern Medeniyet Tasavvuruna Giriş”**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Medeniyet Araştırmaları Dergisi, I, Sayı 1.
HAİDER, S. Gülzar, **“İslam Mimarisi ve Şehirciliği”**, İslam Kültürü, V, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara 2008.
HATEMİ, Hüseyin, **“Devlet Ne Demek Oluyor?”** Doğu Batı Düşünce Derg., yıl 1, sayı 1.
HIZLI, Mefail, **“Anadolu’daki Osmanlı medreseleri: Bir İcmal”,** Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi (Türk Bilim Tarihi Özel Sayısı), II, sayı 4, İstanbul 2004, 371-409.
KARLIĞA, Bekir, Risale Haber, Konuşma, www.risalehaber.com, 17.01.2010
MAHİR, Fatma Banu, **“Minyatür Sanatı”**, İslam Sanatları Tarihi, ed. Muhittin SERİN, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 124-147.
ÖZCAN, Ali Rıza, **“Medeniyetin Kılıcı Hüsn-ü Hat Sanatı”**, Ay Vakti Derg., Medeniyet Özel Sayısı, sayı: 82-83-84, 2007, s. 279-285.
ÖZCAN, Nuri, **“Türk Din Musikisi”**, İslam Sanatları Tarihi, ed. Muhittin SERİN, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 215-240.
SERİN, Muhittin, **“Sanat”**, İslam Sanatları Tarihi, ed. Muhittin SERİN, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 2-9.
SUBAŞI, Mehmet Hüsrev, **“Diğer Sanatlar”**, İslam Sanatları Tarihi, ed. Muhittin SERİN, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 194-213.
ŞAHİN, Haşim, **“Selçuklular Dönem’inde Ahiler”**, Ankara, 2006.
ŞENTÜRK, Recep, **“İdeal Şehir Üzerine Düşünceler”**, Şehir ve Düşünce, sayı 1, İstanbul 2013.
TUNA, Korkut, **“İdeal Şehir Üzerine Düşünceler”**, Şehir ve DüşünCe, Sayı 1, İstanbul 2013.
YİĞİT, İsmail, **“Bağdat”** Altınoluk Dergisi, sayı 101.
YÜKSEL, İbrahim Aydın, **“Osmanlı Mimarisi”**, İslam Sanatları Tarihi, ed. Muhittin SERİN, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2011, s. 38-63.

C- GÖRSELLER

Edirne Darüşşifası: http://bys.trakya.edu.tr/cache/img-thumb/7/74/744/7446/7446a408c274aa8daad-04cb3877a06cc.png 15.07.2015
İstanbul Boğaziçi Köprüsü Maşaallah Kitabesi: T.C.K. 1. Bölge Müdürlüğü Boğaziçi Köprüsü Bakım İşletme Mühendisliği Bahçesi. 17.07.2015
Kaftan: http://www.topkapisarayi.gov.tr/sites/default/files/13-46_16._yuzyilin_ilk_yarisi_0.jpg 04.08.2015
Mescid-i Nebevi Krokisi: Titus Burkhard, İslam Sanatı (Dil ve Anlam), çev. Turan Koç, Klasik Yay., İstanbul Ekim 2005, s. 24. 25.07.2015
Semazen (Portre Şeklinde): Mustafa Özdamar, İslambol Geleneğinde Sivil Merasimler ve Doğumdan Ölüme Musiki, Kırkkandil Yay., İstanbul 1997. 01.08.2015
Edirne Selimiye Camii:Enver Şengül. https://www.facebook.com/enver.sengul?fref=ts 23.06.2015
Tophane Evleri: Ahmet Barış Işıtan. https://www.facebook.com/fotografalbumu 28.06.2015
Tacettin Camii Haziresi: Mustafa Cambaz. http://www.mustafacambaz.com/index.php 11.07.2015
Duman, Zeki, İslam Medeniyeti: Allah Merkezli İlk ve Tek Evrensel Medeniyet, http://www. zekiduman.com/İslam-medeniyeti.html
Mardinden Bir Görüntü http://www.eskimardin.com 11.02.2015
Fatih AKKUŞ ve Mevlüt KESBAN fotoğraf arşivi 25.07.2015
http://www.tarihportali.net 12.04.2016

D- CEVAP ANAHTARI

ÜNİTE 1.

B) 1-C, 2-E, 3-E, 4-C

C) 1-Y, 2-D, 3-Y, 4-Y

D) 1-Kültür, 2-Kültür, 3-Örf, 4-Tevhid

ÜNİTE 2.

B) 1 C, 2B,

C) 1 D, 2 D, 3 Y

D) 1- İlim, 2- Evrensel, 3- Sulh, Cihat, 4- Mizan

ÜNİTE 3.

B) 1-C, 2-D, 3-A, 4-E

C) 1-D, 2-Y, 3-D, 4-Y

D) 1-Beytülmal, 2- Dinar ve Dirhem, 3- Takva, 4-İhsan

ÜNİTE 4.

B) 1-D, 2- B, 3-C, 4-A

C) 1-D, 2-D, 3- Y, 4-D

D) 1- Abbasiler, Tercüme faaliyeti, 2- Suffe ve Üniversite, 3-İhya-u Ulumi'd-Din

ÜNİTE 5.

B) 1-B, 2-C, 3-B , 4-B

C) 1-Y, 2-D, 3-Y, 4-Y

D) 1-Estetik, 2-Sultan Ahmet, 3-Kur'an-ı Kerim, 4-Remizler

ÜNİTE 6.

B) 1-B, 2-C, 3-A, 4-E

C) 1-D, 2-Y, 3-Y, 4-D

D) 1-Şehir, 2-Doğu, 3-Farabi ve İbni Sina, 4-Sanayi Devrimi

ÜNİTE 7.

B) 1-D, 2-B, 3-E,

C) 1-D, 2-D, 3-Y, 4-D

D) 1-Şarkiyatçılık, 2-Tevhid Medeniyeti, 3-Maddi İmkânlar, 4-İhvan-ı Müslimin